

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Η πρόσληψη του Διογένη του κυνικού φιλοσόφου από τον Λουκιανό

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Τερψιθέα Ευαγγελία Μακρή, Α.Ε.Μ. 60049

Επιβλέπων Καθηγητής: Σταμάτιος Μπουσές, Αναπληρωτής Καθηγητής

ΚΟΜΟΤΗΝΗ, 2023

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Η πρόσληψη του Διογένη του κυνικού φιλοσόφου από τον Λουκιανό

Τερψιθέα Ευαγγελία Μακρή, Α.Ε.Μ. 60049

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης υποβλήθηκε στο Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης για την απόκτηση του τίτλου μεταπτυχιακών σπουδών ειδίκευσης στην Κλασική Φιλολογία.

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπων καθηγητής: Σταμάτιος Μπουσές, Αναπληρωτής Καθηγητής

2ο Μέλος: Γεώργιος Τσομής, Καθηγητής

3ο Μέλος: Χαρίλαος Μιχαλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής

ΚΟΜΟΤΗΝΗ, 2023

**DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE
SCHOOL OF CLASSICS AND HUMANITIES
DEPARTMENT OF GREEK PHILOLOGY**

POSTGRADUATE COURSE
"TEXTS AND CULTURE"

MASTER DISSERTATION

Lucian's reception of Diogenes the Cynic

Terpsithea Evangelia Makri, Registration Number: 60049

A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master in
Classical Philology, Department of Greek Philology, Democritus University of Thrace

COMMITTEE OF EXAMINERS

Supervisor: Stamatios Bouses, Associate Professor

Member 2: Georgios Tsomis, Professor

Member 3: Charilaos Michalopoulos, Associate Professor

KOMOTINI, 2023

Η έγκριση της παρούσας Διπλωματικής Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως (παρ. 2 του άρθρου 202 του ν. 5343/1932)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το ενδιαφέρον μου για τον Διογένη ξεκίνησε νωρίς. Ανέκαθεν με γοήτευαν όλα τα ανέκδοτα που τον συμπεριελάμβαναν, κυρίως εκείνο με το άγαλμα — εμπεριέχεται στην εργασία. Στο τρίτο έτος των προπτυχιακών μου σπουδών μου δόθηκε η ευκαιρία να επιλέξω τον Διογένη ως φιλόσοφο για την εκπόνηση της εργασίας εξαμήνου, υπό τη διδασκαλία του κυρίου Μπουσέ. Τότε ήταν η στιγμή που συνειδητοποίησα πως θα ήθελα ο Διογένης ο Κυνικός να αποτελεί πιθανό θέμα της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας. Το γεγονός ότι μοιραζόμαστε ως τόπο καταγωγής τη Σινώπη του Πόντου αποτέλεσε ένα ακόμη ισχυρό κίνητρο να θέλω να «αναμετρηθώ» σε γραπτό λόγο με την μοναδική προσωπικότητά του. Για τον Λουκιανό δεν γνώριζα πολλά. Μέσα από την παραίτηση του κ. Μπουσέ, τον «γνώρισα» και γοητεύτηκα από τον τρόπο με τον οποίο αναμοχλεύει το αρχαίο λογοτεχνικό υλικό, φέρνοντάς το στα μέτρα του και προκαλώντας γέλιο πλαισιωμένο συχνά από σάτιρα.

Από τη θέση αυτή, θα ήθελα, πρωτίστως, να ευχαριστήσω από καρδιάς τον επιβλέποντα της εργασίας μου, κ. Σταμάτιο Μπουσέ, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης για την καθοδήγηση, την ενθάρρυνση και τις συμβουλές του κατά την διάρκεια συγγραφής της εργασίας μου. Νομίζω ότι από τα προπτυχιακά έτη ακόμη η συμπάθειά και ο σεβασμός του ενός για τον άλλον υπήρξε αμοιβαίος. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμότατα τα υπόλοιπα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής για τη συνεισφορά τους στη διεκπεραίωση της εργασίας μου, τον κ. Γεώργιο Τσομή, Καθηγητή του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης και τον κ. Χαρίλαο Μιχαλόπουλο, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.

Τέλος, οφείλω μέσα από τα βάθη της καρδιάς μου να ευχαριστήσω τους εξαιρετικούς μου γονείς, Ιωάννη και Ευδοξία, για την υλική και ηθική στήριξη όλα αυτά τα χρόνια, καθώς και για το γεγονός ότι αποτελούν με την αγάπη τους τον φάρο που με καθοδηγεί στις τρικυμίες μου. Ξεχωριστές ευχαριστίες θα ήθελα να αποδώσω στον σύντροφό μου, Γεώργιο, ο οποίος με στηρίζει, με αγαπά και με βοηθά απλόχερα σε κάθε περίπτωση της ζωής μου. Τέλος, ευχαριστώ με όλη τη δύναμη της ψυχής μου την πολυαγαπημένη θεία μου, Κυριακή Ψύχου, η οποία μου χάριζε πάντα την άνευ όρων αγάπη της, τον χρόνο της, το ενδιαφέρον της για μένα, καθώς και αναρίθμητες διδαχές της για τη ζωή. Είμαι πεπεισμένη πως το πέρασμά της από τον Αχέροντα και η κατάβασή της στον Κάτω Κόσμο κατέστη ευκολότερη υπόθεση χάρη και στον οβολό της αγάπης μου. Την παρούσα εργασία μου την αφιερώνω στη μνήμη της.

Κομοτηνή, Φεβρουάριος 2023

M.T.E.

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας της παρούσας εργασίας και ότι έχω αναφέρει ή παραπέμψει σε αυτή, ρητά και συγκεκριμένα, όλες τις πηγές, από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών, προτάσεων ή λέξεων, είτε αυτές μεταφέρονται επακριβώς (στο πρωτότυπο ή μεταφρασμένες) είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κείμενα και Πολιτισμός» του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	8
ABSTRACT.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ.....	13
ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΥΝΙΚΩΝ.....	18
Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟ.....	25
<i>Νεκρικοί Διάλογοι</i> 1.1-1.4. ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΔΕΥΚΟΥΣ.....	26
<i>Νεκρικοί Διάλογοι</i> 13.1-13.6. ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.....	28
<i>Νεκρικοί Διάλογοι</i> 11.1-11.5. ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ.....	31
<i>Άλιεύς</i>	34
<i>Βίων Πράσις</i>	37
Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΥΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟ.....	41
<i>Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς</i>	41
<i>Δημόνακτος Βίος</i>	47
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	52
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	54

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Λουκιανός δεν διασαφηνίζει τις φιλοσοφικές του απόψεις σε κανένα από τα έργα του. Η επίθεση και η σάτιρά του ενάντια στο πλήθος ψευδο-φιλοσόφων οδηγούν στο συμπέρασμα πως αποβλέπει στην υιοθέτηση μιας φιλοσοφίας δομημένης με ήθος, απλότητα και πρακτικότητα. Η παρουσία του Διογένη του Κυνικού στο σύνολο της λογοτεχνικής παραγωγής του Λουκιανού μαρτυρεί τη διαχρονική φήμη του φιλοσόφου, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί για τον Λουκιανό πρόσφορο έδαφος διακωμώδησης. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο ο Λουκιανός προσέλαβε λογοτεχνικά τον Διογένη και τον κυνισμό εν γένει. Παράλληλα, αναζητείται ο απώτερος συγγραφικός λόγος για τον οποίο ο Λουκιανός περιλαμβάνει τον Διογένη και τη φιλοσοφία του στο σύνολο του έργου του. Οι προσπάθειες της έρευνας για πλήρη σκιαγράφηση της φιλοσοφικής «κατατομής» του Λουκιανού αποβαίνουν άκαρπες, καθώς η ανίχνευση στέρεων προσωπικών φιλοσοφικών πεποιθήσεων του Λουκιανού μέσα στα έργα του πιθανόν αποβαίνει ατελέσφορη. Οι μελέτες με αποκλειστική εστίαση στη σχέση του Λουκιανού με τον κυνισμό παραμένουν μέχρι σήμερα ελάχιστες συγκριτικά με τη συνολική έρευνα για τον συγγραφέα. Οι περιορισμοί αυτοί της έρευνας, δυσκολεύουν τη στήριξη της εργασίας σε εμπειριστατωμένα επιστημονικά συμπεράσματα για τον κυνισμό του Λουκιανού, με σχεδόν αποκλειστική βοήθεια τις ενδοκειμενικές και εξωκειμενικές σύγχρονες πληροφορίες που παρέχονται απ' το συγκεκριμένο. Τα βασικά πορίσματα της παρούσας εργασίας είναι η διαπίστωση πως, αφενός, ο Λουκιανός αντιμετωπίζει με σχετική ευμένεια και μετριασμένο θαυμασμό τον Διογένη στα έργα του. Δανείζεται, αποδέχεται και απορρίπτει όσα φιλοσοφικά στοιχεία κρίνει αρμόζοντα για τους ειδικούς σκοπούς του. Η φιλοσοφία, και αυτή, εντάσσεται στην πανταχού παρούσα πάλη του ενάντια στην υποκρισία και την ανηθικότητα και στο δόγμα του Ερμότιμου (47) «νήφε καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν».

Λέξεις κλειδιά:

1. Κυνική φιλοσοφία
2. Ψευδο-φιλόσοφοι
3. Σάτιρα

ABSTRACT

Lucian does not clarify his philosophical views in any of his works. His attack and satire against the multitude of pseudo-philosophers lead to the conclusion that Lucian aims to adopt a philosophy structured with ethos, simplicity and practicality. The presence of Diogenes the Cynic in the author's entire literary output testifies to the philosopher's enduring reputation, while at the same time providing Lucian with fertile ground for ridicule. The purpose of this paper is to highlight the way in which Lucian during his time took literary notice of Diogenes and cynicism in general. At the same time, the ultimate authorial intention for which Lucian includes Diogenes and his philosophy in the entirety of his work is sought. Research attempts to fully delineate Lucian's philosophical profile prove fruitless, as tracing Lucian's solid personal philosophical beliefs within his works is likely to prove fruitless. Studies focusing exclusively on Lucian's relationship to cynicism remain scarce to date compared to the overall research on the author. These research limitations, combined with the temporal distance from the events, make it difficult to base the paper on in-depth scholarly conclusions about Lucian's cynicism, with the almost exclusive help of intertextual and extra-textual contemporary information provided by the context. The main findings of the present paper are that, on the one hand, Lucian treats Diogenes with relative favor and moderate admiration in his works. He borrows, accepts and rejects as many philosophical elements as he deems appropriate for his specific purposes. Philosophy, too, is part of his ubiquitous struggle against hypocrisy and immorality and the doctrine of Hermotimus (47) «νῆφε καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν».

Keywords:

1. Cynic philosophy
2. Pseudo-philosophers
3. Satire

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή των ρωμαϊκών χρόνων και ειδικότερα του 2ου μ.Χ. αιώνα ανέδειξε ολιγάριθμους αλλά σημαντικούς εκπροσώπους. Ένας εξ αυτών είναι και ο Λουκιανός από τα Σαμόσατα. Ρήτορας, σοφιστής και συγγραφέας ο πολυτάλαντος και πολυγραφότατος Σύρος, έχοντας επιλέξει το χιούμορ και τη σάτιρα ως ισχυρά εργαλεία της γραφής του, συμπεριέλαβε στα πολυάριθμα έργα του το πρότερο λογοτεχνικό υλικό, όχι μιμούμενός το δουλικά, αλλά αναπλάθοντάς το σύμφωνα με τα δικά του συγγραφικά ζητούμενα.

Η συγγραφική «παρέλαση» όλων των φιλοσοφικών σχολών της αρχαιότητας και αντίστοιχα των εκπροσώπων τους μέσα στα έργα του αποτελεί μία πρώτης τάξεως ευκαιρία εξερεύνησης της πρόσληψής τους από τον Λουκιανό, καθώς και ευκαιρία προβληματισμού για ερωτήματα τα οποία δεν απαντώνται ξεκάθαρα από τον συγγραφέα. Δεσπόζουσα μορφή, η οποία ξεχωρίζει μέσα στο πλήθος των υπόλοιπων φιλοσόφων στα έργα του Λουκιανού, αποτελεί ο Διογένης ο Κυνικός. Ο άδολος κυνισμός και οι ιδιόρρυθμοι τρόποι του προσέλκυσαν το ενδιαφέρον του συγγραφέα, με αποτέλεσμα ο Διογένης να χαρίζει στους αναγνώστες σκηνές γέλιου και προβληματισμού μέσα από τη συγγραφή του Λουκιανού.

Πολλά πολύτιμα στοιχεία για τη βιογραφία και τη σχέση του Λουκιανού με τη φιλοσοφία γενικότερα μπορεί να βρει κανείς στην Εισαγωγή του βιβλίου «Λουκιανού Ρητόρων Διδάσκαλος» του Σ. Μπουσέ. Κάθε υποκεφάλαιο της Εισαγωγής (Φιλοσοφία, Θρησκεία, Τέχνη), εκτός από τον εφοδιασμό του ερευνητή με σημαντικές και πυκνές πληροφορίες, φροντίζει επίσης για την ενημέρωση του αναγνώστη σχετικά με την πορεία της έρευνας μέχρι τις μέρες μας γύρω από τον Λουκιανό — λ.χ. ο Whitmarsh (2015) τρέφει αμφιβολίες για τις μελέτες που εκπονήθηκαν για τη θρησκευτικότητα του Λουκιανού, ενώ ο Caster (1937) έχει συμβάλει στην έρευνα με τη μελέτη του για τη θρησκευτική στάση του συγγραφέα· ο Allinson (1927) θεωρεί πως η σχέση του Λουκιανού με τη φιλοσοφία είναι επιδερμική, την ίδια στιγμή που ο Svodova (1926) συμφωνεί, επισημαίνοντας πως η φιλοσοφικότητα του Λουκιανού αεροβατεί μεταξύ ύπαρξης και ανυπαρξίας, ήταν, δηλαδή, φιλόσοφος αλλά ταυτόχρονα δεν ήταν.¹ Οι σελίδες αυτές της Εισαγωγής καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα γνώσεων και πληροφοριών για τη ζωή και το έργο του Λουκιανού και η ανάγνωσή τους αποτελεί μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για «γνωριμία» με τον συγγραφέα από τα Σαμόσατα, ξεκινώντας από το γενικότερο κλίμα της εποχής του μέχρι τις πλήρεις λεπτομέρειες για τον αττικισμό και τη σχέση του με αυτόν.

Σημαντικές πληροφορίες συγκεκριμένα για την παιδεία του Λουκιανού παρέχει το άρθρο του Matthew Keil «Rhetorical and philosophical Paideia in Lucian». Η διαπίστωση του Keil για την πρακτικότητα και απλότητα που επιζητεί στη φιλοσοφία ο Λουκιανός, αλλά και για την γενικότερη εκτίμηση των ενάρετων και ηθικών ανθρώπινων χαρακτηριστικών από τον Λουκιανό αποτελούν σίγουρα ισχυρά συμπεράσματα, όμως ο Keil επικεντρώνεται στην γενική αντίληψη της φιλοσοφίας από τον Λουκιανό ως αξία, και όχι σε συγκεκριμένες φιλοσοφικές διδαχές σχολών που ενδεχομένως αφουγκράζεται ή απορρίπτει. Ακόμη, το γεγονός ότι τονίζει την αδυναμία διατύπωσης βέβαιου συμπεράσματος για τον κυνισμό του Λουκιανού² υπογραμμίζει το κενό που υπάρχει στην έρευνα ως προς αυτό το κομμάτι, εφόσον η μελέτη του Keil είναι πρόσφατη και ο μελετητής έχει λάβει υπόψη του τις νέες ερευνητικές τάσεις.

¹ Μπουσές, 2019: 51, 53, 56.

² Keil, 2018: 13.

Μέσα από αυτό το άρθρο και τη μελέτη αποσπασμάτων του Λουκιανού τα οποία αναφέρονται στη χορεία κυνικών, ο Keil κάνει τον αναγνώστη να συνειδητοποιήσει πως ο Λουκιανός αποκρύπτει ξεκάθαρα τις φιλοσοφικές του προτιμήσεις. Ακόμη, ο αναγνώστης είναι προετοιμασμένος για την υιοθέτηση διαφορετικής στάσης απέναντι σε ένα φιλοσοφικό δόγμα από τον Λουκιανό, ανάλογα με τον εκπρόσωπο και τη στόχευση που ήθελε να πετύχει με αυτόν.

Ένα πολύ βοηθητικό και κατατοπιστικό για την παρούσα εργασία κεφάλαιο ήταν το «Diogenes vs. Demonax. Laughter as Philosophy in Lucian» του Inger N. I. Kuin, το οποίο εμπεριέχεται στο βιβλίο *Laughter, Humor, and Comedy in Ancient Philosophy*. Και μόνο με την ανάγνωση του τίτλου του συγκεκριμένου κεφαλαίου υποθέτει κανείς πως δύο φιλόσοφοι που ανήκουν στο ίδιο φιλοσοφικό δόγμα μπορούν να αντιμετωπιστούν εντελώς διαφορετικά από τον Λουκιανό. Αυτή η λογοτεχνική μεταχείριση του συγγραφέα ενδεχομένως βοηθά τον εκάστοτε αναγνώστη να εκτιμήσει ακόμη πιο πολύ τον Λουκιανό, καθώς μέσω των αποσπασμάτων του τονίζει την ποικιλομορφία ομοϊδεατών, καταρρίπτοντας τα στερεότυπα για ομοιομορφία ανθρώπων οι οποίοι μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα. Η ξεκάθαρη διαπίστωση μέσα σε αυτήν την έρευνα, λοιπόν, πως «το ξεσκέπασμα των ψεύτικων φιλοσόφων και ο χλευασμός φιλοσοφικών ιδεών αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της λογοτεχνικής επιχείρησης του Λουκιανού»,³ δόμησε τον βασικό άξονα της εργασίας μου ενόσω επεξεργαζόμουν το λογοτεχνικό υλικό του Λουκιανού για τη σχέση του με την κυνική φιλοσοφία. Αν και το συγκεκριμένο κεφάλαιο εστιάζει αποκλειστικά στο γέλιο, εντούτοις η εκτενής αναφορά στον Διογένη και η ανάλυση λουκιανικών αποσπασμάτων με γνώμονα την τέρψη και τη διακωμώδηση, διευκολύνει τον αναγνώστη να κατανοήσει πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει για τον Λουκιανό και τη λογοτεχνική του παραγωγή η διακωμώδηση φιλοσόφων. Ιδιαίτερα κατατοπιστική στο ίδιο άρθρο είναι η παράλληλη ανάγνωση του γέλιου που προκαλεί ο Διογένης και ο Δημόνακτας στον Λουκιανό. Η ενασχόληση του μελετητή με αυτούς τους δύο διαφορετικούς κυνικούς φιλοσόφους δείχνει πως, αντίστοιχα, και ο Λουκιανός δεν χρησιμοποιεί το γέλιο με τον ίδιο τρόπο σε κάθε περίπτωση, αλλά το προσαρμόζει ανάλογα με τον κάθε χαρακτήρα.

Τα ερευνητικά κενά τα οποία εξακολουθούν να υπάρχουν γύρω από τη βιβλιογραφία για τον Λουκιανό φιλοδοξεί να προσεγγίσει, αν όχι να συμπληρώσει, η παρούσα εργασία, η οποία κινείται γύρω από τρία βασικά ερωτήματα: πρώτον, πώς παρουσιάζεται ο Διογένης ο Κυνικός στα έργα του Λουκιανού· δεύτερον, ποια είναι η στάση του Λουκιανού απέναντι στην κυνική φιλοσοφία, και, τρίτον, αν υιοθετεί κάποια συγκεκριμένη φιλοσοφική τάση ο Λουκιανός. Η συμβολή της συγκεκριμένης εργασίας φιλοδοξεί να είναι η παρουσίαση της προσωπικότητας του Διογένη, όπως αυτή διασώζεται από την ανεκδοτολογική παράδοση, και στη συνέχεια η πρόσληψη του Διογένη από τον Λουκιανό, όπου κάποια στοιχεία συγκλίνουν ενώ κάποια άλλα αποκλίνουν. Επιπλέον, η παράλληλη ανάγνωση δύο διαφορετικών κυνικών προσωπικοτήτων, όπως αυτές διαγράφονται μέσα από τη λογοτεχνική ματιά του Λουκιανού, συντελούν στον σχηματισμό μιας πιο ολοκληρωμένης και συγκροτημένης υπόθεσης για τη σχέση του Λουκιανού με την κυνική φιλοσοφία.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια: το πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην προσωπικότητα του Λουκιανού. Περιλαμβάνει, αρχικά, πληροφορίες βιογραφικού χαρακτήρα για τον συγγραφέα και στη συνέχεια εστιάζει στις πτυχές που αναδεικνύουν τη σχέση φιλοσοφίας και σάτιρας μέσα από αποσπάσματα των έργων

---

³ Destrée, Trivigno, 2019: 264.

του ως επίρρωση των λεγομένων για τις συγγραφικές του ανησυχίες και τάσεις. Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει σε πληροφορίες που είναι γνωστές μέσα από την ανεκδοτολογική παράδοση για τον «αλλόκοτο» χαρακτήρα του Διογένη. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η απεικόνιση του Διογένη μέσα από τα έργα του Λουκιανού, αποσκοπώντας στην κάλυψη ενός ευρέος φάσματος αποσπασμάτων για την πρόσληψη του Κυνικού από τον συγγραφέα αλλά και στην ανάδειξη της διαχρονικά μοναδικής αυτής παρουσίας, όπως και αν αυτή αποτυπώνεται. Η εργασία ολοκληρώνεται με το τέταρτο κεφάλαιο, στο οποίο παρατίθενται αποσπάσματα και σχετική ανάλυση δύο έργων του Λουκιανού, εστιάζοντας σε δύο τελείως διαφορετικές προσωπικότητες κυνικών φιλοσόφων — του Περεγρίνου και του Δημόνακτα. Το ίδιο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παράθεση της γενικότερης θεώρησης του Λουκιανού για την κυνική φιλοσοφία, και στον τονισμό της (φαινομενικά) ασταθούς κρίσης του Λουκιανού για τον κυνισμό.

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ

ὁ μὲν βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ

Λουκιανός, *Ἐρμώτιμος ἢ Περί αἰρέσεων*,
63.5= Ἴπποκρ. *Ἀφορ.* 1. 1 Littré

Ο κυριότερος εκπρόσωπος της ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής του 2ου μ.Χ. αι., είναι αδιαμφισβήτητα ο Λουκιανός· περικλείει στο έργο του με ψυχαγωγικό ύφος όλες τις εκφάνσεις του βίου και τα θέματα της εποχής του. Οι λογοτεχνικές του «αλχημείες» και η χαρακτηριστική του σάτιρα τον τοποθέτησαν στο βάθρο των σημαντικότερων και πιο ταλαντούχων συγγραφέων του 2^{ου} μ.Χ. αι.

Παρά τις ελάχιστες διασωθείσες πληροφορίες για τον βίο του Λουκιανού, γνωρίζουμε ότι γεννήθηκε περίπου το 120 μ.Χ. στην ανατολική πλευρά της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, και πιο συγκεκριμένα στα Σαμόσατα, την πρωτεύουσα της Κομμαγηνής στη Συρία,⁴ ενώ ο θάνατος τον βρήκε γύρω στα 180 μ.Χ. Ο ίδιος πληροφορεί πως ο πατέρας του τον έστειλε σε μικρή ηλικία να μαθητεύσει πλάι στον θείο του την τέχνη της γλυπτικής. Αφορμή για να την εγκαταλείψει στάθηκε μία μαρμάρινη πλάκα την οποία θρυμμάτισε ο ίδιος (*Περί τοῦ ἐνυπνίου ἢ βίος Λουκιανοῦ*). Στη συνέχεια, ακολουθώντας το καθιερωμένο εκπαιδευτικό curriculum της αρχαιότητας, φοίτησε σε σχολές Ρητορικής και Σοφιστικής στην Ιωνία,⁵ όπου και διδάχτηκε την ελληνική γλώσσα. Άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου, έπειτα του αγορητή, και παράλληλα ταξίδεψε σε πολλά μέρη. Αφού περιδιάβηκε τη Μικρά Ασία, την Ελλάδα και τη Γαλατία, διέμεινε στη Ρώμη το 159 μ.Χ.⁶ Ο Λουκιανός διανύει τότε την τέταρτη δεκαετία της ζωής του:

Ταῦτά ἐστιν ἃ τὴν Ῥητορικὴν ἐγὼ μεγάλα ἠδίκηκα. καίτοι εἰ καὶ μηδὲν αὐτῇ τοιοῦτο ἐπέπρακτο, καλῶς εἶχέ μοι ἀνδρὶ ἤδη τετταράκοντα ἔτη σχεδὸν γεγονότι θορύβων μὲν ἐκείνων καὶ δικῶν ἀπηλλάχθαι καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς δικαστὰς ἀτρεμεῖν ἔαν, τυράννων κατηγορίας καὶ ἀριστέων ἐπαίνους ἐκφυγόντα, εἰς δὲ τὴν Ἀκαδημίαν ἢ εἰς τὸ Λύκειον ἐλθόντα τῷ βελτίστῳ τούτῳ Διαλόγῳ συμπεριπατεῖν ἡρέμα διαλεγομένους, τῶν ἐπαίνων καὶ κρότων οὐ δεομένους.

Λουκιανός, *Δὺς κατηγορούμενος*, 32

Αυτά είναι τα φοβερά και τρομερά αδικήματα που έκαμα εγώ στη Ρητορική. Αλλά και όλ' αυτά αν δεν είχαν γίνει, μου φαίνεται ότι καιρός μου ήταν πια, σαράντα χρονών άνθρωπος τώρα, ν' απαλλαγθώ από τις δίκες και τις φασαρίες της ρητορικής τέχνης, ν' αφήσω ήσυχους τους δικαστές, και να παύσω πια ν' ακούω τις κατηγορίες των τυράννων και τους επαίνους των επιφανών και να ῥθω στο Λύκειο ἢ στην Ακαδημία, να βρω τον καλό μου αυτό Διάλογο, να μιλώ μαζί του, περιπατώντας ήσυχα κι ανθρωπινά, γιατί δεν μου χρειάζονται πια οι θόρυβοι κι οι φασαρίες.

⁴ Μπουσές, 2019: 49.

⁵ Μπουσές, ό.π.: 49.

⁶ Montanari, 2008: 1054.

Στο έργο του Λουκιανού *Δίς κατηγορούμενος* ο κεντρικός χαρακτήρας ονομάζεται Σύρος. Οι λόγοι του Σύρου, της Ρητορικής και του Διαλόγου μαρτυρούν πολλά κοινά σημεία με τη ζωή του Λουκιανού, με αποτέλεσμα η έρευνα να τρέφει βάσιμες υποψίες πως πρόκειται για αυτοβιογραφική παρουσίαση.⁷ Πράγματι, λίγο αργότερα, το 160 μ.Χ. ο Λουκιανός αφήνει πίσω του την ιδιότητα του σοφιστή και στρέφεται στη φιλοσοφία, όχι όμως με τον αναμενόμενο τρόπο.⁸ Πέτυχε την ολική αναδιαμόρφωση του διαλόγου, εφόσον τον χρησιμοποίησε κατά κόρον για να μιλήσει για τη φιλοσοφία, ή πιο σωστά για να σατιρίσει τη φιλοσοφία.

Προκειμένου να εννοηθεί με ορθό τρόπο η στάση του Λουκιανού απέναντι στη φιλοσοφία, οφείλονται κάποιες αναγκαίες διευκρινίσεις. Υπήρξε πολυγλωσσικός, με περισσότερα από ογδόντα πέντε έργα να του αποδίδονται, αν και αμφισβητείται η γνησιότητα αρκετών από αυτά.⁹ Τα έργα του διαπνέονται από θεματική ποικιλία, πρωτεϊκή ικανότητα του συγγραφέα στη διαχείριση των λογοτεχνικών ειδών και συχνά μη ξεκάθαρη ιδεολογική στάση του ίδιου σε θέματα φιλοσοφίας. Πολλοί μελετητές επιχείρησαν να ταξινομήσουν τα έργα του Λουκιανού ανάλογα με το είδος τους, δηλαδή φιλοσοφικοί διάλογοι, με μυθολογικό περιεχόμενο κ.λπ. Ο δανεισμός και αργότερα η οικειοποίηση λογοτεχνικών στοιχείων από Έλληνες και Ρωμαίους προκατόχους στο σώμα κειμένων του Λουκιανού δυσχεραίνουν την επίλυση του προβλήματος.¹⁰ Ο Μπουσές (2019, 56) προτρέπει τον αναγνώστη να θέσει προσωρινά κατά μέρος τις κατηγοριοποιήσεις ανά λογοτεχνικό είδος και να αναζητήσει τα βαθύτερα χαρακτηριστικά του λουκιανικού έργου, παροτρύνοντάς τον ταυτόχρονα να απολαύσει την ανάγνωση του λογοτεχνικού φαινομένου, το οποίο ακούει στο όνομα «Λουκιανός».

Το εντυπωσιακό μέγεθος της συγγραφικής παραγωγής του Λουκιανού, ωστόσο, μπορεί να υποδηλώνει την απουσία μιας πιο διεισδυτικής ματιάς¹¹ εκ μέρους του γράφοντα σε μερικά από τα θέματα τα οποία αγγίζει. Πράγματι, μια τέτοια σκέψη θα μπορούσε να είναι βάσιμη και να εφαρμοστεί με ανάλογο τρόπο και στις αναφορές του στη φιλοσοφία, αν αναλογιστεί κανείς το κίνητρο το οποίο ωθεί έναν συγγραφέα στη συγγραφή· όπως φαίνεται, το κίνητρο του Λουκιανού δεν ήταν μάλλον η φιλοσοφική εμπάθυνση στα διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα της αρχαιότητας ή σε κάποιο από αυτά. Αντίθετα, η διακωμώδηση και η σάτιρα προσώπων και καταστάσεων φαίνεται να αποτελεί την πραγματική πρόθεση του Λουκιανού και επιτυγχάνεται μέσω του σατιρικού διαλόγου, σήμα κατατεθέν του ίδιου.¹²

Εύκολα αναρωτιέται κανείς «ποιους ή τι ήθελε να σατιρίσει ο Λουκιανός, και γιατί;» όπως επίσης και «ποια ήταν η σχέση του Λουκιανού με τη φιλοσοφία;». Ας ξεκινήσουμε αντίστροφα, απαντώντας πρώτα στο δεύτερο ερώτημα. Υποθέτουμε πως ο Λουκιανός ταυτίζεται πράγματι με τον Σύρο και καταθέτει την αυτοβιογραφία του. Στο απόσπασμα, λοιπόν, ομολογεί ο ίδιος πως ήθελε να συχνάζει στην Ακαδημία και το Λύκειο, ώστε να συνδιαλέγεται ήσυχα με τον Διάλογο και να ξεκουράζεται ψυχικά. Επομένως, επέλεξε την ενασχόληση με τη Φιλοσοφία για να βρει την ψυχική του γαλήνη. Αυτό συνέβη, όμως, πραγματικά;

⁷ Graham, 1976: 41.

⁸ Μπουσές, 2019: 50-1.

⁹ Montanari, 2008: 1055.

¹⁰ Bozia, 2014: 23.

¹¹ Montanari, ό.π.: 1053.

¹² Σαρίσχουλη, 2005: 147-9.

Ανατρέχοντας στο έργο του Λουκιανού *Άλιεὺς ἢ Ἀναβιοῦντες* συναντάμε έναν χαρακτήρα, ονόματι Παρρησιάδης, ο οποίος πρόκειται να δικαστεί από τη Φιλοσοφία για προσβολή της ίδιας, έπειτα από παράκληση των Φιλοσόφων (Σωκράτη, Πλάτωνα, Αριστοτέλη κ.ά.). Οι μελετητές αναγνωρίζουν στον πρόσωπο του Παρρησιάδη τον Λουκιανό — όπως και στον Σύρο—, διότι ο Παρρησιάδης κατάγεται επίσης από τη Συρία και πολλά από τα λεγόμενά του αντιστοιχούν στις πεποιθήσεις και τους σκοπούς του Λουκιανού: «είμαι μισαλαζόνας και μισαπατεώνας και μισοψευδής και μισυποκριτής και μισώ ολόκληρη την κατηγορία αυτού του είδους των απαίσιων ανθρώπων. Και είναι πάρα πολλοί, όπως ξέρεις» (Αλ. 20.5). Δια στόματος Παρρησιάδη, λοιπόν, ο Λουκιανός διατρανώνει τη θέση του απέναντι στη Φιλοσοφία. Δεν εναντιώνεται στη Φιλοσοφία αυτή καθαυτή αλλά σε κάθε ανάξιο, ψεύτη, υποκριτή και απατεώνα του είδους.¹³ Ο συγγραφέας από τη Συρία αποβλέπει σε έναν βίο ανυπόκριτο, φιλαλήθη και ενάρετο. Η κοινή λογική σε συνδυασμό με το πηγαίο γέλιο¹⁴ θεωρούνται από τον ίδιο στοιχεία απαραίτητα για την ομαλή και ευχάριστη διαβίωση των ανθρώπων. Όσοι δεν συμμορφώνονται με τις παραπάνω επιταγές, θα πρέπει να είναι προετοιμασμένοι για τη σάτιρα και την κατακεραύνωσή των πράξεών τους, επειδή οι ηθικές τους αναστολές τους έχουν εγκαταλείψει. Το θέμα αποβαίνει όλο και πιο περίπλοκο, αν αναζητήσουμε την προτίμησή του σε κάποιο φιλοσοφικό δόγμα της αρχαιότητας.

Σε γενικές γραμμές, χωρίς βέβαια να είναι πάντα απόλυτα καθορισμένα τα όρια, συνήθιζε να κατακρίνει τη Στοά, να δείχνει μια ευμένεια στον Επίκουρο και να ενστερνίζεται κάποιες από τις αντιλήψεις των «κυνών».¹⁵ Αναγνώρισε την αξία του Αριστοτέλη (αν και παρακάτω φαίνεται πως ενίοτε τον αμφισβητούσε, *ΝΔιαλ.* 13.4.10) και υιοθέτησε μερικές από τις θεωρίες του Πλάτωνα.¹⁶ Ιδιαίτερα, από τον Πλάτωνα συγκεκριμένα δανείστηκε τεχνικές λογοτεχνίας, όπως τον πλατωνικό διάλογο, καθώς επίσης φαίνεται να ήταν ενήμερος και για αρκετούς πλατωνικούς μύθους.¹⁷ Πρόκειται για έναν δεινό γνώστη της φιλοσοφίας, από τον οποίο, όμως, απουσιάζει η αφοσίωσή του σε ένα και μοναδικό φιλοσοφικό ρεύμα. Το γεγονός αυτό από μόνο του δεν είναι απαραίτητα κακό, απλώς ο ίδιος, μέσα στα έργα του περιπλέκει την άποψη του αναγνώστη για τις προσωπικές του φιλοσοφικές πεποιθήσεις. Άλλοτε εναντιώνεται σε ένα φιλοσοφικό δόγμα και άλλοτε είναι πιο φιλικά διακείμενος σε αυτό, χωρίς αυτή η εναλλαγή να σημαίνει πως, μέσα στη γενικότερη τάση της εποχής, «αλλάζει σαν τον άνεμο»¹⁸ ανάλογα με τα συμφέροντα που θέλει να εξυπηρετήσει κάθε φορά.

Μείζονος σημασίας είναι η εστίαση στην προσήλωση και στόχευση του Λουκιανού· αφού ήθελε να υπερασπιστεί την κοινή λογική και την ηθική μέσω της σάτιρας και να

¹³ Η αγυρτεία αρκετών φιλοσόφων απασχολεί τον Λουκιανό σε πολλά έργα του: «ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ Υπάρχουν κάποιοι, Δία μου, στο ενδιάμεσο μεταξύ των πολλών και αυτών που φιλοσοφούνε. Στην εμφάνιση και στο βλέμμα και στο βάδισμα είναι όμοιοι μ' εμάς, κι είναι και ντυμένοι με τον ίδιο τρόπο. Έχουν λοιπόν την αξίωση να ανήκουν στη δική μου παράταξη, και τιτλοφορούνται με το δικό μου όνομα, λέγοντας πως είναι μαθητές και σύντροφοι και ακόλουθοι μου. Η ζωή τους όμως, υπερβολικά απαίσια, γεμάτη από αμάθεια και θράσος και ακολασία, είναι μεγάλη προσβολή εναντίον μας» (Αρ. 4.6). Στη συνέχεια της εργασίας θα αναδειχτεί σε άλλα σημεία πόσο απασχολεί το συγκεκριμένο θέμα τον Λουκιανό, αποτελώντας ένα συχνά επαναλαμβανόμενο μοτίβο στη θεματολογία των έργων του — και φυσικά της σάτιράς του.

¹⁴ Keil, 2018: 13.

¹⁵ Σαρίσχουλη, 2005: 147.

¹⁶ Μπουσές, 2019: 53-4.

¹⁷ Anderson, 1976: 6-7.

¹⁸ Ο Οράτιος αποκαλούσε τον ρωμαϊκό λαό «plebs ventosa» (Epist. 1.19. 37) καθώς ήταν επιρρεπής στη δωροδοκία των πολιτικών προσώπων, συνεπώς ευμετάβλητος στις πολιτικές του απόψεις (Μιχαλόπουλος Α., Μιχαλόπουλος Χ., 2015: 67).

μιλήσει για φιλοσοφία, πώς θα μπορούσε να υλοποιήσει αυτόν του τον στόχο αν διατηρούσε πάντα ενιαία στάση ή ήταν αμετακίνητος υπερασπιστής ενός και μόνο δόγματος; Θα έχανε την αντικειμενικότητά του, και κάτι τέτοιο δεν θα ανήκε στις επιδιώξεις του. Κάθε φιλοσοφικό δόγμα, όταν αυτό εκφράζεται από τους υποστηρικτές του, μπορεί να αποτελέσει τροφή για διακωμώδηση και κριτική. Ο εκάστοτε εκπρόσωπος μιας φιλοσοφικής ιδεολογίας, ο οποίος παρεκκλίνει από την αλήθεια ή ωθείται σε ακρότητες, λησμονεί την ουσία της φιλοσοφίας και υποπίπτει σε ηθικό σφάλμα. Ο ίδιος τιμά τη φιλοσοφία, όμως απεχθάνεται τους ανάξιους εκφραστές της.¹⁹

Το «δριμύ κατηγορώ» που εξαπολύει κάθε φορά ο Λουκιανός σε όλες τις φιλοσοφικές σχολές, εξαιτίας της ασυμβατότητας λόγου και πράξης, είναι ορατό από τον Decharneux, ο οποίος μάλιστα θεωρεί ότι η αυτή η συμπεριφορά του Λουκιανού αντανακλά σοφιστικές πεποιθήσεις.²⁰ Όσα επιχειρήσα να διατυπώσω παραπάνω, συνοψίζονται με τρόπο εναργή και σαφή στην ακόλουθη ρήση του Πατριάρχη Φώτιου της Κωνσταντινούπολης για τον Λουκιανό: «γιατί, αν και γελοιοποιεί και χλευάζει τις πεποιθήσεις άλλων, ο ίδιος δεν καθορίζει αυτή με την οποία συμφωνεί, εκτός αν κάποιος έλεγε ότι η γνώμη του Λουκιανού είναι να μην έχει καμία γνώμη» (Henry, 1967, κώδικας 128, τόμος 2, σ. 102 στο Keil, 2018: 13).

Η Bozia επισημαίνει την τάση του Λουκιανού να εντοπίζει και να ψέγει τα ελαττώματα Ρωμαίων αλλά και Ελλήνων.²¹ Τη σκέψη αυτή θα την πήγαινα ένα βήμα παραπέρα διατυπώνοντας την παρακάτω υπόθεση: με την απαρίθμηση των ελαττωμάτων των ανάξιων φιλοσόφων, ο Λουκιανός ενδέχεται να αποσκοπεί στη μετάδοση ενός πολύ συγκεκριμένου μηνύματος στο ακροατήριό του, ότι δηλαδή η εκούσια αδιαφορία των πολιτών απέναντι στη διαφθορά και την υποκρισία των φιλοσόφων, θα πρέπει να αποτελούν ενέργειες προς αποφυγή, είτε πρόκειται για τον κοινωνικό περίγυρο του καθενός είτε για τα σφάλματα και τις βλέψεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και των εκλεκτών μελών της.

Παρότι η επικράτηση ενός φιλοσοφικού δόγματος στη λογοτεχνική παραγωγή του Λουκιανού φαίνεται δυσδιάκριτη, ένα απόσπασμα από το έργο του μπορεί να φωτίσει το σκοτάδι που περικλείεται γύρω από τις πεποιθήσεις του για τη φιλοσοφία. Στο έργο *Κατάπλους* ή *Τύραννος* (23-4) ο φιλόσοφος Κυνίσκος έχει κατέβει στον Κάτω Κόσμο, ενώ εκκρεμεί η εξέτασή του από τον Ραδάμανθη, όταν ο δεύτερος διακρίνει στην ψυχή του Κυνίσκου κάποια σημάδια τα οποία, σπύδρει να εξηγήσει, προκαλούνται από κακές ενέργειες που διέπραξε ο νεκρός στον Πάνω Κόσμο. Τα περισσότερα σημάδια του Κυνίσκου, όμως, έχουν εξαλειφθεί. Μόλις και μετά βίας διακρίνονται οι σκιές τους. Ο Κυνίσκος παίρνει τον λόγο και εξηγεί πώς συνέβη αυτό το παράδοξο: «εγώ θα σου το εξηγήσω. Στο παρελθόν υπήρξα κακοήθης από έλλειψη παιδείας, και γι' αυτό απέκτησα πολλά σημάδια, από τη στιγμή όμως που άρχισα να ασχολούμαι με τη φιλοσοφία, σταδιακά έλουσα και καθάρισα την ψυχή μου από όλες τις κηλίδες» (*Κατ.* 24.17). Η καλλιέργεια του ανθρώπου μέσω της παιδείας αξίζει ακόμη περισσότερο, όταν σταλάζει ευεργετικές ιδιότητες και απαλύνει τις ανθρώπινες ψυχές. Η φιλοσοφική τοποθέτηση του καθενός πιθανώς είναι ήσσονος σημασίας για τον Λουκιανό. Φαίνεται ότι έβρισκε ωφέλιμη τη Φιλοσοφία και πραγματικά χρήσιμη, όταν εξελίσσει και εξημερώνει τον άνθρωπο.²²

Ο Λουκιανός ζει και δραστηριοποιείται εν μέσω του κινήματος της λεγόμενης «δεύτερης σοφιστικής». Επρόκειτο για μία τάση μίμησης ή καλύτερα αναβίωσης του

¹⁹ Keil, 2018: 11.

²⁰ Mestre, Gomez, 2010: 12.

²¹ Bozia, 2014: 23-4.

²² Keil, 2018: 12.

αρχαίου ελληνικού παρελθόντος. Διανοούμενοι του 2^{ου} μ.Χ. αι. επιχειρούν να αγγίξουν τη μοναδικότητα της Κλασικής Αθήνας στη Ρητορική, στη Παιδεία και σε όλες τις εκφάνσεις του κοινωνικού βίου.²³ Όλη αυτή η προσπάθεια θα παρέμενε άκαρπη, αν απουσίαζε ο ακρογωνιαίος λίθος του ένδοξου κλασικού παρελθόντος, η αττική διάλεκτος. Η γλώσσα των Ελλήνων εκείνη την εποχή ανάγεται σε γλώσσα της γραφειοκρατίας, των εμπορικών συναλλαγών, της διδασκαλίας και φυσικά της παιδείας. Η ελληνική γλώσσα καταλαμβάνει πολιτισμικά τη θάλασσα της Μεσογείου, καθώς όσοι πληθυσμοί βρέχονται τριγύρω της οφείλουν να μιλούν και να κατανοούν τα ελληνικά.²⁴ Η εκπαίδευση του Λουκιανού στην Ιωνία του χάρισε, μεταξύ άλλων, το εφόδιο της ελληνικής. Κατά πάσα πιθανότητα τα ελληνικά δεν ήταν η μητρική του γλώσσα,²⁵ αφού ήταν «*βάρβαρον ἔτι τὴν φωνήν*» (Λουκιανός, *Δίς κατηγορούμενος*, 27.2), μιλούσε ακόμη ξένη γλώσσα. Παρότι δεν κατείχε την ελληνική γλώσσα εξ απαλῶν ονύχων, και συγκεκριμένα την αττική διάλεκτο, εξαιτίας χρονολογικής και γεωγραφικής απόκλισης,²⁶ καταλήγει να τη χειρίζεται επιδέξια, μην έχοντας να ζηλέψει τίποτα από έναν φυσικό ομιλητή του 5^{ου} αι. π.Χ. Ο λόγος του έχει μια φυσική ροή και χρησιμοποιείται με σαφήνεια και ευκρίνεια.²⁷

Ο Λουκιανός ήταν πνεύμα ανήσυχο ως προς τη λογοτεχνική του δημιουργία. Επιθυμούσε να ξεχωρίσει και να μην καταλήξει ένας στείρος μιμητής των προκατόχων του, και τα κατάφερε. Χρησιμοποιώντας το γέλιο και την αλήθεια, ανοίγει τους ορίζοντες του έργου του παρέχοντας πρόσβαση σε μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό και ακροατήριο. Η εποχή αλλάζει και ο Λουκιανός συμβαδίζει με τις επιταγές της. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία περιέχει πολλά εδάφη, ετερόκλητους κατοίκους, αποτελώντας ένα αμάλγαμα πολυπολιτισμικό.²⁸

Αντίστοιχα, το σώμα κειμένων του Λουκιανού αποτελεί ένα υβρίδιο αρχαίας κωμωδίας, μενίπειας σάτιρας, ελληνιστικού μίμου και πλατωνικού διαλόγου.²⁹ Διαχειρίζεται δημιουργικά το πρωταρχικό υλικό και δημιουργεί κάτι δικό του, κάτι μοναδικό, τον σατιρικό διάλογο. Πέτυχε την ολική αναδιαμόρφωση του διαλόγου, δίνοντάς του νέα πνοή και χρήση. Αυτό που αξίζει να τονιστεί είναι ότι ο Λουκιανός δεν χρησιμοποιεί τη σάτιρα και τον διάλογο από το πουθενά, σαν να είναι ξεκομμένα από την εποχή του. Αντίθετα, συμπλέοντας με το πνεύμα και τις τάσεις της δεύτερης σοφιστικής, ξεκινά έναν ανοικτό διάλογο για την παιδεία και τη φιλοσοφία με τρόπο λεπτεπίλεπτο και δημιουργικό.³⁰ Ζει και γράφει σε μία εποχή μεταβατική. Όσο περισσότερο αυξάνει η Ρώμη τα γεωγραφικά της όρια, τόσο περισσότεροι ετερογενείς πληθυσμοί εγκολπώνονται εντός της. Η πένα του Λουκιανού αναλαμβάνει ενεργό δράση και σπεύδει να σατιρίσει τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά αυτών των πληθυσμών, τα οποία μέσα από τα γραπτά του Λουκιανού παραμένουν καθολικά και αιώνια — καθώς πάντα, σε κάθε εποχή οι αξίες των ανθρώπων φυραίνουν, με τη διαφθορά και τη φιλαργυρία να προοδεύουν.

---

²³ Andrade, 2014: 307.

²⁴ Μπουσές, 2019: 42-3.

²⁵ Bozia, 2014: 23-4.

²⁶ Montanari, 2008: 1059.

²⁷ Μπουσές, 2019: 62-3.

²⁸ Mestre, Gomez, 2010: 11.

²⁹ Σαρίσχουλη, 2005: 147-8.

³⁰ Nasrallah, 2005: 287.

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΥΝΙΚΩΝ

Αναμφίβολα, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός γαλούχησε πολλές ενδιαφέρουσες προσωπικότητες: άντρες οι οποίοι θαυμάστηκαν για τη γενναιότητά τους, τη σοφία τους, το κάλλος τους, τη συγγραφική τους δεινότητα, αλλά και άλλοι οι οποίοι έμειναν γνωστοί στα κατάστιχα της ιστορίας για τον ιδιότυπο χαρακτήρα τους, ο οποίος συχνά επενδύθηκε με τον μανδύα της ανεκδοτολογικής παράδοσης. Ο Διογένης ο Σινωπεύς, ή πιο γνωστά, ο Διογένης ο «Κυνικός», αποτελεί με βεβαιότητα μία αντίστοιχη περίπτωση, αφού πρόκειται για μία πολυσυζητημένη και ιδιαίτερη φιγούρα.

Οι ακριβείς λεπτομέρειες για τη ζωή του φιλοσόφου χάνονται στο βάθος των αιώνων, με αποτέλεσμα να έχουν διασωθεί λιγιστές πληροφορίες για τη βιογραφία του. Διέθετε ποντιακή καταγωγή, γέννημα θρέμμα της Σινώπης στη Μαύρη Θάλασσα. Το γενέθλιο έτος του τοποθετείται γύρω στο 390,³¹ ενώ κατά πάσα πιθανότητα μοιράζεται την ίδια χρονολογία θανάτου με τον Μακεδόνα στρατηλάτη, δηλαδή το 323 π.Χ. Ένα οικονομικό σκάνδαλο φαίνεται ότι οδήγησε τον Διογένη να εγκαταλείψει σε νεαρή ηλικία οριστικά τον τόπο του. Πιο συγκεκριμένα, είτε ο ίδιος είτε ο πατέρας του, Ικεσίας (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6.20), αλλοίωσαν το πάλαι ποτέ νόμισμα της Σινώπης.³² Η πράξη αυτή του Διογένη προοικονομεί τα μελλούμενα, δηλαδή τη σθεναρή αντίσταση που θα επιδείκνυε στα παραδεδομένα, στους γραπτούς νόμους και στα κακώς κείμενα της εποχής του.³³ Αδυνατώντας να ανεχτεί το κατηγορητήριο των ντόπιων εναντίον του, τράπηκε σε άτακτη φυγή. Έκτοτε, επρόκειτο να ζήσει μία ζωή ακριβώς όπως ο ίδιος είχε επιλέξει, σε συνάρτηση όμως και με όσα του έφερνε η τύχη (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6.63). Διότι, ο Διογένης έμαθε, ή πιο σωστά, επέλεξε να ζει με όσο το δυνατό πιο λίγα χρειαζόταν.³⁴ Η υιοθέτηση ενός τέτοιου αρχέγονου και παράδοξου τρόπου ζωής από έναν άνθρωπο, υποδηλώνει πως, σαφώς οι συγκυρίες και οι επιλογές του τον οδηγούν σε μία στάση ζωής κατά αυτόν τον τρόπο, όμως πρέπει να ενυπάρχει και η αντίστοιχη «στόφα» που τον καθοδηγεί προς μία επιλογή σαν και αυτή. Με εφόδια τον νου του και τις ηθικές του αξίες, ο Διογένης ξεκινάει το ταξίδι του προς τη δική του αλήθεια.

Δε γνωρίζουμε τα κριτήρια με τα οποία ο Διογένης επέλεξε τον τόπο στον οποίο εγκαταστάθηκε. Πιθανώς, η πληθώρα φιλοσοφικών σχολών, η πιο ελεύθερη διακίνηση ιδεών, αλλά και η μεγάλη συγκέντρωση πλήθους στο «κλεινόν άστυ» (άρα, περισσότερη διαφθορά και μεγαλύτερη ανάγκη για αφύπνιση) αποτέλεσαν ισχυρούς λόγους ώστε να θεωρεί ο Διογένης την Αθήνα κατάλληλο μέρος για να ξεδιπλώσει τις φιλοσοφικές του αρχές. Αν και πραγματοποίησε πολλά ταξίδια, η Αθήνα ήταν η βάση του — φράση η οποία αυτοαναιρείται αμέσως, καθώς ο Διογένης ανήκε παντού και πουθενά. Με τον αυτοχαρακτηρισμό «*ἄπολις*»³⁵ θεωρούσε τον εαυτό του κοσμοπολίτη: «*τοῦ κόσμου πολίτην ὄρᾳς*» (*ΒΙΠρασ.* 8.3). Μεταξύ άλλων, μπορεί να του είχε ασκηθεί κριτική και για αυτή του την «*παραξενιά*» από τους συγχρόνους του, αν αναλογιστεί κανείς πως τον 4ο αι. π.Χ. ακόμη ανθούσε ο θεσμός της πόλης-κράτους, με πολλά πανελλήνια χαρακτηριστικά να αποτελούν συνδετικό κρίκο τους³⁶. Η ανάγκη για

³¹ Τα χρονολογικά όρια, ειδικά όταν πρόκειται για την αρχαιότητα, είναι ρευστά. Το έτος γέννησης του Διογένη δεν έχει αποσαφηνιστεί με σιγουριά από τους ερευνητές ως το 390 π.Χ. Έτσι, κάποιοι τοποθετούν τη γέννησή του στα 410 π.Χ. (Robert: 2012), ενώ μερικοί στα 404 π.Χ. (Kennedy: 1999, 28).

³² Robert, 2012.

³³ Hansen, 2009: 3.

³⁴ Branham, 1994: 340-1.

³⁵ Hansen, 2009:3.

³⁶ Long, 2008:50-1.

κοσμοπολιτισμό³⁷ φαινόταν κάπως ανορθόδοξη.

Μία προσωπικότητα σαν τον Διογένη, δεν χωράει σε καλούπια, ασφυκτιά σε στενά πολεοδομικά όρια. Ο ίδιος θεωρούσε πως ανήκει στο σύμπαν. Η οντότητά του και οι ανάγκες του ήταν πλήρως εναρμονισμένες με τη φύση.³⁸ Περιδιαβάζοντας στους δρόμους της Αθήνας ή της Κορίνθου εκείνα τα χρόνια, ο διαβάτης θα μπορούσε με μεγάλη ευκολία να εντοπίσει τον Διογένη, μιας και η ιδιαίτερη όψη του μαρτυρούσε γρήγορα την ταυτότητά του:³⁹ «ήταν ο πρώτος, λένε κάποιοι, που δίπλωνε τον μανδύα του επειδή ήταν υποχρεωμένος να κοιμάται και με αυτόν, και κουβαλούσε ένα πορτοφόλι για να κρατάει τα τρόφιμά του, και χρησιμοποιούσε οποιοδήποτε μέρος για οποιονδήποτε σκοπό, για πρωινό, ύπνο ή συζήτηση» (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6.22). Διήγε έναν βίο όσο πιο λιτό μπορούσε, χρησιμοποιώντας μόνο τα απαραίτητα, ή ακόμη λιγότερα και από τα απαραίτητα. Ως στέγη του είχε ορίσει ένα πιθάρι, κατά άλλους μια μπανιέρα,⁴⁰ και σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο κοιμόταν πάνω στον μανδύα του. Η εικόνα που διαθέτουμε για τον Διογένη σήμερα ωθεί τον αναγνώστη να τον παρομοιάσει με έναν άστεγο άνθρωπο που αντικρίζει στους δρόμους, ο οποίος κοιμάται όπου βρει — με τη μεγάλη διαφορά πως ο Διογένης ήταν εκούσια άστεγος. Εύλογη θα ήταν σε αυτό το σημείο η εξής απορία του αναγνώστη «και πώς βιοποριζόταν ο Διογένης;».

Η αλήθεια είναι πως εναπέθετε τις ελπίδες του στη συμπόνια των περαστικών, οπότε πολλές φορές εκείνοι με τη σειρά τους φρόντιζαν να του προσφέρουν ψωμί.⁴¹ Διακήρυττε πως μόνο υπό αυτές τις συνθήκες μπορεί να είναι κανείς ευτυχισμένος, όταν δηλαδή αναζητά μέσα του ηθικές αξίες, και πιο συγκεκριμένα την αρετή, κι όχι όταν μοχθεί για να αυξήσει τον πλούτο του σε βαλάντια. Αυτό που πράγματι είναι μεγίστης σημασίας για τον Διογένη είναι ο διανοητικός και ψυχικός πλούτος. Η εξάρτηση από τα υλικά αγαθά, και από όσα δεν παρέχονται από τη φύση, πίστευε πως λειτουργεί διαβρωτικά για τον άνθρωπο.⁴² Ας σταθούμε λίγο σε αυτό το σημείο και ας ανατρέξουμε μερικές σειρές παραπάνω. Πώς είναι δυνατόν ο Διογένης να αποκηρύσσει την εξάρτηση κάθε είδους, όταν ο ίδιος στηριζόταν σε ελεημοσύνες πολιτών; Φυσικά, ένας άνθρωπος σαν τον Διογένη, θα είχε και σε αυτό το ερώτημα έτοιμη απάντηση:

*πάντα τῶν σοφῶν εἶναι λέγων καὶ τοιούτους λόγους ἐρωτῶν οἴους ἄνω
προειρήκαμεν· πάντα τῶν θεῶν ἐστι· φίλοι δὲ τοῖς σοφοῖς οἱ θεοί· κοινὰ δὲ τὰ
τῶν φίλων· πάντα ἄρα τῶν σοφῶν*

Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6.72

³⁷ Θα τολμούσα με κάθε επιφύλαξη να συλλογιστώ ακόμη πως, με τη χρήση του όρου «κοσμοπολίτης», ο Διογένης περιελάμβανε σκόπιμα, ή και υποσυνείδητα, και τη Σινώπη μέσα σε αυτόν τον κόσμο στον οποίο ανήκε. Ίσως η εξορία από την πατρογονική του γη να τον επηρέασε περισσότερο από όσο πιστεύουμε. Ως αποτέλεσμα, το καθεστώς εξορίας που επέβαλε ο ίδιος στον εαυτό του μετέπειτα ζώντας μέσα στο άστυ να είναι ριζωμένο στην πληγή που έμενε μέσα του ακόμη ανοιχτή λόγω της απόρριψης που βίωσε στην πατρίδα του, όταν επιχειρήσε να στηλιτεύσει το πολιτικό γίγνεσθαι.

³⁸ Hansen, ό. π.:3.

³⁹ Η χαρακτηριστική εμφάνιση κάθε Κυνικού φιλοσόφου σύμφωνα με τον Λουκιανό (*Περ.* 36.10) αποτελούνταν από ένα δισάκι, έναν μανδύα και ένα ρόπαλο — ο Ηρακλής αναφέρεται εδώ από τον Λουκιανό καθώς θεωρούνταν το πρότυπο των Κυνικών φιλοσόφων. Ο Διογένης πρώτος εισήγαγε αυτήν τη στιλιστική επιλογή, την οποία αγκάλιασαν θερμά όλοι οι Κυνικοί. (Robert, 2012).

⁴⁰ Mazella, 2006: 104.

⁴¹ Kennedy, 1999: 28-9.

⁴² Ajvazi, 2022: 1.

Υποστήριξε ότι όλα τα πράγματα είναι ιδιοκτησία των σοφών και χρησιμοποίησε επιχειρήματα όπως αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω. Όλα τα πράγματα ανήκουν στους θεούς. Οι θεοί⁴³ είναι φίλοι των σοφών, και οι φίλοι μοιράζονται από κοινού κάθε ιδιοκτησία- επομένως όλα τα πράγματα είναι ιδιοκτησία των σοφών.

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «Περσέας» (η νεοελληνική μετάφραση είναι δική μου)

Η αλλόκοτη συμπεριφορά του Κυνικού δεν έχει αρχή και τέλος. Ο Διογένης αποτελούσε μία ιδιαίτερη φιγούρα, την οποία ο περίγυρός του λάτρευε να μισεί. Η αλήθεια είναι πως όταν ένας Αθηναίος πολίτης αντίκριζε τη θέα ενός «γεροπαράξενου» ο οποίος αντανάζετο δημοσίως στο μέσο της Αγοράς, καταλάβαινε το φαγητό του από το έδαφος⁴⁴ και γενικά προσπαθούσε με κάθε δυνατό τρόπο να προκαλεί τα βλέμματα, τις εντυπώσεις και να ξεσηκώνει θύελλα αντιδράσεων, ομολογουμένως δεν θα έτρεφε και τα πιο τρυφερά αισθήματα για το άτομό του: «συμπεριφερόμενος απρεπώς δημοσίως, ευχόταν “να ήταν τόσο εύκολο να διώξουμε την πείνα με το τρίψιμο της κοιλιάς”» (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6.69). Η ηδονή ήταν μια έννοια απαγορευμένη για τους Κυνικούς, τη θεωρούσαν κατακριτέα και αποπροσανατολιστική από την πραγματική ουσία της ανθρώπινης φύσης, η οποία ήταν η καλλιέργεια του νου, της αρετής και της αυτάρκειας. Πίστευαν πως τα λεγόμενα και τα πρακτέα οφείλουν να συμβαδίζουν μεταξύ τους.

Πώς είναι όμως δυνατόν να κατακρίνει ο Διογένης την ηδονή, την ίδια στιγμή που ο ίδιος ικανοποιεί απροκάλυπτα τις ανάγκες του όπου και όποτε επιθυμεί; Η πείνα και σεξουαλική ορμή προέρχονται από τη φύση, οπότε προφανώς είναι καλοδεχούμενες. Όσες απολαύσεις, όμως, δεν πηγάζουν φυσικά αλλά απαιτούν μόχθο και εξωγενείς παράγοντες για να επιτευχθούν, θεωρούνταν από τον Διογένη αξιοκατάκριτες.⁴⁵ Παρόλα τα ελαττώματά του, σε γενικές γραμμές αγκαλιάστηκε από τους Αθηναίους, «με τον τρόπο που μια κοινότητα απεχθάνεται και προστατεύει ταυτόχρονα τους τρελούς της».⁴⁶ Από τα σχετικά αποσπάσματα για τη συμπεριφορά του Διογένη παραπάνω, παρατηρείται ότι, εκτός από τις προκλητικές του πράξεις, τον χαρακτήριζε και η ετοιμολογία. Αυτό καθίσταται εύκολα αντιληπτό, καθώς στο πρόσωπο του Διογένη ενσαρκώνονται τα δύο θεμελιώδη ιδεώδη του Κυνισμού, η *ἐλευθερία* και η *παρρησία*.⁴⁷ Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του Bosman,⁴⁸ ο οποίος συνδέει το χιουμοριστικό χάρισμα, κυρίως του Διογένη, αλλά και κατ' επέκταση των Κυνικών, με την Παλιά Κωμωδία. Πράγματι, καθετί τολμηρό, που παρεκκλίνει από τη νόρμα, γίνεται αντικείμενο συζήτησης, επικρίσεων, απορίας, αλλά και θαυμασμού.

Η Παλαιά Αττική Κωμωδία, με την αθυρόστομη και αντισυμβατική της χροιά, θα μπορούσε κάλλιστα να φιλοξενεί έναν πρωταγωνιστή σαν τον Διογένη σε κάποιο έργο της, καθώς και οι δύο προτάσσουν τα ίδια ιδανικά: την ελευθεροστομία, την

⁴³ Ο Διογένης σε αυτό το σημείο σκοντάφτει σε μία μεγάλη αντίφαση. Δεν μπορεί να επικαλείται τη φιλία θεών και σοφών, εφόσον ο ίδιος δεν διατηρούσε καλή σχέση με τη θρησκεία. Θεωρούσε πως η σύνθετη φύση των θεών και των τελετουργιών αποπροσανατολίζουν τον ίδιο από το ηθικό του φως. (Hansen, ό. π.: 3-4).

⁴⁴ Hansen, ό. π.:3.

⁴⁵ Adamson, 2015: 15.

⁴⁶ Kennedy, 1999: 28-9.

⁴⁷ Ajvazi, 2022: 1.

⁴⁸ Bosman, 2006: 93-4.

κατακρεούργηση των διεφθαρμένων ηθών, την ειρωνεία ανάξιων πολιτών, αλλά και τη διδαχή μέσω του γέλιου. Οι υποκριτές της Κωμωδίας συχνά παρουσιάζονταν ως παραβατικοί, αφελείς, πανούργοι, δύστροποι, με ογκώδη ή γελοία σωματικά χαρακτηριστικά.

Στο έργο του Λουκιανού *Βίων πράσις*, το οποίο εξετάζεται παρακάτω, ο Ερμής παρουσιάζει τον Διογένη σε έναν πιθανό αγοραστή με σκοπό να απαλλαγεί από αυτόν. Ο αγοραστής, μόλις αντικρίζει τον Διογένη, αιφνιδιάζεται από την ατημέλητη εμφάνισή του και λέει στον Ερμή: «φοβάμαι την κακόκεφη και κατσουφιασμένη όψη του, μήπως μου γαβγίσει, καθώς θα πλησιάσω, ή και, μα τον Δία, με δαγκώσει. Δεν βλέπεις πώς έχει υψώσει το ξύλο κι έχει σουφρώσει τα φρύδια και κοιτάζει με βλέμμα απειλητικό και θυμωμένο;» (*ΒΠρασ.* 7.21). Αυτό το απόσπασμα θα μπορούσε να προέρχεται από κάποια παλιά αττική κωμωδία.⁴⁹ Πιθανότατα, η ιδιοφυία Διογένης να είχε αντιληφθεί πως το χιούμορ εξομαλύνει καταστάσεις και επιτρέπει να λεχθούν μεγάλες αλήθειες, οι οποίες, αν λεγόντουσαν σε σοβαρά περικείμενα, θα έκαναν πιο δυνατό κρότο και δεν θα είχαν την στόχευση που εκείνος επεδίωκε. Ήταν ευρέως γνωστός διότι είχε αναλάβει τον ρόλο του πλανόδιου διασκεδαστή, συχνά μουτρωμένου, αλλά και του τρελού⁵⁰ φιλοσόφου.⁵¹ Με όχημα το γέλιο, κατόρθωσε να ακούγονται τα λόγια του, χωρίς να κινδυνεύει η σωματική του ακεραιότητα. Με μία φράση του μπορούσε ταυτόχρονα να προσβάλλει τους πολιτικούς ταγούς, να αποκαλύψει τη μωρία που υπήρχε διάχυτη γύρω του, αλλά και να τέρψει το ακροατήριό του⁵² — ακριβώς με τον ίδιο τρόπο ενεργούσε και η Αττική Κωμωδία.

Στις μέρες μας λέγεται πως «σκυλί που γαβγίζει, δεν δαγκώνει», όμως στην περίπτωση του Διογένη αυτή η παροιμία είναι άτοπη. Ήταν σκύλος, ο οποίος όχι μόνο γάβγιζε, αλλά και δάγκωνε.⁵³ Ποια είναι η αιτία πίσω από την έντονη επιθετικότητα ενός σκύλου; Η απάντηση είναι πέρα για πέρα προφανής. Η κακοποίηση, σωματική και ψυχική, πολλές φορές ωθεί σκύλους και ανθρώπους να υιοθετούν αμυντική ή και άγρια στάση, να είναι καχύποπτοι με τους γύρω τους και να εξαγριώνονται. Ενδεχομένως, ο πόνος που βίωσε συνολικά ο Σινοπέας και οι επικρίσεις που δέχτηκε (δεν ήταν όλοι οι πολίτες ευνοϊκοί μαζί του) να κούμπωσαν αρμονικά με τη φιλοσοφία του. Λέγεται πως αγκάλιαζε αγάλματα, πολλές φορές ζητιανεύοντας από αυτά, εξασκούμενος στην επερχόμενη αδιάφορη⁵⁴ στάση που θα βίωνε από τους ανθρώπους.⁵⁵ ανεξάρτητα από τη γνησιότητα του γεγονότος, οπωσδήποτε η εικόνα αυτή φανερώνει έναν λαβωμένο άνθρωπο: «κάποτε ζήτησε ελεημοσύνη από ένα άγαλμα και, όταν τον ρώτησαν γιατί το έκανε, απάντησε: "για να εξασκηθώ στην άρνηση"» (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6.49). Επιπλέον, ο Λαέρτιος παραθέτει πως ο Διογένης μέσα στη μέρα

⁴⁹ Η συγκεκριμένη σκέψη μπορεί εύκολα να στηριχθεί, αν ανατρέξουμε στο γεγονός ότι ο Αριστοφάνης και γενικότερα η Κωμωδία επέδρασαν σημαντικά στη διαμόρφωση της ιδιοσυγκρασίας του Λουκιανού, Keil, 2018: 9.

⁵⁰ Προχώρησε ένα βήμα παραπάνω από τον Σωκράτη, του έμοιαζε στον τρόπο που μιλούσε και πείραζε τους ανθρώπους, αλλά ο Διογένης είχε πιο ακραία συμπεριφορά. Ο Πλάτωνας είχε πει για τον Διογένη πως είναι «ένας Σωκράτης που τρελάθηκε» (Hansen, 2009: 3-4).

⁵¹ Long, 2008: 53-4.

⁵² Bosman, 2006: 104.

⁵³ Παράφραση της περιγραφής που είχε χρησιμοποιήσει ο Δημήτριος για τον Διογένη, «ο σκύλος έπρεπε να γλείφει για να δαγκώσει», στο Bosman, ό. π.: 104.

⁵⁴ Η συγκεκριμένη φράση του Διογένη μου φέρνει στον νου ένα απόσπασμα από την ομιλία του Γ. Σεφέρη, κατά τη βράβειυσή του στη Στοκχόλμη για το Νόμπελ Λογοτεχνίας: «Πρέπει ν' αναζητήσουμε τον άνθρωπο, όπου και να βρίσκεται» (Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, τόμ. 2, Ίκαρος).

⁵⁵ Adamson, 2015: 12-3.

κυκλοφορούσε με ένα φανάρι⁵⁶ στο χέρι (*Βίοι Φιλοσόφων* 6.41) λέγοντας πως αναζητά έναν άνθρωπο. Μοχθούσε μέσα σε ένα πλήθος απρόσωπο να εντοπίσει έστω έναν ηθικό και ενάρετο άνθρωπο, εναρμονισμένο με τις δικές του απόψεις. Αυτή η ρήση του φαίνεται πως έχει αποκτήσει παροιμιώδη χαρακτήρα και είναι ευρέως διαδεδομένη. Με ένα φανάρι στο χέρι και με σήμα κατατεθέν δίπλα του τον σκύλο έχει φιλοτεχνηθεί το άγαλμά του στη Σινώπη.

Αναφορικά με τη λογοτεχνική παραγωγή του Διογένη, θεωρώ κουραστική και ασήμαντη την παράθεση των έργων που αποδίδονται στον Διογένη, για έναν απλούστατο λόγο — και αυτός δεν είναι μόνο η αμφισβήτηση της γνησιότητάς τους. Εκτός από τη διάσωση ελάχιστων αποσπασμάτων των έργων του, το κυριότερο και πιο σημαντικό σημείο είναι η συνειδητοποίηση πως ο Διογένης επιβιώνει μέσα από κείμενα τρίτων. Πιο συγκεκριμένα, η επίδραση που άσκησε στους συγχρόνους του αλλά και στη λογοτεχνία οφείλεται πιο πολύ στην κατά πρόσωπο γοητεία του παρά στη συγγραφική του δεινότητα.⁵⁷

Το ταξίδι του «προς το σύμπαν» φαίνεται πως άργησε να έρθει, καθώς ο Χάρος επισκέφτηκε το πιθάρι του Διογένη όταν ο δεύτερος βρισκόταν σε προχωρημένη ηλικία. Ο μεγάλος μας πληροφοριοδότης για τον βίο του Διογένη, ο συνονόματός του, αναφέρει πως κατά την 113^η Ολυμπιάδα απεβίωσε ο Κυνικός, δηλαδή μεταξύ 324 και 321 π.Χ.⁵⁸ Γύρω από τον τρόπο του θανάτου του συγκεντρώνεται μία ποικιλία απόψεων. Κατά την παράδοση, αιτία θανάτου του ορίζεται η κατανάλωση ενός ωμού χταποδιού.⁵⁹

Και τώρα, έφτασε η στιγμή κατά την οποία ενδεχομένως ο αναγνώστης θα βρεθεί σε αμηχανία με αυτό που θα διαβάσει. Υπάρχει μία σοβαρή πιθανότητα, από όλα όσα ειπώθηκαν παραπάνω για τον Διογένη, τίποτα να μην ισχύει στην πραγματικότητα. Όσο τρομακτική και αν είναι αυτή η σκέψη, μπορεί να αποβεί πέρα για πέρα αληθινή. Στην πραγματικότητα, η ιχνηλάτηση της ιστορικής αλήθειας καθίσταται ιδιαίτερα περίπλοκη, εφόσον η απομάκρυνσή μας από τα ιστορικά γεγονότα είναι μακραιώνη και η γνησιότητα των μαρτυριών είναι αμφίβολη, ακόμη και από τους συγχρόνους του Διογένη. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πως η ύπαρξη του Κυνικού, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, δεν περιορίστηκε στα στενά όρια του άστεως. Η φήμη του εξαπλώθηκε σε όλον τον ελλαδικό χώρο και η πολύβουη ιδιαιτερότητά του φιλοξενήθηκε σε έργα πολλών συγγραφέων. Η παρουσίαση του Διογένη ποικίλει πολλές φορές από συγγραφέα σε συγγραφέα, αλλά πολλές φορές ο πυρήνας των χαρακτηριστικών που τον περιβάλλουν παραμένει κοινός. Ήταν ένα πρόσωπον, του οποίου η κατασκευή στηρίχτηκε σε όχι πάντοτε στερεά θεμέλια, εφόσον οι συγγραφείς τον κατέγραψαν έχοντας ως δεδομένα τους γραπτά αλλά και προφορικά στοιχεία, τα οποία συχνά χάνονται στη δύνη της παράδοσης και της παραφιλολογίας.⁶⁰

Ο Niehues-Probsting, επικαλούμενος την ανεπάρκεια της ανεκδοτολογικής παράδοσης στη μετάδοση της πραγματικής ιστορικής πληροφορίας, καταλήγει στον συλλογισμό ότι ενδεχομένως να μην υπήρξε ο «ιστορικός» Διογένης και να πρόκειται για αποκύημα της φαντασίας συγγραφέων.⁶¹ Αντίθετα, ο Bakhtin αναγνωρίζει στον

⁵⁶ Τροφή για σκέψη και προβληματισμό αποτελεί η γνώμη του Φ. Νίτσε «Ο Σύγχρονος Διογένης. Πριν αναζητήσουμε τον άνθρωπο, πρέπει να έχουμε βρει το φανάρι. Θα είναι, αναγκαστικά, το φανάρι του κυνικού;» (Νίτσε, 1996: 475).

⁵⁷ Robert, 2012.

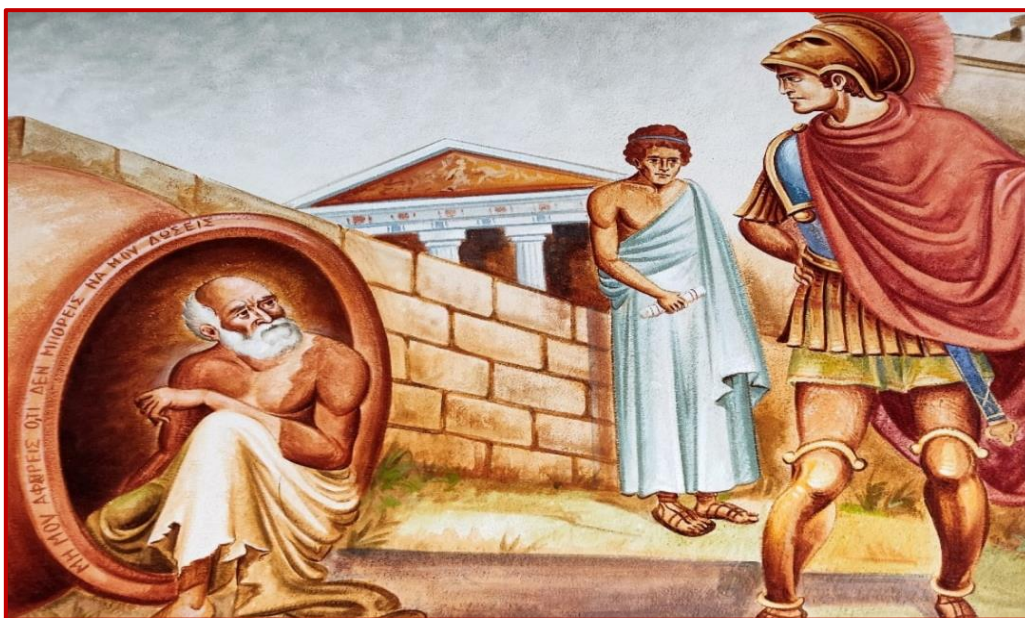
⁵⁸ Robert, 2012.

⁵⁹ Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6.76, Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 8.26.

⁶⁰ Krueger, 1993: 30.

⁶¹ Bosman, 2006: 95.

Διογένη την ανανεωτική του τάση, επομένως και την ύπαρξή του, κυρίως για τον ίδιο του τον εαυτό.⁶² Αυτόν τον ισχυρισμό τον βασίζει στις κοινωνικές συμβάσεις, οι οποίες αποτελούσαν αντικείμενο σφοδρής κριτικής από τον Διογένη, και στην αντιπάθειά του για τους νόμους. Γι' αυτόν τον λόγο «γινόταν ο ίδιος νόμος για τον εαυτό του»,⁶³ αυτό-οριζόταν με το γνωστό ελεύθερο πνεύμα που τον διακατείχε.

Τοιχογραφία με την απεικόνιση της συνάντησης του Διογένη και του Μ. Αλέξανδρου στην Κόρινθο. Η τοιχογραφία αυτή βρίσκεται στην είσοδο μιας πολυκατοικίας στην Κομοτηνή και η φωτογραφία τραβήχτηκε από εμένα την ίδια.

Η γοητείας της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και ιδίως της λογοτεχνίας έγκειται στο γεγονός ότι σχεδόν αποκλειστικά η αλήθεια και το ψέμα συνυφαίνονται. Αναμφίβολα, θα πρέπει να είμαστε σκεπτικοί στην εισδοχή και την ποιότητα των πληροφοριών τις οποίες επεξεργαζόμαστε. Καθώς όμως τα γραπτά είναι αυτά που μένουν, οφείλουμε να τα εμπιστευτούμε με κριτική ματιά. Ακόμη και τίποτα να μην αληθεύει για τον αυθεντικό χαρακτήρα του Διογένη από όσα σώζονται στις μέρες μας, υποχρεούμαστε να μελετάμε την ανεκδοτολογική παράδοση. Άλλωστε, είναι ένα από τα λιγιστά μέσα που διαθέτουμε στα χέρια μας για να «γνωρίσουμε» τον φιλόσοφο από τη Σινώπη. Από όλα τα επεισόδια της ανεκδοτολογικής γραμματείας με πρωταγωνιστή τον Διογένη, μεγαλύτερης αποδοχής και ευρύτερης διάδοσης τυγχάνει η συνάντηση του αγαπημένου Κυνικού με τον Μακεδόνα κοσμοκράτορα:

Εἰς δὲ τὸν Ἴσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγόντων καὶ ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεύειν, ἡγεμῶν ἀνηγορεύθη. πολλῶν δὲ καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ φιλοσόφων ἀπηντηκότων αὐτῷ καὶ συνηδομένων, ἤλπιζε καὶ Διογένην τὸν Σινωπέα ταῦτ' οὕτως ποιήσειν, διατρίβοντα περὶ Κόρινθον. ὡς δ' ἐκεῖνος ἐλάχιστον Ἀλεξάνδρου λόγον ἔχων ἐν τῷ Κρανείῳ σχολῆν ἤγεν, αὐτὸς ἐπορεύετο πρὸς αὐτόν· ἔτυχε δὲ κατακείμενος ἐν ἡλίῳ. καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθισεν, ἀνθρώπων τοσοῦτων ἐπερχομένων, καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. ὡς δ' ἐκεῖνος ἀσπασάμενος καὶ προσειπὼν αὐτόν ἠρώτησεν, εἴ τινος τυγχάνει δεόμενος,

⁶² Branham, 1994: 335.

⁶³ Adamson, 2015: 12.

„μικρὸν“ εἶπεν· „ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετὰστηθι.“ πρὸς τοῦτο λέγεται τὸν Ἀλέξανδρον οὕτω διατεθῆναι καὶ θαυμάσαι καταφρονηθέντα τὴν ὑπεροψίαν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρός, ὥστε τῶν περὶ αὐτὸν ὡς ἀπήεσαν διαγελώντων καὶ σκωπτόντων, „ἀλλὰ μὴν ἐγὼ“ εἶπεν „εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἦμην, Διογένης ἂν ἦμην.“

Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, 14.1

Όταν οι Έλληνες συγκεντρώθηκαν στον Ισθμό και ψήφισαν να εκστρατεύσουν εναντίον των Περσών με τον Ἀλέξανδρο, αναγορεύτηκε αρχηγός τους. Καθώς πολλοί, και πολιτικοί και φιλόσοφοι, που τον είχαν συναντήσει, του ἔδιναν συγχαρητήρια, υπολόγιζε πως θα ἔκανε το ίδιο και ο Διογένης από τη Σινώπη, που ζούσε τότε στα περίχωρα της Κορίνθου. Εκείνος όμως ξεκουραζόταν στο Κράναιο, ελάχιστα ενδιαφερόμενος για τον Ἀλέξανδρο· γι' αυτό πήγε ο ίδιος ο Ἀλέξανδρος σ' αὐτόν, που ἔτυχε να εἶναι ξαπλωμένος στον ἥλιο. Και καθώς τόσοι ἄνθρωποι ἔρχονταν προς το μέρος του, ανακάθισε λίγο και κοίταξε προς τον Ἀλέξανδρο. Και ὅταν ἐκεῖνος μετὰ τον χαιρετισμό και την προσφώνηση τον ρώτησε αν χρειάζεται κάτι, του εἶπε: “παραμέρισε λίγο από τον ἥλιο”. Λένε πως ο Ἀλέξανδρος ενοχλήθηκε από αὐτό και, μολονότι ἐνῶσε ταπεινωμένος, θαύμασε την υπερηφάνεια και τη μεγαλοσύνη του ἀνδρα τόσο πολύ, ὥστε, καθώς ἔφευγαν και οι της ακολουθίας του γελοῦσαν συνεχῶς και κοροΐδευαν, εἶπε: “ἐγώ, ὡστόσο, εἴναι ἡμουν Ἀλέξανδρος, θα ἡμουν Διογένης”.

Μετάφραση: Α.Ι. Γιαγκόπουλος - Ζ.Ε. Μαλαθούνη

Η διήγηση αυτή επιτρέπει στον αναγνώστη τον εντοπισμό δύο καίριων χαρακτηριστικῶν του Διογένη: την περιφρόνηση της πολιτικῆς ἐξουσίας και την ἀπόλαυση των φυσικῶν παροχῶν. Η στάση του Διογένη εἶναι ἀναμενόμενη. Κανείς δεν θα περίμενε διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση, παρά μόνο την ἀπλόχερη περιφρόνησή του στον μεγάλο ηγεμόνα. Ἦταν, ὁμως, πράγματι μεγάλος ηγεμόνας τότε ο Ἀλέξανδρος; Ἐνῶ εἶχε πετύχει νίκη ἐπὶ των Θηβῶν,⁶⁴ το μεγαλείο της στρατιωτικῆς του δύναμης δεν εἶχε ἐξαπλωθεῖ ἀκόμη στα πέρατα του κόσμου. Ἀντίθετα με την ἀποψη του Robert,⁶⁵ θεωρῶ ὅτι η ὄχι και τόσο μεγάλη παντοδυναμία του Ἀλέξανδρου μέχρι ἐκείνη τη χρονικὴ στιγμὴ δεν ἀφαιρεῖ ἀξία ἀπὸ το γεγονός, καθώς ο Διογένης δεν θα δίσταζε να ἀπαξιώσει κάθε πηγὴ ἐξουσίας, ἀπὸ την πιο ἀσήμαντη μέχρι την πιο σημαντικὴ.

Ἀπὸ την πληθώρα ἀγαθῶν που θα μπορούσε να διεκδικήσει ὡς δῶρο ἀπὸ τον Ἀλέξανδρο, ο Διογένης ἐπιλέγει κάτι τόσο ἀπλό και παράδοξο για τους ἀνθρώπους που δεν μπορούν να το αἰσθανθῶν πραγματικά: ζητά ἀπὸ τον Ἀλέξανδρο να παραμερίσει διότι ἐμποδίζει τις ακτίνες του ἡλίου να «αγκαλιάσουν» το πρόσωπο και το σώμα του με ἐλευθερία και φυσιολατρία. Ἄν ο Διογένης ζητούσε οτιδήποτε ἄλλο, θα βεβήλωνε τις πεποιθήσεις του, ὁμως ἐκεῖνες ἦταν βαθιὰ ἐμποτισμένες στη συνείδησή του για να υποστούν οποιαδήποτε ἀλλοίωση.⁶⁶ Η ιστορικὴ ἀκρίβεια αὐτῆς της συνάντησης ἔχει τεθεῖ ὑπὸ ἀμφισβήτηση ἀπὸ τους ἐρευνητές, οι οποίοι ἀμφιταλαντεύονται για την γνησιότητα του γεγονότος ἐξαιτίας της ἔλλειψης ἐλεύθερου χρόνου ἀπὸ την πλευρὰ

⁶⁴ Robert, 2012.

⁶⁵ Robert, ὁ.π.

⁶⁶ Ἐδῶ ο Διογένης μου θυμίζει τον ἐξαίρετο στίχο του Καβάφη «Ο ἀρνηθεῖς δεν μετανιώνει. Ἄν ῥωτιούνταν πάλι, ὄχι θα ξαναἔλεγε». (Κ.Π. Καβάφης, *Che fece . . . il gran rifiuto*, 1899).

του Αλέξανδρου για «άσκοπες» συναντήσεις.⁶⁷ Ο Bosman εικάζει πως αυτό το γεγονός ίσως είναι πλαστό — και λογοτεχνικά ελκυστικό— λόγω της εκ διαμέτρου αντίθεσης των δύο αυτών προσώπων αλλά και της παράδοξης ομοιότητάς τους.⁶⁸

Ο εντοπισμός των αντιθέσεων του Αλέξανδρου και του Διογένη δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολος. Ο Μακεδόνας αρχηγός ήταν ακόρεστος στρατηγός με αυξανόμενες επιθυμίες για ιμπεριαλισμό και τρυφηλές απολαύσεις. Στον αντίποδα βρίσκεται ο Διογένης, ο οποίος βρισκόταν στην έσχατη ένδεια, με μοναδική του περιουσία τον νου και την ιδεολογία του. Πώς μπορούν να μοιάζουν αυτοί οι δύο χαρακτήρες; Και κυρίως, γιατί είτε ο Αλέξανδρος πως θα ήθελε να ήταν ο Διογένης; Σίγουρα αγαπούν τη φιλοσοφία, απλά από ξεχωριστό πρίσμα ο καθένας. Το μεγαλύτερο κοινό τους, αναμφίβολα, είναι πως και οι δύο αποτελούν ισχυρές προσωπικότητες. Διακρίνονται για την ικανότητα να διεκδικούν αυτό που θέλουν και δεν χαρίζονται στους εαυτούς τους. Ο Αλέξανδρος ενδεχομένως να προέβη σε μία σύντομη αυτοκριτική και να «φθόνησε» τον Διογένη, ο οποίος ήταν αυτάρκης και ευτυχής με τα λίγα, την ίδια στιγμή που ο στρατηλάτης κυνηγούσε τα πολλά. Γιατί, άλλωστε, θα μπορούσε να φαίνεται παράλογη μια τέτοια σκέψη; Δεν θα ήταν ικανός ο Διογένης να προκαλέσει τον θαυμασμό ενός βασιλιά; Θεωρώ, λοιπόν, πως ο Διογένης υπήρξε στην πραγματικότητα και ακριβώς αυτή του η ύπαρξη είναι που προσέδωσε τόσο μεγάλη διάσταση και φήμη στην ξεχωριστή — για την εποχή — προσωπικότητά του.

Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟ

Η λογοτεχνική παραγωγή του Λουκιανού περιλαμβάνει πολύ συχνά τον Διογένη, άλλοτε με πρωταγωνιστικό ρόλο και άλλοτε ως συμμετέχοντα. Όπως έχει ήδη διατυπωθεί, η σάτιρα αποτέλεσε θεμέλιο λίθο στη λογοτεχνική δημιουργία του Λουκιανού, η αντίληψη όμως ότι όλα τα έργα του ανεξαιρέτως είναι αμιγώς σατιρικά θα ήταν λανθασμένη.

*Τοιγάρτοι ἐκεῖνα ὀρῶντί μοι ἐδόκει ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος πομπῇ τινι μακρᾷ
προσεοικέναι, χορηγεῖν δὲ καὶ διατάττειν ἕκαστα ἢ Τύχη.*

Λουκιανός, *Μένιππος*, 16

*Καθὼς λοιπόν τα ἐβλεπα αὐτά, μου φάνηκε πως ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι παρόμοια
με μια μεγάλη πομπή, στην οποία ἡ Τύχη εἶναι χορηγός και κανονίζει το καθετί.*

Μετάφραση: Δ. Χρησιτίδης

Οι *Νεκρικοί Διάλογοι* του Λουκιανού, ίσως το πιο γνωστό έργο του, αποτελούνται από τριάντα αυτοτελείς διαλόγους, και ο Διογένης πρωταγωνιστεί σε έξι από αυτούς. Μυθικά πρόσωπα και κυνικοί φιλόσοφοι συνδιαλέγονται με σκηνικό τον Κάτω Κόσμο. Πρόκειται για ένα έργο με έντονα κωμικά στοιχεία, όπου οι διάλογοι είναι περισσότερο κωμικοί, χωρίς αυτό να ισοδυναμεί με απουσία σατιρικών στοιχείων.⁶⁹ Στους διαλόγους αυτούς οι συζητήσεις αντανακλούν τις αρχαίες ελληνικές μεταθανάτιες

⁶⁷ Bosman, 2007: 52.

⁶⁸ Bosman, ό.π.: 52.

⁶⁹ Relihan, 1987: 186-7.

αντιλήψεις, και ο Λουκιανός, μέσω των κυνικών αντιλήψεων (περί θανάτου και ματαιότητας των υλικών αγαθών) και της μενίππειας επιρροής στον ίδιο, εξαπολύει την κριτική του απέναντι στη ματαιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης.⁷⁰

Νεκρικοί Διάλογοι 1.1- 1.4

ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΔΕΥΚΟΥΣ

Η «αυλαία» του έργου ανοίγει με τον Διογένη. Ο Κυνικός ζητά από τον Πολυδεύκη να καλέσει στον Κάτω Κόσμο τον Μένιππο, ο οποίος βρίσκεται ακόμη εν ζωή, ώστε να γελάσει με τους φιλοσόφους οι οποίοι, ακόμη και νεκροί, διαπληκτίζονται με αφορμή τις φιλοσοφικές τους θεωρίες. Ήδη από την έναρξη του διαλόγου, ο Λουκιανός παρουσιάζει τους νεκρούς να διατηρούν και στη μεταθανάτια ζωή ακέραια τα χαρακτηριστικά τους, τουλάχιστον ως προς τον χαρακτήρα του πρότερου βίου τους. Ο Λουκιανός αποδίδει στον Διογένη, μέχρι στιγμής, τη συμπεριφορά με την οποία ήταν γνωστός ο Κυνικός στην αρχαιότητα από την ανεκδοτολογική παράδοση· δεν χάνει ευκαιρία ο Διογένης, δηλαδή, να σατιρίσει τους άλλους φιλοσόφους και να χλευάσει τη ματαιότητα των ανθρώπων, ακριβώς όπως και ο Λουκιανός σε αυτό το δημιούργημα:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

ένταῦθα δὲ οὐ παύσῃ βεβαίως γελῶν καθάπερ ἐγὼ νῦν, καὶ μάλιστα ἐπειδὴν ὄρῃς τοὺς πλουσίους καὶ σατράπας καὶ τυράννους οὕτω ταπεινοὺς καὶ ἀσήμους, ἐκ μόνῃς οἰμωγῆς διαγιγνωσκομένους, καὶ ὅτι μαλθακοὶ καὶ ἀγεννεῖς εἰσὶ μεμνημένοι τῶν ἄνω.

Λουκιανός, *Νεκρικοί Διάλογοι*, 1.11

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

ἐδωπέρα ὁμως σίγουρα δεν θα πάψεις να γελάς, ὅπως ἐγὼ τώρα, καὶ μάλιστα ὅταν βλέπεις τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς σατράπες καὶ τοὺς τυράννους τόσο παρακατιανούς καὶ ἀσήμαντους, να ἀναγνωρίζονται μόνο ἀπὸ τὸν θρήνο τους καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι θηλυπρεπεῖς καὶ ἀναξιπρεπεῖς, ὅταν θυμούνται τὰ ἐπάνω.

Μετάφραση: Δ. Χρηστίδης

Ὅπως και στον Πάνω Κόσμο, έτσι και Κάτω, κανείς δεν ξεφεύγει από την κριτική του Διογένη.⁷¹ Εύποροι, άσημοι, φτωχοί, ὅλοι αντιδρούν στον θάνατο πανομοιότυπα, με κλάμα και οδυρμό. Αποδεχόμενος την πρόκληση ο Πολυδεύκης, εύλογα ρωτά τον Διογένη πώς μοιάζει ο Μένιππος. Ο Σινωπέας πληροφορεί τον Πολυδεύκη σχετικά με

⁷⁰ Montanari, 2008: 1057.

⁷¹ Για παράδειγμα, οι μονάρχες, που δεν ανέχονται εύκολα αντίθετες απόψεις, υποφέρουν από τη μεταχείριση του Διογένη: «ο λεβέντης ο Διογένης όμως έχει εγκατασταθεί κοντά στον Σαρδανάπαλο τον Ασσύριο και στον Μίδα από τη Φρυγία και σε κάποιους άλλους άμπλουτους· τους ακούει να θρηνούν και να αναπολούν την παλιά τους τύχη, και γελάει και το ευχαριστιέται, και πολύ συχνά ξαπλωμένος ανάσκελα τραγουδάει με πολύ τραχιά και σκληρή φωνή, υπερκαλύπτοντας τους θρήνους τους, ώστε οι άνθρωποι να στενοχωριούνται και να εξετάζουν το ενδεχόμενο να μετακομίσουν, επειδή δεν τον αντέχουνε τον Διογένη» (*Μέν.* 18.8). Αυτή η συνύπαρξη τόσο διαφορετικών προσωπικοτήτων στον Κάτω Κόσμο —πλούσιοι και φτωχοί μαζί— προκαλεί ενδιαφέρον και γέλιο.

το παρουσιαστικό του Μένιππου: «είναι γέροντας, φαλακρός, και φοράει ένα τριμμένο πανωφόρι γεμάτο παράθυρα, ορθάνοιχτο σε κάθε άνεμο, και πολύχρωμο από τα μπαλώματα με κουρέλια. Γελάει συνεχώς, και πολύ συχνά κοροϊδεύει αυτούς τους κομπογιανίτες φιλοσόφους» (*ΝΔιαλ.* 1.2.3). Η περιγραφή του Μένιππου από τον Διογένη ταυτίζεται με τη στερεοτυπική εμφάνιση του κάθε κυνικού. Από την κλασική αρχαιότητα μέχρι και την εποχή της ρωμαϊκής κυριαρχίας, η ατημέλητη κυνική εμφάνιση έμεινε ακλόνητη από μεταβολές και τροποποιήσεις. Εφόσον τα δόγματά των κυνικών ήταν απόλυτα εναρμονισμένα με τη θεωρία τους, όφειλαν οι ίδιοι να υπερασπίζονται τις πεποιθήσεις τους με την πρώτη όψη τους. Όλοι οι κυνικοί έφεραν μακριά γενειάδα και φορούσαν έναν σκέτο λιτό χιτώνα.⁷² Επιπλέον, μέχρι εδώ, παρατηρείται μια ταύτιση του Λουκιανού με τους κυνικούς: οι κυνικοί (Μένιππος, Διογένης) κατακρίνουν τους κίβδηλους φιλοσόφους της εποχής τους, όπως ακριβώς και ο Λουκιανός.

Αφού ο Διογένης μηνύει στον Πολυδεύκη να συμβουλεύσει τους φιλοσόφους του Πάνω Κόσμου να μην είναι εριστικοί και μυθομανείς, επιθυμεί τη μεταφορά ενός ακόμη μηνύματος στους πολίτες: οι πλούσιοι⁷³ πρέπει να ακούσουν και να συνειδητοποιήσουν ότι η φιλαργυρία και η ακόρεστη επιθυμία για δόξα αποτελούν ματαιοπονία για τον κόσμο των νεκρών, εφόσον θα χρειαστούν όλοι μονάχα έναν οβολό για το πέρασμά τους στην άλλη πλευρά του ποταμού.⁷⁴ Άλλωστε, για τους κυνικούς ο πλούτος και η άσβεστη λαχτάρα για την απόκτησή του ξεστράτιζαν τον

---

⁷² Trapp, 2007: 193.

⁷³ Όπως θα αναδειχθεί και μέσα από την ανάλυση του παρακάτω *Νεκρικού Διαλόγου*, ο πλούτος και η δόξα των φιλάργυρων και επιφανών προσωπικοτήτων βρίσκεται στο στόχαστρο της σάτιρας και της κριτικής από τον Διογένη-Λουκιανό. Λόγου χάρι, στον *ΝΔιαλ.* 29 ο Διογένης συνομιλεί με τον Μαύσωλο, τον βασιλιά της Καρείας. Κομπορημονώντας ο ίδιος παραθέτει στον Διογένη τα κατορθώματά του, τις ηγετικές του ικανότητες, τις νίκες του στα πεδία των μαχών, την ελκυστική του εμφάνιση, και φυσικά, το μήνμα του, το γνωστό Μαυσωλείο της Αλικαρνασσού. Ως απάντηση στην έπαρσή του, ο Διογένης του απαντά πως τα κρανία και των δυο τους είναι όμοια πλέον και ότι το μήνμα του αποτελεί απλώς ένα τουριστικό αξιοθέατο. Απεγνωσμένος ο Μαύσωλος από τα λόγια του Διογένη αναρωτιέται αν θα είναι πλέον ισότιμος με τον Κυνικό, με τον δεύτερο να του λέει: «όχι ισότιμος, αντρεωμένε μου, όχι βέβαια. Ο Μαύσωλος θα θρηνολογεί, καθώς θα θυμάται τα επίγεια, στα οποία νόμιζε ότι ήταν τρισευτυχισμένος, ενώ ο Διογένης θα τον περιγελάει. Κι όσο για τάφο, ο ένας θα λέει ότι έχει στην Αλικαρνασσό έναν δικό του, φτιαγμένο από την Αρτεμισία, τη γυναίκα του και αδελφή του, ο Διογένης όμως για το σώμα του ούτε καν ξέρει αν έχει και κάποιο τάφο· ούτε άλλωστε και τον ένοιαζε γι' αυτό. Αφησε όμως τη φήμη του στους πιο αξιόλογους ανθρώπους, έχοντας ζήσει ζωή πραγματικού άνδρα, πιο μεγαλόπρεπη από το μήνμα σου, δουλοπρεπέστατε Κάρα, και κατασκευασμένη πάνω σε πολύ πιο σταθερό θεμέλιο» (*ΝΔιαλ.* 29.3). Ο Διογένης, όπως ήταν τρισευτυχισμένος στην επίγεια ζωή του, θα συνεχίσει να είναι και στην μεταθανάτια. Η φήμη του θα εξαπλωθεί στα πέρατα των αιώνων για τη γνησιότητα του χαρακτήρα του. Ο Λουκιανός πιθανότατα να θαύμαζε τον Διογένη για την αλήθεια του και την απλότητά του και γι' αυτό να τον εντάσσει σε τόσους διαλόγους του. Από την άλλη, το γεγονός του αγεφύρωτου χάσματος μεταξύ του Διογένη και των προσωπικοτήτων με τις οποίες συνομιλεί αποτελεί καλή αφορμή για γέλιο και κυρίως για σάτιρα. Ο Διογένης, «ο ρακένδυτος, ο ζητιάνος, ο ανάρμοστος» αποκαλεί «δουλοπρεπέστατο» έναν βασιλιά. Αυτός είναι ο Διογένης της ανεκδοτολογικής παράδοσης, αυτό το στοιχείο ενστερνίζεται και εδώ ο Λουκιανός. Ο Κάτω Κόσμος είναι πεδίο απόλυτης ανατροπής σύμφωνα με τον Λουκιανό. Όση «κοινοκτημοσύνη» και απόλυτη ισότητα δεν αποδόθηκε στην προηγούμενη ζωή, έρχεται να ανταμείψει, ή αντίστοιχα να τιμωρήσει, τους νεκρούς στον Κάτω Κόσμο.

⁷⁴ Ο Λουκιανός φαίνεται να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την ισότητα πλουσίων και φτωχών μετά τον θάνατο, καθώς επαναλαμβάνει αυτή του την ανησυχία και σε άλλα έργα του: «και ενώ είναι τέτοιοι, Ερμή, βλέπεις τί κάνουν και πώς ανταγωνίζονται μεταξύ τους διεκδικώντας ο ένας απ' τον άλλο εξουσίες και τιμές και περιουσίες, πράγματα που θα χρειαστεί να τα εγκαταλείψουν όλα και να έρθουνε σ' εμάς έχοντας μόνο έναν οβολό» (*Χάρων* 20).

άνθρωπο από τον δρόμο της ελευθερίας και τον καθιστούσαν σκλάβο της ύλης.⁷⁵ Αμέσως μετά, ο Διογένης ενημερώνει τον Πολυδεύκη πως πρέπει να βρει τους ρωμαλέους και όμορφους με σκοπό να τους ανακοινώσει πως στον Κάτω Κόσμο το όμορφο χρώμα των ματιών και γενικότερα τα ελκυστικά χαρακτηριστικά του προσώπου είναι πέρα για πέρα μάταια, επειδή: «όλα γίνονται εδώ μία σκόνη, όπως λένε, κρανία γυμνωμένα από ομορφιά» (*ΝΔιαλ.* 1.3.13). Πράγματι, για τους Κυνικούς ο άνθρωπος μετά τον θάνατο καταλήγει να είναι μία μάζα από κρανίο⁷⁶ και κόκκαλα. Πλούτη, δόξες, τιμές και φυσικά κάλλη κοινορτοποιούνται σε ομοιογενείς κόκκους θανάτου.

Κάτι επιπρόσθετο το οποίο θέλει ο Διογένης να αναγγελθεί στους φτωχούς είναι πως πρέπει να διατηρούν την ηρεμία τους και να μην αγανακτούν από τα οικονομικά βάρη και την ένδειά τους, διότι ο Πολυδεύκης θα τους ενημερώσει σχετικά με: «την ισότητα δικαιωμάτων που υπάρχει εδώ, και ότι θα δουν όσους ήταν πλούσιοι εκεί να μην είναι καθόλου ανώτεροί τους» (*ΝΔιαλ.* 1.4.3). Ο θάνατος, σύμφωνα με τον Λουκιανό εδώ, εξισώνει τους πάντες με ίσα δικαιώματα και ισάξια μεταχείριση. Κάπου εδώ, όμως, φαίνεται να δημιουργείται μια ασάφεια. Αφού οι νεκροί γίνονται κρανία και κόκαλα, πώς μπορούν οι κυνικοί και γελούν στον Κάτω Κόσμο με τους υπόλοιπους, διατηρώντας ιδιότητες της ανθρώπινης ζωής;⁷⁷ Σίγουρα πρόκειται για λογοτεχνική παράβαση καθώς εξ ορισμού το έργο δεν θα μπορούσε να συνταχθεί με άλλον τρόπο. Εκτός, αν θέλουμε να δούμε το θέμα πιο ρεαλιστικά (και πιο μακάβρια), μπορούμε να φανταστούμε ομιλούντες σκελετούς.

Νεκρικοί Διάλογοι 13.1-13.6

ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Καθώς είναι γνωστό πως κανείς δεν γλιτώνει από του Χάρου τα δόντια, ο θάνατος χτύπησε την πόρτα ακόμη και στον Μακεδόνα στρατηλάτη. Η συνάντηση Διογένη και Αλέξανδρου στην Κόρινθο έχει λάβει μυθικές διαστάσεις στην ανεκδοτολογική παράδοση, με τον Κυνικό να περιφρονεί και να προσβάλλει τον Αλέξανδρο. Ο Λουκιανός επέλεξε να δώσει άλλη μια ευκαιρία για συνομιλία σε αυτούς τους δύο χαρακτήρες, αυτήν τη φορά όχι στην Κόρινθο ή σε κάποιο άλλο επίγειο μέρος, αλλά στον Άδη.

Ο διάλογος ξεκινάει με τον Διογένη για άλλη μια φορά. Από την πρώτη φράση του Κυνικού μπορεί να διαπιστωθεί η ειρωνεία του για τον Αλέξανδρο, καθώς τον ρωτάει αν όντως πέθανε και αυτός όπως όλοι οι υπόλοιποι. Ο Αλέξανδρος εξηγεί πως δεν είναι απίθανο το γεγονός του θανάτου του, μιας και είναι άνθρωπος ακριβώς σαν όλους τους άλλους. Ο Διογένης, παρόλα αυτά, δεν διακατέχεται από τις ίδιες πλάνες με τον Αλέξανδρο και αναλαμβάνει να τον αφυπνίσει, ρωτώντας τον το εξής: «επομένως ο

⁷⁵ Ajvazi, 2022: 1.

⁷⁶ Αντίθετα, για τους στωικούς ο θάνατος φαίνεται να είναι η επανατοποθέτηση του ανθρώπου στη φύση, εκεί δηλαδή όπου και ανήκε και πριν γεννηθεί. Σύμφωνα με τον Μάρκο Αυρήλιο (*Τὰ εἰς ἑαυτὸν*, Β', ιζ) ο άνθρωπος οφείλει να αντιμετωπίζει τη σκέψη του θανάτου με γαλήνη και ηρεμία, καθώς στον οργανισμό του ανθρώπου με τον θάνατο θα διαλυθούν τα στοιχεία που αποτελούσαν τον άνθρωπο. Αυτό είναι, σύμφωνα με τους στωικούς, απόλυτο φυσιολογικό, καθώς η φύση προτάσσει τον νόμο της μεταβολής και της διάλυσης, και ό,τι προέρχεται από τη φύση δεν είναι καλό ή κακό, είναι απλώς αυτό που είναι (Μαντά, 2006: 49).

⁷⁷ Destrée, Trivigno, 2019: 272.

Άμμων ψευδόταν, όταν έλεγε ότι είσαι γιος του, άρα εσύ ήσουν γιος του Φιλίππου;» (Νδιαλ. 13.1.4). Αφότου πέτυχε την κατάληψη της Αιγύπτου, ο Αλέξανδρος θεωρούνταν γιος του θεού Άμμωνος (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 12.53). Είναι γνωστό πως ο βιολογικός του πατέρας ήταν ο βασιλιάς Φίλιππος,⁷⁸ όμως η σύνδεση του Αλέξανδρου με τον Άμμωνα προσέδωσε στον Μακεδόνα διαστάσεις θεϊκές. Ο Διογένης μέσω της συζήτησης με τον Αλέξανδρο αναιρεί μία θρησκευτική πεποίθηση της αρχαιότητας, απογυμνώνοντας έτσι τον Αλέξανδρο από τον θεϊκό του «μανδύα».

Καθώς κυλάει η συζήτηση, ο Αλέξανδρος παραδέχεται πως και ο ίδιος έχει μείνει έκπληκτος, καθώς είχε πειστεί από όλους για τη θεϊκή του υπόσταση, και ο θάνατος δεν ήταν κάτι αναμενόμενο για τον ίδιο. Ο Διογένης στρέφει τη συζήτηση σε ένα θέμα του οποίου την κριτική κατέχει πολύ καλά ο ίδιος, την κριτική των υλικών αγαθών. Έτσι, ο Σινωπέας αναρωτιέται για την κατάληξη της μεγάλης περιουσίας⁷⁹ του Αλέξανδρου, την ίδια στιγμή που ο ίδιος ο Αλέξανδρος δηλώνει παντελή άγνοια για την τύχη του πλούτου του. Το πηγαίο γέλιο του Κυνικού κάνει τον Αλέξανδρο να αναρωτιέται για την αιτία μίας τόσο χαιρέκακης εκδήλωσης από τον Διογένη. Οι κολακειές του πλήθους, η θεοποίηση και η κατάταξη του Αλέξανδρου στο δωδεκάθεο φαίνονται στον Διογένη άκρως απολαυστικές και αστείες καταστάσεις, για τον απλούστατο λόγο πως όλα αυτά χάθηκαν. Ο Αλέξανδρος, τώρα πια στον Κάτω Κόσμο, δεν διαθέτει τίποτα από όλα αυτά. Μια βραχεία ζωή, αλλά γεμάτη κόπους, θυσίες και ρίσκα βυθίστηκε δια παντός στο μαύρο σκοτάδι.

Καθώς η συζήτηση έχει φουντώσει, με τον Διογένη να έχει αναλάβει τον ρόλο του κριτή και τον Αλέξανδρο τον ρόλο του απολογούμενου, ο Κυνικός επιθυμεί να πληροφορηθεί για τον τόπο ταφής της σορού του Αλέξανδρου από τους Μακεδόνες. Με την απάντηση του Αλέξανδρου, ο Διογένης πληροφορείται πως, για περισσότερες

---

⁷⁸ Ο θάνατος, σύμφωνα με τον Λουκιανό εδώ, ανατρέπει πολλά περισσότερα από όσα νομίζονται. Ο Αλέξανδρος έχει μόλις πεθάνει και δεν έχει προλάβει να αντιμετωπίσει κατάματα την ωμότητα του θανάτου. Ο βιολογικός του πατέρας, όμως, ο Φίλιππος, ο οποίος είχε πεθάνει πριν από τον Αλέξανδρο και μετρά αρκετό ήδη καιρό στον κόσμο των νεκρών, βιώνει μία ανατρεπτική για τον ίδιο πραγματικότητα: «και θα γελοούσες, φαντάζομαι, πολύ περισσότερο, αν έβλεπες αυτούς που σ' εμάς ήταν βασιλιάδες και σατράπες να ζούνε ζητιανεύοντας εκεί κάτω και ή να πουλάνε παστά ψάρια από τη φτώχεια ή να διδάσκουνε τα πρώτα γράμματα, και να τους προσβάλλει ο κάθε τυχόντας και να τους χαστουκίζει στο μάγουλο, σαν να ήταν οι πιο παρακατιανοί δούλοι. Εγώ τουλάχιστον, όταν είδα τον Φίλιππο τον Μακεδόνα, δεν μπορούσα ούτε καν να κρατηθώ μου τον έδειξαν σε μια γωνιά να επιδιορθώνει με πληρωμή τα παλιά παπούτσια. Και πολλούς ακόμη άλλους μπορούσε κανείς να δει να ζητιανεύουν στα τρίστρατα, εννοώ Ξέρξες και Δαρειούς και Πολυκράτες» (*Μέν.* 17.15). Φαντάζει πράγματι εκπληκτική αυτή η εξέλιξη, καθώς ο Κάτω Κόσμος δεν γνωρίζει από πλούτη, τιμαφή και τρυφές, παρά μόνο θεσπίζει κατά κάποιον τρόπο μία κατάσταση δικαιοσύνης, κατά την οποία οι άρχοντες βιώνουν πρωτόγνωρες καταστάσεις και υπόκεινται σε βασανιστήρια, μεγαλύτερα ή μικρότερα, τα οποία οι ίδιοι είχαν κάποτε επιβάλλει στους λαούς τους, αλλά και σε πολεμικούς τους αντιπάλους.

⁷⁹ Φαίνεται πως οι αντιλήψεις του Διογένη και γενικότερα των κυνικών ταυτίζονται με το «Δίκαιο» του Κάτω Κόσμου. Η προσκόλληση των ανθρώπων στην ύλη και η αγνόηση του θανάτου όσο βρίσκονται εν ζωή, στον Κάτω Κόσμο τιμωρούνται: «ο Μίνωας λοιπόν τους εξέταζε με προσοχή και τους έστελνε έναν έναν στον χώρο των ασεβών, για να τιμωρηθούν όπως τους άξιζε, ανάλογα με όσα είχαν τολμήσει να κάνουν. Ιδιαίτερα μάλιστα αντιμετώπιζε όσους έδειχναν υπερβολική έπαρση για τον πλούτο και την εξουσία τους, και όσους περιμέναν ούτε λίγο ούτε πολύ να τους προσκυνάνε, επειδή ηθδικάζε τη λιγόχρονη αλαζονεία και υπεροψία τους, και γιατί δεν θυμούνταν ότι και οι ίδιοι ήταν θνητοί και τα αγαθά που απέκτησαν ήταν θνητά. Κι αυτοί, ξεντυμένοι απ' όλα εκείνα τα λαμπρά, εννοώ τους πλούτους και τις καταγωγές και τις κυριαρχίες τους, στέκονταν εκεί γυμνοί και σκυμμένοι κάτω, αναπολώντας σαν όνειρο την ευτυχία που είχαν στον δικό μας κόσμο.» (*Μέν.* 12). Μπορεί, λοιπόν, ο Διογένης να αντιμετωπιζόταν κάπως δύσπιστα και εχθρικά από μερικούς όσο ζούσε, στον Κάτω Κόσμο όμως εναρμονίστηκε απόλυτα με το περιβάλλον και βρήκε τη θέση που του άρμοζε.

από τριάντα μέρες μετά τον θάνατό του, η σορός βρίσκεται στη Βαβυλώνα, την ίδια στιγμή που ο ίδιος τρέφει ακόμη ελπίδες για την ταφή του στην Αίγυπτο, προκειμένου να καταταγεί στο αιγυπτιακό πάνθεον. Ακόμη και νεκρός, με τις περισσότερες ελπίδες του ναυαγισμένες, ο Αλέξανδρος επιμένει στη θεοποίησή του, και αυτή η εμμονή του προκαλεί πάλι το αστείρευτο γέλιο του Διογένη.

Η σκληρή συνειδητοποίηση του θανάτου έρχεται για τον αναγνώστη, όταν ο Διογένης ξεστομίζει τη φράση πως «κανείς δεν μπορεί να γυρίσει ποτέ πίσω στη ζωή άπαξ και περάσει τις πύλες του Άδη» (*ΝΔιαλ.*13.3.11). Φαίνεται πως ο Αλέξανδρος χρειαζόταν κάποιον να τον «ταρακουνήσει» και να του δείξει την ωμή αλήθεια, διότι ακόμη και αυτή την ύστατη στιγμή του θανάτου ο ίδιος ονειροβατεί. Ο Διογένης, φυσικά, με προθυμία θα αναλάμβανε τον ρόλο του αφυπνιστή. Ακάθεκτος, στρέφει το μαχαίρι πιο βαθιά στην πληγή του Αλέξανδρου, με την ερώτηση για την κατάσταση του ψυχισμού του Αλέξανδρου όταν ο ίδιος αναλογίζεται όλη την τρυφηλή ζωή και άπλετη δόξα που έχασε. Ο ηγεμόνας, μην μπορώντας να αντέξει άλλο τον συναισθηματικό αναβρασμό που υφίσταται από τον Διογένη, ξεσπάει σε κλάματα την ίδια στιγμή που ο Διογένης συνεχίζει να κατακεραυνώνει τον Αλέξανδρο: «γιατί κλαις, ανόητε; Ούτε αυτά δεν σου δίδαξε ο σοφός Αριστοτέλης, δηλαδή να μην νομίζουμε για αμετάβλητα όσα είναι τυχαία;» (*ΝΔιαλ.* 13.4.10). Ο διάλογος καθώς ρέει γίνεται όλο και πιο απολαυστικός, αφού ο ατημέλητος γέρος με τις ακραίες απόψεις (σύμφωνα με τη γνώμη των περισσοτέρων) και τον ασκητικό βίο κατορθώνει και κάνει τον Μέγα Αλέξανδρο να κλάψει.

Ο Διογένης δεν είχε να χάσει τίποτα με τον θάνατο, ούτε περιουσία ισχυρή διέθετε ούτε φήμη. Μπορεί και συνεχίζει το έργο του κοινωνικού επικριτή και ανάμεσα στους νεκρούς, εν αντιθέσει με τον Αλέξανδρο, ο οποίος, όπως συνηθίζει να λέει ο λαός σε αυτές τις περιπτώσεις, πλέον «δεν έχει στον ήλιο μοίρα». Στη συνάντησή τους στην Κόρινθο, ο Διογένης ζήτησε απλώς από τον Αλέξανδρο να παραμερίσει ώστε να συνεχίσει να απολαμβάνει τα προνόμια της φύσης, τον ήλιο, κάτι το οποίο ο Μακεδόνας δεν εκτιμούσε όπως ο Διογένης, εφόσον επεδίωκε να χτίσει μια κοσμοκρατορία και οι φυσικές ομορφιές λίγο τον ενδιέφεραν. Τότε, η στιχομυθία τους ήταν σύντομη και ο Διογένης με έμμεσο τρόπο μπόρεσε να προσβάλει τον Αλέξανδρο. Ο Λουκιανός «εξελίσσει» εκείνη τη συνάντηση, καθώς ο Διογένης απροκάλυπτα και σταδιακά κατακεραυνώνει με τα λόγια του τον Μακεδόνα. Η πρόθεση του Κυνικού δεν πρέπει να είναι κακή, απλώς θέλει να «προσηλυτίσει» τον κάθε νεκρό, διάσημο ή άσημο, στη λογική και ωμή φιλοσοφία του.

Σχετικά με τον Αριστοτέλη, προς έκπληξη των αναγνωστών, αντί να προσπαθήσει να υπερασπιστεί ο Αλέξανδρος τον δάσκαλό του μετά τον υπαινιγμό του Διογένη για πιθανή ανεπάρκεια του Σταγειρίτη ως δασκάλου, ο Αλέξανδρος καταφεύγει σε ένα δριμύ «κατηγορώ» εναντίον του Αριστοτέλη. Τον αποκαλεί κόλακα και αμφισβητεί τη σοφία του, γιατί παραμέλησε να εμφυσήσει στον Αλέξανδρο την πιο σημαντική διδαχή, τη ματαιότητα και τη φθορά της εξωτερικής εμφάνισης και του πλούτου. Δεν αποκλείεται εδώ ο Λουκιανός να αμφισβητεί πράγματι τις διδαχές και κάποιες απόψεις του Αριστοτέλη. Στη συνέχεια του διαλόγου, ο Διογένης φροντίζει να εφαρμόσει τη μαιευτική μέθοδο του Σωκράτη, επιχειρώντας μέσα από ερωτήσεις να εξαγάγει την αλήθεια και να οδηγηθεί ο συνομιλητής ουσιαστικά μόνος του στις απαντήσεις που ψάχνει. Ο πιο διάσημος Έλληνας στρατηλάτης σπαράζει σαν μωρό, ενώ ο Διογένης

δεν φαίνεται να ενδιαφέρεται για τον εκάστοτε τόπο διαμονής του. Ο «κοσμοπολιτισμός» του Διογένη ισχύει και μετά θάνατον.⁸⁰ Στην περίπτωση του Κυνικού βρίσκει εφαρμογή η παροιμία «όπου γης και πατρίς».

Ο Λουκιανός μέσα από τους διαλόγους του με πρωταγωνιστή τον Διογένη, δομεί μία ισχυρή προσωπικότητα, έναν ακούραστο ηθικολόγο των ανθρώπων και έναν αδιάφορο χαρακτήρα στα τεκταινόμενα του θανάτου, με όρεξη για χιούμορ και καυστικότητα στα πέρατα του Άδη. Ο ενδιαφέρων διάλογος ολοκληρώνεται με τον Διογένη να συνιστά στον Αλέξανδρο την πόση του νερού της λήθης, το οποίο θα καταστήσει τον Αλέξανδρο παγερά αδιάφορο στα ύπουλα παιχνίδια της μνήμης.⁸¹

Νεκρικοί Διάλογοι 11.1-11.5

ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ

Ως εναρκτήριο πρόσωπο του διαλόγου ορίζεται και πάλι ο Διογένης. Μέχρι στιγμής παρατηρείται ότι ο Λουκιανός αναπαράγει ένα σταθερό μοτίβο με τον Διογένη να κρατά πρώτος τα ηνία της κάθε συνομιλίας. Ίσως αυτή η πράξη του Λουκιανού αποσκοπεί στην κατάδειξη του θάρρους και της παρρησίας του Κυνικού, ο οποίος, ακόμη και νεκρός, διατηρεί απόφεις τις γήινες συνήθειές του, μην διστάζοντας να πλησιάσει άγνωστο κόσμο και να κατευθύνει τη συζήτηση. Αυτή τη φορά ο Διογένης συναντά στον Κάτω Κόσμο τον Ηρακλή, ο οποίος θεωρείται προστάτης των κυνικών φιλοσόφων. Όπως και παραπάνω με τον Αλέξανδρο, ο Διογένης εκφράζει την απορία του που συναντά τον Ηρακλή στον Άδη. Στον Πάνω Κόσμο ο Ηρακλής λατρευόταν σαν θεός αφού ήταν «διογενής», και ως γνωστόν, οι θεοί είναι προικισμένοι με το προνόμιο της αθανασίας.

Η απάντηση του Ηρακλή διαφέρει σημαντικά από εκείνη του Αλέξανδρου, μιας και ο Διογένης θέτει και στους δύο το ίδιο ερώτημα. Ο μυθικός ήρωας ισχυρίζεται πως ο αληθινός Ηρακλής βρίσκεται στον Όλυμπο ανάμεσα στους θεούς με σύζυγο την Ήβη, ενώ αυτός με τον οποίο συνομιλεί ο Διογένης αποτελεί το είδωλό του.⁸² Πιθανώς

---

⁸⁰ Mazella, 2006: 104-5.

⁸¹ Η εξασθένηση της μνήμης μετά την πόση του νερού της λησμονιάς φαντάζει σωτήρια λύση γιατί ως γνωστόν, όπως είπε ο Γ. Σεφέρης «η μνήμη όπου και να την αγγίζεις πονεί». Ο άνθρωπος, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, κάνει τα αδύνατα δυνατά για να διαγράψει από τη μνήμη του όσα τον πληγώνουν.

⁸¹ Μπουσές, 2019: 51-2.

⁸² Η περίπτωση με το είδωλο και τη διπλή υπόσταση θυμίζει την *Ελένη* του Ευριπίδη, κατά την οποία η πραγματική Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο, ενώ ως τρόπαιο στον Πάρη δίδεται ένα είδωλο της Ελένης: «για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη», Γ. Σεφέρης, *Ελένη*.

⁸³ Στο σημείο αυτό ενδεχομένως ο Λουκιανός ασκεί έμμεση κριτική ή απλά υπαινίσσεται τη θεωρία του Πλάτωνα περί ιδεών, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι είναι δέσμοι των ειδώλων και όχι των πραγματικών αντικειμένων. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι άνθρωποι θα πρέπει να μην εμπιστεύονται τις αισθήσεις τους επειδή είναι απατηλές και να βασίζονται στον νου τους (*Πολιτεία*). Υιοθετώντας τη λογική του Πλάτωνα στο παρόν σχόλιο, θα έλεγε κανείς πως ο Διογένης δεν πλανάται από το είδωλο που αντικρίζει μπροστά του, αλλά ως πραγματικός σοφός, μπορεί και διακρίνει την αλήθεια, καθώς στηρίζεται στη δύναμη της λογικής και δεν επιτρέπει στις αισθήσεις του να τον εξαπατήσουν.

προβληματισμένος ο Διογένης προσπαθεί να κατανοήσει τα λεγόμενα του Ηρακλή σχετικά με το πώς είναι δυνατόν να πεθαίνει ο μισός θεός και ο άλλος μισός να βρίσκεται νεκρός. Φαινομενικά εριστικός για τους άλλους, αλλά με διάθεση για σαρκασμό και διακωμώδηση, ο Διογένης δεν χάνει ευκαιρία να ερεθίσει τον Ηρακλή: «αλήθεια λες· διότι μοιάζεις πάρα πολύ, ώστε φαίνεσαι να είσαι εκείνος. Κοίταξε πάντως μην συμβαίνει το αντίθετο και είσαι εσύ ο Ηρακλής, ενώ το είδωλο⁸³ έχει πάρει για γυναίκα του την Ήβη δίπλα στους θεούς» (*ΝΔιαλ.* 11.2.8). Ο Λουκιανός παρουσιάζει τον Διογένη ως αυθάδη και τολμηρό άνθρωπο, ο οποίος δεν διστάζει να ειρωνευτεί ούτε την εξουσία ούτε τα θεία. Αναπαράγει το γνώριμο έως τότε μοτίβο ενός Διογένη ντόμπρου, ατρόμητου και αδιάφορου προς τις κοινωνικές συμβάσεις. Θα μπορούσε να προκύψει κάποιο συμπέρασμα για τη θρησκευτικότητα του Λουκιανού μέσα από τα λόγια του Διογένη ή απλώς η απόρριψη του θείου αντανακλά τις απόψεις του Κυνικού;

Είναι γεγονός πως, όπως ειπώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο για τον Διογένη, ο Κυνικός δεν αφουγκραζόταν το ίδιο ισχυρό θρησκευτικό αίσθημα με τον περίγυρό του και δεν τον εξέφραζε το δωδεκάθεο. Ο Λουκιανός, ομοίως, έχοντας ασπαστεί τον δωδεκαθεϊσμό, εγκαταλείποντας ενδεχομένως την πατρογονική σημιτική του θρησκεία, επιχειρεί να βρει τα πατήματά του σχετικά με τη νέα θρησκευτική του ταυτότητα, ασκώντας πιθανώς κριτική σε ό,τι δεν συνάδει με τη δική του ιδιοσυγκρασία.⁸⁴

Όπως θα ήταν φυσικό, ο Ηρακλής εξοργίζεται από την ύβρη του Διογένη και τον απειλεί με το τόξο του. Μάταια προσπαθεί ο Ηρακλής να εξηγήσει στον Διογένη πως μέσα στο ίδιο σώμα, στον ίδιο Ηρακλή, το θνητό κομμάτι με πατέρα τον Αμφιτρύωνα πέθανε, ενώ το κομμάτι με πατέρα τον Δία εξακολουθεί να ζει. Αμέσως μετά, ο Ηρακλής εξηγεί πως είναι φυσικό η ψυχή⁸⁵ να ζει, και βρίσκεται πλάι στον Δία, ενώ το σώμα, που είναι φθαρτό, είναι νεκρό. Είναι σχεδόν βέβαιο πως ο Λουκιανός ήταν γνώστης των θεωριών περί ψυχής και θανάτου⁸⁶ από λογοτεχνικούς του προκατόχους,

---

⁸⁵ Ο Πλάτωνας θεωρούσε πως η ψυχή είναι αθάνατη. Στην *Πολιτεία* του (611 c) λέγεται ότι το σώμα είναι φθαρτό και εξασθενεί με την αρρώστια αλλά η ψυχή μένει αναλλοίωτη. Ακόμη, ο Πλάτωνας στο έργο του *Φαίδων* (107 c) τοποθετεί τον Σωκράτη να εξομολογείται πως (επίσης) είναι η ψυχή αθάνατη, καθώς χρειάζεται φροντίδα διαρκώς, ακόμη και μετά θάνατον. Επιπλέον, ο Σωκράτης υποστηρίζει πως με τον θάνατο ενός ανθρώπου ο *δαίμων* που τον καθοδηγούσε στη ζωή, ο ίδιος τον καθοδηγεί και στον Άδη: «η ψυχή δεν έχει τίποτε μαζί της πηγαίνοντας στον Άδη, παρά μονάχα την παιδεία της και τον τρόπο της ζωής που έκανε· αυτά ακριβώς, καθώς λένε, που ωφελούν ή βλάπτουν τον αποθαμένο, μόλις αρχίσει την πορεία του κατά κει» (Μτφρ: Γ. Σεφέρης). Θα αποτελούσε κατάφορη αδικία για τους κακούς ανθρώπους να απαλλαγούν μετά τον θάνατό τους από την κακία τους και την αδικία τους.

⁸⁶ Η κυνική φιλοσοφία δεν επιβίωσε για πολύ καιρό μετά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες και απορροφήθηκε από τον στωικισμό, ο οποίος είχε βρει ευρεία αποδοχή από τους Ρωμαίους στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ο Μάρκος Αυρήλιος, στωικών καταβολών αυτοκράτορας, γράφει στο έργο του *Τὰ εἰς ἑαυτὸν* (Β', ζ) : «Περιφρόνησε, περιφρόνησε τον εαυτό σου, ψυχή μου! Δεν θα έχεις, μετά από λίγο, χρόνο να τον περιποιηθείς. Είναι λίγη η ζωή για τον καθένα. Αυτή σχεδόν έχει διανυθεί από σένα, χωρίς να μάθεις να σέβεσαι τον εαυτό σου, επειδή τοποθετούσες τη δική σου ευτυχία στις ψυχές των άλλων» (Μτφρ: Σ. Μαντά). Ο αυτοκράτορας παραινεί τον κάθε άνθρωπο να φροντίσει την ψυχή του και να την κρατά καθαρή και απομακρυσμένη από εξωτερικές έγνοιες, εφόσον η παραμονή του κάθε ανθρώπου

όμως, πράγματι, όπως διατυπώθηκε στο κεφάλαιο για τον Λουκιανό, μετά βίας αγγίζει αυτό το φιλοσοφικό θέμα χωρίς να διεισδύει βαθύτερα σε αυτό. Απεναντίας, επιλέγει να το προσεγγίσει από την κωμική του σκοπιά.

Ο Σινωπέας θα έβρισκε αντιστοιχία στα λόγια του Ηρακλή, μόνο αν επρόκειτο για τον αυθεντικό ήρωα. Στην προκειμένη περίπτωση είναι απλώς ένα είδωλο και υποψιάζεται πως δεν θα δειλίαζε το «είδωλο» να παρουσιαστεί ως τρισυπόστατο: «κοίταξε πώς· αν ο ένας βρίσκεται στον ουρανό, ο άλλος βρίσκεται ανάμεσά μας και είσαι εσύ το είδωλο. Το σώμα, όμως, έχει ήδη γίνει σκόνη στην Οίτη. Ήδη όλα αυτά έχουν γίνει τρία· και σκέψου ποιον τρίτο πατέρα θα επινοήσεις για το σώμα (*Νδιαλ.* 11.5.1). Κάθε φράση του Διογένη, κωμικά κατασκευασμένη, χαρακτηρίζεται από ατόφια προσβολή απέναντι στον συνομιλητή. Η δεξιοτεχνία του Διογένη, όμως, (στην πραγματικότητα του Λουκιανού) έγκειται στους λεπτούς χειρισμούς της ειρωνείας και της σάτιρας. Ο Διογένης δεν προσβάλλει το είδωλο του Ηρακλή χωρίς λόγο. Αντίθετα, βασιζόμενος στα λόγια τού απέναντι συνομιλητή του, κατορθώνει και δημιουργεί εποικοδομητικές παρατηρήσεις και συνάμα διακριτικά προσβλητικές-αστείες.

Αυτήν τη στιγμή ο αναγνώστης θα μπορούσε να ταλανίζεται με την απορία για την πραγματική κατάληξη του ανθρώπινου σώματος και της ψυχής μετά τη λήξη της ζωής του. Στον πρώτο *Νεκρικό Διάλογο* (όπως ειπώθηκε παραπάνω) ο Διογένης εξομολογείται πως στον Κόσμο των Νεκρών όλοι καταλήγουν σε σκόνη και κόκαλα.⁸⁷ Μέχρι εδώ το θέμα είναι σαφές. Το είδωλο του Ηρακλή αποτελεί ακριβές ομοίωμα του μυθικού ήρωα, ενδεδυμένο με τη χαρακτηριστική λεοντή, το ρόπαλο και την περικεφαλαία. Άρα, τι πραγματικά συμβαίνει; Τελικά η ανθρώπινη φύση καταλήγει να γίνεται κρανίο και κόκαλα όταν εκπνέει (σύμφωνα με τον Λουκιανό) ή διατηρεί την επίγεια μορφή της; Μπορεί να είναι μάταιο να προσπαθεί να δοθεί λογική εξήγηση σε λογοτεχνικές παρεμβάσεις, όμως η αληθοφάνεια πολλές φορές είναι αναγκαία για τον αναγνώστη.

Ενδεχομένως, ο Λουκιανός να περιμένει από το αναγνωστικό του κοινό να είναι εξοικειωμένο με τη θεωρία του Ομήρου περί θανάτου και ψυχής. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία, η ψυχή διατηρεί την όψη του ανθρώπου στον οποίο ανήκει και το σώμα αποσυντίθεται μόνο του σε άλλο μέρος (Όμηρος, *Οδύσσεια*, ω 14). Ο Διογένης ειρωνεύεται τον Όμηρο, τον πατέρα των επών, αφού τελικά, σύμφωνα με τον Λουκιανό, και οι ψυχές και το σώμα καταλήγουν στον Άδη και όχι στον Όλυμπο:

στον κόσμο αυτόν είναι σύντομη και προλαβαίνει μόλις και μετά βίας να εκπληρώσει τους στόχους που θέτει. Σημαντική επίσης είναι η προτεραιότητα της προσωπικής ευτυχίας του κάθε ατόμου και όχι η έγνοια για ευτυχία άλλων αμελώντας τη δική του.

⁸⁷ Στο έργο του *Μένιππος* ή *Νεκρομαντεία* ο Λουκιανός περιγράφει με τρόπο γλαφυρό την κατάληξη των νεκρών σωμάτων. Όλοι ανεξαιρέτως καταλήγουν σε πανομοιότυπους σκελετούς: «το να ξεχωρίζεις τον ένα από τον άλλο δεν ήταν καθόλου εύκολο, μια και όλοι γίνονται εντυπωσιακά όμοιοι μεταξύ τους, όταν τα κόκαλά τους μείνουν γυμνά. Πάντως με μεγάλη δυσκολία και μετά από πολύωρη παρατήρηση τους αναγνωρίζαμε. Κείτονταν ο ένας δίπλα στον άλλο, δυσδιάκριτοι και αφανείς, και χωρίς να διατηρούν τίποτε από την ομορφιά του δικού μας κόσμου. Άσε που, καθώς πολλοί σκελετοί ήταν πεσμένοι στον ίδιο τόπο, και όλοι με τον ίδιο τρόπο ατένιζαν με φοβερό και άδειο βλέμμα, και φανέρωναν γυμνά τα δόντια τους, αναρωτιόμουν πώς τάχα θα μπορούσα να ξεχωρίσω τον Θερσίτη από τον όμορφο Νιρέα ή τον ζητιάνο Ίρο από τον βασιλιά των Φαιάκων ή τον Πυρρία τον μάγειρα από τον Αγαμέμνονα. Κι αυτό γιατί κανένα πια από τα παλιά χαρακτηριστικά τους δεν είχε παραμείνει, αλλά τα κόκαλα ήταν όλα όμοια, απροσδιόριστα, χωρίς διακριτικά σημεία, και κανένας πια δεν μπορούσε να τα ξεχωρίσει» (*Μέν.*, 15.10).

«είμαι το είδωλο του Διογένη από τη Σινώπη. Αυτός μα τον Δία δεν βρίσκεται “ανάμεσα στους αθάνατους θεούς”, αλλά μαζί με τους πιο καλούς νεκρούς, περιγελώντας τον Όμηρο⁸⁸ και αυτήν του την ανοησία» (*ΝΔιαλ.* 11.12). Τελικά, ό,τι και όποιος δεν εναρμονίζεται με τις απόψεις και την αισθητική του Λουκιανού αποκτά μία περίοπτη θέση στις αφορμές της σάτιράς του.

Άλιεός

Αφού ολοκληρώθηκε η περιδιάβαση στον Κάτω Κόσμο με συντροφιά τον Διογένη, ήρθε η ώρα για την ανάβαση στον κόσμο των ζωντανών, καθώς εκεί εκκρεμεί μία δίκη. Για διάστημα μίας ημέρας οι νεκροί (πραγματικοί) φιλόσοφοι (Σωκράτης, Πλάτωνας, Αριστοτέλης, Χρύσιππος, Διογένης κ.ά.) ανακτούν τα σώματά τους και παρίστανται στο κατηγορητήριο ενός Παρρησιάδη, του οποίου είναι σφοδροί κατήγοροι. Στο έργο του Άλιεός ή *Αναβιοῦντες* ο Λουκιανός παρουσιάζει τους φιλοσόφους θιγμένους και πολύ αναστατωμένους, επειδή κάποιος που ονομάζεται Παρρησιάδης τοποθετείται εναντίον τους και τους λασπολογεί. Έτσι, ενώπιον της Φιλοσοφίας τον καλούν σε δίκη.

Το έργο ξεκινά με τον Σωκράτη. Στη συνέχεια, παρατηρούμε όλους τους υπόλοιπους φιλοσόφους να επιθυμούν να κατασπαράξουν σαν πεινασμένες λέαινες τον κατήγορο δια λιθοβολισμού, μέσα σε κλίμα γενικότερης βίας. Μετά την παρέμβαση της Φιλοσοφίας, η ομάδα των φιλοσόφων ανακηρύσσει ομόφωνα ως εκπρόσωπό τους στη δίκη τον Διογένη. Η αιτιολόγηση του Πλάτωνα για τη συγκεκριμένη επιλογή εκπροσώπου είναι πως ο Διογένης είναι πιο δυναμικός από τους υπολοίπους και στην παρούσα περίπτωση απαιτείται ισχυρή παρουσία και ρητορική δεινότητα. Με τη σειρά του ο Διογένης είναι έτοιμος να ανταπεξέλθει πρόθυμα στον ρόλο που του έχει ανατεθεί: «εγώ θα διατυπώσω τις κατηγορίες εναντίον του. Άλλωστε δεν νομίζω πως χρειάζεται να μακρηγορήσω για πολύ. Και επιπλέον έχω προσβληθεί περισσότερο απ’ όλους σας, καθώς τις προάλλες με έφερε για πούλημα με αντίτιμο μόνο δύο οβολούς» (*Αλ.* 23.6). Ο φιλόσοφος από τον Πόντο εκφράζει την πικρία του επειδή στο έργο του Λουκιανού *Βίων πρᾶσις*, (εξετάζεται παρακάτω) όπου δημοπρατούνται όλοι οι φιλόσοφοι, ο Διογένης πωλείται στη χαμηλότερη τιμή από όλους, έναντι μόλις δύο οβολών. Καθ’ όλη τη διάρκεια του βίου του, ο Διογένης υπερασπιζόταν την ανεξαρτησία του από την κοινωνική επιβεβαίωση, αλλά εδώ παρουσιάζεται ως ο πιο προσβεβλημένος από όλους τους φιλοσόφους εξαιτίας της έντονης διαβολής του από τον Παρρησιάδη και της προγενέστερης πώλησης του ίδιου και της φιλοσοφίας του σε εξευτελιστική τιμή.

Η κυνική φιλοσοφία και, εν προκειμένω, ο Διογένης διακήρυττε την ανωτερότητα του απέναντι στα κοινωνικά στερεότυπα. Τελικά, όμως, μόνο μέσα στις κοινωνικές συμβάσεις και στις απρεπείς συμπεριφορές του κόσμου μπορεί και βρίσκει θέση ο Διογένης⁸⁹ για την άσκηση της κριτικής του, αλλά και για ανάμειξη του ίδιου με το σύνολο. Ο Λουκιανός επιλέγει τον Διογένη αναπαράγοντας το μοτίβο του ετοιμόλογου και ατρόμητου φιλοσόφου, αλλά μέσα σε αυτά τα πλαίσια της ευθιξίας του Διογένη,

---

⁸⁸ Γενικά, η διακωμώδηση και η παρωδία των επών και των θεωριών του Ομήρου δεν συναντάται πρώτη φορά στον Λουκιανό. Αντίθετα, η λογοτεχνική τροποποίηση των ομηρικών κειμένων ανάγεται σε μία πολύχρονη συνήθεια τόσο της ελληνικής όσο και της λατινικής λογοτεχνίας (π.χ. *CP* 68). Βλ. Μιχαλόπουλος 2014, 162-190.

⁸⁹ Destrée, Trivigno, 2019: 272-4.

μπορεί ο Λουκιανός και προκαλεί το γέλιο των αναγνωστών. Κανείς δεν είναι τόσο άτρωτος και ανεπηρέαστος από την κοινή γνώμη, γιατί να αποτελεί εξαίρεση ο Διογένης; Αμέσως μετά, ο Διογένης προειδοποιεί πως, αν αθωωθεί ο κατήγορος από τη Φιλοσοφία, ο ίδιος θα τον τιμωρήσει με το ραβδί που κουβαλά. Ο Λουκιανός δράττεται της ευκαιρίας να προκαλέσει το γέλιο με ενδεχόμενες σκηνές ξυλοδαρμού (όπως και ο Αριστοφάνης), αναδεικνύοντας το ζωώδες ένστικτο και τον αυθορμητισμό του Κυνικού.

Έχοντας λάβει τη σκυτάλη, ο Διογένης ξεκινά τον λόγο του. Ο Λουκιανός επιλέγει να μην αναφερθεί καθόλου ο Διογένης στα δικά του φιλοσοφικά πεπραγμένα, καθώς η Φιλοσοφία έχει την πλήρη επίγνωση για τις πράξεις όλων των φιλοσόφων ανεξαιρέτως. Η δημοτικότητα και η φημισμένη φιγούρα του Διογένη διευκολύνει τον Λουκιανό, καθώς οι σύγχρονοί του θα είχαν γνώση του τι εστί Διογένης, και έτσι ο Λουκιανός δεν αναλώνεται μάταια στην ανάλυση της προσωπικότητας του Κυνικού. Όμως, ο κατήγορος Παρρησιάδης είναι μια άγνωστη και καινούργια προσωπικότητα, οπότε πρέπει να δοθεί η δέουσα έμφαση σε αυτήν:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Ρήτωρ γάρ τις, ὡς φασιν, ὢν, ἀπολιπὼν τὰ δικαστήρια καὶ τὰς ἐν ἐκείνοις εὐδοκιμήσεις, ὅποσον ἢ δεινότητος ἢ ἀκμῆς ἐπεπόριστο ἐν τοῖς λόγοις, τοῦτο πᾶν ἐφ' ἡμᾶς συσκευασάμενος οὐ παύεται αὐτὸς μὲν ἀγορεύων κακῶς γόητας καὶ ἀπατεῶνας ἀποκαλῶν, τὰ πλήθη δὲ ἀναπείθων καταγελαῖν ἡμῶν καὶ καταφρονεῖν ὡς τὸ μηδὲν ὄντων· μᾶλλον δὲ καὶ μισεῖσθαι πρὸς τῶν πολλῶν ἤδη πεποίηκεν αὐτούς τε ἡμᾶς καὶ σὲ τὴν Φιλοσοφίαν, φληνάφους καὶ λήρους ἀποκαλῶν τὰ σὰ καὶ τὰ σπουδαιότατα ὧν ἡμᾶς ἐπαίδευσας ἐπὶ χλευασμῶ διεξιῶν, ὥστε αὐτὸν μὲν κροτεῖσθαι καὶ ἐπαινεῖσθαι πρὸς τῶν θεατῶν, ἡμᾶς δὲ ὑβρίζεσθαι.

Λουκιανός, Άλιεύς, 25.9

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Εἶναι κάποιος ρήτορας, ὅπως λένε, που εγκατέλειψε τα δικαστήρια και τις επιτυχίες που μπορεί να έχει κανείς σ' αυτά, και ὅση ρητορική δεινότητα ἢ ενεργητικότητα εἶχε ἀποκτήσει ἐκεῖ, τὴν ἐστρεψε ολόκληρη ἐναντίον μας. Δὲν σταματᾷ να μας κακολογεί, ἀποκαλώντας μας ἀγύρτες και ἀπατεῶνες, και ἐπιπλέον παρασύρει τα πλήθη να μας περιγελοῦν και να μας περιφρονοῦν, σαν να εἴμαστε τιποτένιοι. Κι ἀκόμη χειρότερα, ἔχει κάνει ἤδη τους περισσότερους να μισοῦν και ἐμᾶς τους ἰδίους και ἐσένα, τὴ Φιλοσοφία, ἀποκαλώντας φλυαρίες και ἀερολογίες τις ἀπόψεις σου και παρουσιάζοντας κοροϊδευτικά τα σημαντικότερα ἀπ' ὅσα μας δίδαξες, με ἀποτέλεσμα αὐτὸς να δέχεται χειροκροτήματα και ἐπαίνους ἀπὸ τους θεατές, ἐνῶ ἐμεῖς ἐξευτελιζόμαστε.

Μετάφραση: Δ. Χρηστίδης

Όπως διατυπώθηκε σε προηγούμενο σημείο, ο Παρρησιάδης είναι ένα από τα alter ego του Λουκιανού. Η κοινή καταγωγή δεν είναι το μοναδικό σημείο σύγκλισης των δύο προσωπικοτήτων. Η ταύτιση στη σταδιοδρομία τους, με την εγκατάλειψη της ρητορικής και τη στροφή στη φιλοσοφία, αποτελεί έναν ακόμη λόγο ο οποίος πυροδοτεί αυτήν τη σκέψη. Ο Λουκιανός, φορώντας το προσωπείο του Παρρησιάδη,

ενδέχεται να θέλει να αποκαλύψει κεκαλυμμένα τους σκοπούς του και να προλάβει πικρόχολες αντιδράσεις και κριτικές. Με τη Φιλοσοφία και την Αλήθεια στο πλάι του, κάθε κακόβουλος επικριτής θα μείνει μακριά. Όπως θα αποκαλυφθεί και αργότερα στο έργο, μοναδικός σκοπός του Λουκιανού-Παρρησιάδη είναι η πάταξη της διαφθοράς και του ψεύδους, και ο παραγκωνισμός όσων καπηλεύονται το ιερό όνομα της Φιλοσοφίας.

Αν και ο Λουκιανός διατηρεί πολλά στοιχεία του Διογένη από την ανεκδοτολογική παράδοση, τον παρουσιάζει συνεχώς να παραπονιέται πως ο ίδιος και οι υπόλοιποι φιλόσοφοι κακολογούνται από τον Παρρησιάδη, γίνονται περίγελοι και λογίζονται ως μηδενικά. Ένας Διογένης που μουρμουρίζει και παραπονιέται, πράγματι, δεν θα προξενούσε εντύπωση σε κανέναν. Ένας Διογένης, όμως, που παραπονιέται για τον εξευτελισμό του από έναν τρίτο προκαλεί τεράστια έκπληξη. Μήπως ο ίδιος δεν καθιστούσε τον εαυτό του περίγελο όσο ζούσε; Δεν θα ήταν τολμηρό να πούμε πως ο Λουκιανός αποφασίζει να «ξεγυμνώσει» τις ανασφάλειες του Διογένη — αλλά και των άλλων φιλοσόφων. Άλλωστε, η φανέρωση των ανθρώπινων αδυναμιών, ανέκαθεν αποτελούσε στόχο κριτικής και αιτία γελοιοποίησης, όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο Λουκιανός δια στόματος Διογένη παρακάτω στον διάλογο. Καθώς προχωρά την ομιλία του ο Διογένης, εκφράζει για άλλη μια φορά την ειλικρινή του στεναχώρια για την εξευτελιστική τιμή με την οποία πωλήθηκε ο ίδιος και η φιλοσοφία του στο *Βίων πράσις*:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

ὄς καθάπερ τὰ ἀνδράποδα παραγαγὼν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ πωλητήριον καὶ κήρυκα ἐπιστήσας ἀπηπόλησεν, ὡς φασιν, τοὺς μὲν ἐπὶ πολλῶ, ἐνίους δὲ μνᾶς Ἀττικῆς, ἐμὲ δὲ ὁ παμπονηρότατος οὗτος δύο ὀβολῶν· οἱ παρόντες δὲ ἐγέλων. Ἄνθ' ὧν αὐτοὶ τε ἀνεληλύθαμεν ἀγανακτήσαντες καὶ σὲ ἀξιοῦμεν τιμωρῆσαι ἡμῖν τὰ ἔσχατα ὕβρισμένοις.

Λουκιανός, *Ἄλιεύς*, 27.9

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Μας παρουσίασε σαν τιποτένιους δούλους στον χώρο της δημοπρασίας, ὅρισε κι ἓναν κήρυκα, και μας ξεπούλησε, ὅπως λένε, ἄλλους σε υψηλή τιμή, ἄλλους για μία αττική μνα, κι ἐμένα, αὐτός ἐδώ ο τρισπαλιάνθρωπος, για δύο οβολούς. Και οι παρευρισκόμενοι γελοῦσαν. Για ὅλα αὐτὰ λοιπόν και ἐμεῖς οι ἴδιοι ανεβήκαμε στον ἐπάνω κόσμο ἐξοργισμένοι, και ἀπὸ σένα ἔχουμε την ἀξίωση να πάρεις ἐκδίκηση για μας, που δεχτήκαμε τη χειρότερη προσβολή.

Μετάφραση: Δ. Χρηστίδης

Ο Διογένης δεν μπορεί να ανεχθεί ότι ακόμη και νεκρό συνεχίζουν να τον περιγελούν και να τον περιθωριοποιούν απροκάλυπτα. Ο ίδιος, όταν ενεργούσε με τον ίδιο τρόπο, δεν το έκανε από κακία ή από λανθασμένη εκτίμηση, αλλά επειδή οι άνθρωποι στους οποίους στόχευε ήταν μικρόψυχοι, θαμπωμένοι από τα πλούτη, και ενίοτε απατεώνες. Για την καλύτερη κατανόηση των παραπάνω παραπόνων του Διογένη σχετικά με τη δημοπρασία των φιλοσόφων και την πώλησή του σε εξευτελιστική τιμή, θα ήταν ωφέλιμη η ανάγνωση του αντίστοιχου αποσπάσματος.

Βίων πράσις

Στο έργο του Λουκιανού, λοιπόν, *Βίων πράσις* ο ψυχοπομπός Ερμής δημοπρατεί τον Διογένη σε έναν πιθανό αγοραστή. Προκειμένου να δελεαστεί ο αγοραστής, αρχίζει μία συζήτηση κατά την οποία παρατίθενται κάποια χαρακτηριστικά (ακόμη καλύτερα αν αυτά είναι δελεαστικά) του εμπορεύματος προς πώληση. Ο Ερμής αναφέρει ότι αυτός ο φιλόσοφος από τον Πόντο είναι άλουστος, μία ήδη παγιωμένη αντίληψη έως τότε για την αδιαφορία του Διογένη προς την υγιεινή. Αμέσως μετά, ο Ερμής καλεί τον Διογένη κοντά τους ώστε να τον δει ο αγοραστής: «εσύ με το κρεμασμένο σακούλι, με τον γυμνό ώμο, έλα και κάνε έναν κύκλο μπροστά στη σύναξη. Πουλάω έναν βίο ανδρικό, έναν βίο άριστο και ευγενή, έναν βίο ελεύθερο. Ποιός θα τον αγοράσει;» (ΒΠρασ. 7.2). Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του Ερμή πως η ζωή του Διογένη είναι άριστη και ευγενής, μα κυρίως ελεύθερη. Προφανώς, ο Ερμής ψεύδεται ασύστολα όταν διαλαλεί τον βίο του Διογένη αποδίδοντας στον ίδιο ευγενική καταγωγή. Αναμφίβολα, κάθε υποψιασμένος αναγνώστης θα ξεσπούσε σε γέλια.

Ομολογουμένως αυτά τα χαρακτηριστικά είναι αξιοζήλευτα. Και ποιος δεν μοχθεί για την κατάκτηση της προσωπικής του ελευθερίας, σωματικής ή (και) ψυχικής; Τα κολακευτικά του λόγια για τον Διογένη έρχεται να ανατρέψει κατευθείαν ο Ερμής μετά την εύλογη ερώτηση του αγοραστή σχετικά με κάποια ενδεχόμενη μήνυση του Διογένη εναντίον του Ερμή για σφετερισμό της ελευθερίας του πρώτου: «δεν τον νοιάζει καθόλου που τον πουλάμε, γιατί νομίζει πως είναι απολύτως ελεύθερος» (ΒΠρασ. 7.10). Το δέλεαρ του «ελεύθερου βίου» πρακτικά απορρίπτεται. Φαινομενικά, ο Διογένης λοιδορείται και μειώνεται, καθώς παρουσιάζεται σαν να ζει εκτός πραγματικότητας. Η κοινή λογική επισημαίνει ότι κανείς άνθρωπος δεν είναι απόλυτα ελεύθερος λόγω πολλών παραγόντων που γίνονται εύκολα αντιληπτοί, όμως κάτι τέτοιο δεν ισχύει για τον Διογένη. Ο ίδιος είχε πέσει ξανά στο παρελθόν θύμα σκλαβιάς, και παρέμεινες ελεύθερος. Άρα, μία νέα δέσμια κατάσταση δεν θα του ήταν πρωτόγνωρη.

Η ουσία της ελευθερίας για τους κυνικούς, και συγκεκριμένα για τον Διογένη, είναι πολυσύνθετη και δύσκολα κατανοητή από τον οποιονδήποτε, καθώς ο κυνισμός προτάσσει μία ελευθερία απογυμνωμένη από την έννοια του κράτους, του πλούτου και των κοινωνικών συμβάσεων.⁹⁰ Κανένα δόγμα δεν είναι απόλυτο σωστό ή λανθασμένο. Κάθε οργανωμένη σκέψη μπορεί να τεθεί υπό αμφισβήτηση. Αυτό ακριβώς φαίνεται να κάνει και ο Λουκιανός στην προκειμένη περίπτωση. Δεν γνωρίζουμε αν είχε κατά νου αυτές τις σκέψεις ή άλλες πιο περίπλοκες, ή αν, σε τελική ανάλυση, ο κύριος στόχος του συγγραφέα ήταν απλά να διασκεδάσει το κοινό του γύρω από θέματα φιλοσοφικά.

Με την πάροδο της συζήτησης και μέσα από ερωτήσεις που τίθενται από τον αγοραστή στον Διογένη, ο Κυνικός ομολογεί πως το πρότυπό του είναι ο Ηρακλής. Το κουρελιασμένο πανωφόρι του Διογένη, σύμφωνα με τον ίδιο, ανάγει την καταβολή του στη λεοντή του Ηρακλή και, όπως ο μυθικός ήρωας μαχόταν εναντίον τεράτων για να βελτιώσει τον κόσμο γύρω του, αντίστοιχα και ο Διογένης παλεύει εθελοντικά για την ηθική κάθαρση των ανθρώπινων παθών (*Βίων πράσις*, 8.8.) Όπως διατυπώνει

---

⁹⁰ Kennedy, 1999: 30.

χαρακτηριστικά ο Long⁹¹ «για τον Διογένη, ο αληθινός Κυνικός ήταν ένας Ηρακλής του νου, του οποίου οι κατακτήσεις θα ήταν τα τέρατα του παράλογου πάθους και των πολιτισμικών προκαταλήψεων και των οποίων το όπλο θα ήταν η λογική στην πορεία προς την αυτοκυριαρχία».

Ακολουθεί μία λίστα «οδηγιών» από τον Διογένη σχετικά με τον τρόπο μύησης του αγοραστή στην κυνική φιλοσοφία. Όλα όσα προτείνονται από τον Διογένη είναι ήδη γνωστά και ακούγονται ακραία, όμως κάτι τέτοιο δεν πρέπει να παραξενεύει τον αναγνώστη, καθώς η φιλοσοφία του Διογένη και των κυνικών, λόγω των αντικειμενικών αντιξοοτήτων της, δεν εφαρμόζεται κατά γράμμα από πολλούς, παρά μόνο από ελάχιστους. Ο Διογένης, ουσιαστικά, περιγράφει τον τρόπο ζωής του, λέγοντας πως ο αγοραστής θα πρέπει να κυκλοφορεί ρακένδυτος, να υφίσταται σωματικές κακουχίες (όπως πείνα), να απαρνηθεί την περιουσία του, να μείνει άγαμος, άτεκνος και να αδιαφορήσει για την πατρίδα του, να κατοικεί μέσα σε πιθάρι, την ίδια στιγμή που το δισάκι του θα πρέπει να περιέχει μόνο λούπινα και παπύρους. Διάγοντας τον βίο του υπό αυτές τις συνθήκες, τέλος, ο αγοραστής θα πρέπει να διακηρύσσει περίτρανα την υπεροχή του ως προς το αγαθό της ευτυχίας έναντι των υπόλοιπων συνανθρώπων του. Κι αν βρεθεί κάποιος που θα τον κακοποιήσει σωματικά με μένος, οφείλει να υποστεί τη συγκεκριμένη βίαιη πράξη με ευχαρίστηση⁹² (*ΒΠρασ.* 9.2).

Συνεχίζοντας στο ίδιο μοτίβο, ο Διογένης εμπλουτίζει τις νουθεσίες του προς τον αγοραστή, λέγοντάς του επιπλέον πως είναι απαραίτητο να καλλιεργήσει την αναιδεια του και τη θρασύτητά του βωμολοχώντας προς πάσα κατεύθυνση ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσης του αποδέκτη. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που δεν πρέπει να αγνοείται είναι πως τα λόγια και η φωνή του αγοραστή θα πρέπει να ομοιάζουν σκύλου, τόσο βάρβαρα και κτηνώδη επιβάλλεται να είναι. Τα πολυσύχναστα μέρη θα πρέπει να αποτελούν πόλο έλξης, όμως εκεί θα είναι μόνος του, ακοινωνήτος. Οι ερωτικές του επιλογές θα πρέπει να είναι οι πιο αταίριαστες και περίεργες, και στο τέλος, θα μπορούσε, αν ήθελε ο ίδιος, να πεθάνει τρώγοντας ένα ωμό χταπόδι — όπως έχει ήδη αναφερθεί, κατά την παράδοση αυτή ήταν η αιτία θανάτου του Κυνικού.

Η δόξα, δηλαδή η φήμη, αποτελούσε ακρογωνιαίο λίθο της αρχαίας ελληνικής αντίληψης, αρχής γενομένης από τα Ομηρικά Έπη. Οι πολεμιστές με την ανδρεία τους και τις επιδόσεις του στα πεδία των μαχών αγωνίζονταν ψυχή τε και σώματι για την απόκτηση δόξας, ώστε να κάνουν περήφανη τη γενιά τους, όχι μόνο όσο βρίσκονταν εν ζωή, αλλά και μετά θάνατον, αποκτώντας έτσι αιώνια υστεροφημία. Ο Διογένης ως ακραιφνής κυνικός δεν θα έπρεπε να αδιαφορεί παντελώς για τη δόξα και τη γνώμη των άλλων; Η απάντηση είναι προφανής, όμως καθώς εκθέτει στον αγοραστή τα προσόντα του και την εκπαίδευση που μπορεί να του παράσχει, του επισημαίνει το εξής σημαντικό: «δεν θα χρειαστείς εκπαίδευση και λόγους και αερολογίες, αλλά αυτός θα είναι για σένα ένας σύντομος δρόμος προς τη δόξα» (*ΒΠρασ.* 11.3). Όσο κι αν θέλει να

---

⁹¹ Long, 2008: 54.

⁹² Με πληροφορίες τις οποίες αντλούμε από τον Διογένη Λαέρτιο (Δ.Λ. 6.23) ο Διογένης ο Κυνικός τα καλοκαίρια κυλιόταν πάνω σε καυτή άμμο, ενώ τους χειμώνες αγκάλιαζε τα παγωμένα αγάλματα. Αν αυτές οι μαρτυρίες για τον Διογένη αληθεύουν, οι ακραίες του εκείνες πράξεις στόχευαν αποκλειστικά στο να καταστεί σαφές στους πολίτες η απόλυτη ταύτιση λόγων και πράξεων (Bosman, 2006: 98).

αυτοπαρουσιάζεται ως αποκομμένος από τα κοινωνικά τεκταινόμενα, στην πράξη ο Διογένης δεν το κατορθώνει πάντα επιτυχώς.

Αυτή η ενίοτε ασυμβατότητα του Διογένη με τη θεωρία του, έμμεσα μπορεί να δικαιολογηθεί, αν συνδέσουμε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται εδώ από τον Λουκιανό. Όταν ο συγγραφέας κάνει λόγο για απαιδευσία των κυνικών και υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης και τυποποιημένης συμπεριφοράς από τον εκάστοτε πιθανό μύστη, επιτίθεται στην απουσία εμβάθυνσης και ουσιαστικής μόρφωσης των κυνικών φιλοσόφων. Θα μπορούσε να λεχθεί εναλλακτικά ότι ο Λουκιανός χρησιμοποιώντας τον Διογένη, αλλά και κάθε άλλο εκπρόσωπο μιας φιλοσοφίας στα υπόλοιπα κεφάλαιά του συγκεκριμένου έργου, κεκαλυμμένα αντιτίθεται στους απατεώνες και ανάξιους ψευδο-φιλοσόφους⁹³ της εποχής του.

Φαίνεται ότι το έργο *Βίων πρᾶσις* γράφτηκε νωρίτερα από το έργο *Άλιεϋς*, καθώς εκτός από διακειμενικές αναφορές στην υπόθεση του πρώτου, μοιάζει ο *Άλιεϋς* να δρα «επεξηγηματικά» ή και συμπληρωματικά στα δικαιολογημένα παράπονα των φιλοσόφων, με τον Παρρησιάδη να δίνει όλες τις αναγκαίες εξηγήσεις. Αυτό το λογοτεχνικό τέχνασμα του Λουκιανού δένει και συνταιριάζει αρμονικά τα δύο έργα μεταξύ τους.

Όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, ο Διογένης υπενθυμίζει στον Μ. Αλέξανδρο όλες τις πολυτέλειες που καλείται να ξεχάσει από τούδε και στο εξής, μεταξύ αυτών και τη δόξα. Με αυτόν τον τρόπο ασκεί κριτική και διασκεδάζει με όσους ανθρώπους είναι δέσμοι της κοινωνικής αποδοχής (*ΝΔιαλ.* 13.4.7). Ο ίδιος ο Λουκιανός στον *Άλιεα* καταφέρεται ρητά εναντίον των σύγχρονων φιλοσόφων οι οποίοι προσέρχονται στη φιλοσοφία μόνο και μόνο για τη δόξα που θα αποκομίσουν από αυτήν, κι όχι από καθαρό ενδιαφέρον και πάθος.⁹⁴ Το ζήτημα όμως δεν ολοκληρώνεται εδώ. Επιστρέφοντας στο *Βίων πρᾶσις*, τέλος, ο αγοραστής καταλήγει πως ο Διογένης δεν θα

⁹³ Σε διάφορα έργα του Λουκιανού υπάρχουν λανθάνουσες αναφορές στους ανθρώπους που κατηλούνται ενδυματολογικά στοιχεία της κυνικής φιλοσοφίας και υιοθετούν ανεπιτυχώς χαρακτηριστικά των κυνικών προς ίδιον όφελος, λ.χ.: «και δεν χρειάζεται μεγάλη διαδικασία για να φορέσει κανείς ένα τριμμένο πανωφόρι, να κρεμάσει στον ώμο ένα σακούλι, να πάρει στο χέρι ένα ξύλο και να αρχίσει να φωνάζει, ή καλύτερα να γκαρίζει ή να γαβγίζει, και να κακολογεί τους πάντες. Άλλωστε τη βεβαιότητα πως δεν θα πάθαιναν τίποτε κακό μ' αυτή τη συμπεριφορά την εξασφάλιζε ο σεβασμός για την εξωτερική τους εμφάνιση» (*Δρ.* 14). Η προσκόλληση του Λουκιανού στους ψευδο-φιλοσόφους και, εδώ, στους ψευδο-κυνικούς και η ευρεία αναφορά του σε αυτούς, μας προτρέπει να υποθέσουμε πως στην εποχή του βασίλευε η διαφθορά και ο ίδιος ασφυκτιούσε.

⁹⁴ Χαρακτηριστικά αναφέρει: «έβλεπα λοιπόν πολλούς να μην είναι προσκολλημένοι στη φιλοσοφία από έρωτα, αλλά να επιθυμούν μόνο τη δόξα που προέρχεται απ' αυτήν, και σ' αυτά που είναι κοινότοπα και εμφανή, και σε όσα είναι εύκολο να μιμηθεί ο οποιοσδήποτε —εννοώ τη γενειάδα και το βάδισμα και το ντύσιμο— να μοιάζουν πάρα πολύ με ενάρετους ανθρώπους, στη ζωή τους όμως και στην καθημερινή πραγματικότητα να διακηρύττουν τα αντίθετα απ' ό,τι η εμφάνισή τους και να συμπεριφέρονται αντίθετα με τη διδασκαλία σας, αφανίζοντας έτσι το κύρος των αρχών που διακηρύζατε» (*Αλ.* 31). Ο Παρρησιάδης (ή αλλιώς Λουκιανός) εξηγεί στους αυθεντικούς φιλοσόφους πως όλες οι ενέργειές του στόχευαν στη αποκατάσταση των διδασκαλιών και του ονόματος του κάθε φιλοσόφου από την ηθική βλάβη που προκαλούσαν απτόητοι οι μεταγενέστεροι «φιλόσοφοι». Αυτοί, νοιάζονταν πραγματικά μόνο για το κύρος και τη δόξα που ανακλύει από την ενασχόλησή τους με τη φιλοσοφία και αδιαφορούσαν παντελώς για το βαθύτερο νόημα των διδασχών του κάθε φιλοσοφικού δόγματος. Για τον Λουκιανό, το *είναι* και το *φαίνεσθαι* οφείλουν να συμβαδίζουν όσον αφορά τη φιλοσοφία, αλλά πιθανώς και τη ζωή γενικότερα. Ενδεχομένως, σύμφωνα με τον Κικέρωνα, αυτό που τελικά έχει ακόμη μεγαλύτερη αξία για τον βίο ενός ανθρώπου είναι το *είναι*, «esse quam videri», δηλαδή «να είσαι παρά να φαίνεσαι» (*De amicitia*, 98).

του χρειαστεί ως δάσκαλος φιλοσοφίας, αλλά μάλλον καλύτερα θα χρησίμευε ως ναύτης ή κηπουρός. Για τον λόγο αυτό, διαθέτει για την αγορά του το εξευτελιστικό ποσό των δύο οβολών. Μετά χαράς ο Ερμής δέχεται την προσφορά, καθώς θα απαλλαγεί ο ίδιος και οι υπόλοιποι από τον κακότροπο χαρακτήρα του Διογένη.

Η χαμηλή τιμή πώλησης του Διογένη και της φιλοσοφίας του αφήνει να εννοηθεί πως αντίστοιχα χαμηλή είναι και η ποιότητα που μπορεί να προσφέρει η φιλοσοφική κοσμοθεωρία του. Εφόσον δεν απαιτείται καμία απολύτως μόρφωση για ένταξη και εντύπωση σε αυτού του είδους τη φιλοσοφία, αντίστοιχα θα προσελκύσει αγοραστές χαμηλού βιοτικού και μορφωτικού επιπέδου.⁹⁵ Κατά την εποχή του Λουκιανού, στα χρόνια δηλαδή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, μικροαστοί φτωχοί πολίτες κατέφευγαν στον κυνισμό ως λύτρωση από τα πάθη τους. Ο κυνισμός απέκτησε χαρακτήρα λαϊκό και πήρε διαστάσεις αστικής φιλοσοφίας.⁹⁶ Στη ρωμαϊκή επικράτεια κατά την εποχή του Λουκιανού, λοιπόν, ο κυνισμός αποτελούσε ένα ακανθώδες ζήτημα, καθώς οι πολίτες θαύμαζαν τη σκέψη του φιλοσοφικού δόγματος για τις θυσίες που απαιτούνταν ώστε να αποκτηθεί ένας βίος ηθικός και ενάρετος, αλλά ταυτόχρονα αποστρέφονταν τους ανάξιους εκφραστές του.⁹⁷ Ο Λουκιανός φαίνεται να συμβαδίζει με το κλίμα της εποχής του και μέσα από τα πρόσωπα της κυνικής φιλοσοφίας τα οποία επιλέγει να σατιρίσει «απονέμει δικαιοσύνη» στους αυθεντικούς και στους κίβδηλους κυνικούς αντίστοιχα.

Αναμφίβολα, κατά τη μεταχείριση του λογοτεχνικού υλικού για τον Διογένη, του αποδίδει τα γνωστά στερεοτυπικά χαρακτηριστικά από την αρχαιότητα σχετικά με την εμφάνιση και τις ιδιοτροπίες του χαρακτήρα του — συνυφασμένες με τη φιλοσοφία του —, όμως το γεγονός ότι ο Διογένης κατέχει ένα μεγάλο μερίδιο συμμετοχής και πρωταγωνιστικού ενίοτε ρόλου ίσως εγείρει τις υποψίες πως πράγματι ο Λουκιανός έτρεφε μια γνήσια συμπάθεια⁹⁸ για τον Κυνικό της αρχαιότητας και για αρκετές από τις απόψεις του. Στα έργα *Βίων πρᾶσις* και *Ἄλιεὺς* ειδικότερα, ο Λουκιανός παρουσιάζει έναν Διογένη παραπονιάρη και επιδειξιμανή, χαρακτηριστικά και καταστάσεις που μπορούν να προσφέρουν με βεβαιότητα το γέλιο.⁹⁹ Ο Διογένης, με όπλα τη σάτιρα και το γέλιο στη φαρέτρα του, φροντίζει να διατηρήσει αδιάβρωτη τη σύσταση του κοινού του, το οποίο μάλλον επεδίωκε και ο Λουκιανός με τον ίδιο τρόπο. Στους *Νεκρικούς Διαλόγους* ο Διογένης αντιμετωπίζεται πιο ήπια από τον συγγραφέα, χωρίς να παραπονιέται ή να γκρινιάζει για κάτι, αλλά, αντιθέτως, επιδεικνύει έναν αμιγώς δυναμικό χαρακτήρα. Ίσως η μεγαλύτερη ευμένεια του Λουκιανού απέναντι στον Διογένη στους *Νεκρικούς Διαλόγους* σε σύγκριση με τα υπόλοιπα έργα να οφείλεται

---

⁹⁵ Bragues, 2004: 243.

⁹⁶ Goulet-Cazé, 2019.

⁹⁷ Vella, 2019: 58.

⁹⁸ Ο αναγνώστης πληροφορείται στο έργο του Λουκιανού *Δραπέται* πως η Φιλοσοφία παραπονιέται στον Δία για την αδιαφορία και το ψεύτικο ενδιαφέρον των σοφιστών προς εκείνη: «ίσως λοιπόν να έπρεπε τότε να φύγω αμέσως και να μην ανεχτώ άλλο τη συντροφιά τους. Ωστόσο ο Αντισθένης και ο Διογένης, και λίγο αργότερα ο Κράτης και αυτός εδώ ο Μένιππος, με έπεισαν να παρατείνω λίγο την παραμονή μου, πράγμα που μακάρι ποτέ να μην το έκανα» (*Δρ.* 11.4). Το γεγονός ότι ο Διογένης υπήρξε ένας από τους τρεις φιλοσόφους που την έπεισαν τελικά να μην αποχωρήσει, μαρτυρά την πραγματική αγάπη του Διογένη προς τη Φιλοσοφία και ο Λουκιανός αυτό δείχνει να του το αναγνωρίζει.

⁹⁹ Destrée, Trivigno, 2019: 273-4.

στο γεγονός πως σε αυτό το έργο ο Λουκιανός απηχεί έντονα κυνικές απόψεις για τον θάνατο.

Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΥΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟ

Η πρόσληψη του Διογένη από τον Λουκιανό σε γενικές γραμμές έχει θετικό πρόσημο, αφού ο συγγραφέας αντιμετωπίζει τον Κυνικό τότε με μετριοπάθεια και τότε με διακριτική συμπάθεια. Πώς, όμως, προσλαμβάνει και περιγράφει στα έργα του άλλους κυνικούς φιλοσόφους; Τους αντιμετωπίζει όπως τον Διογένη ή καταφέρεται πιο φανερά εναντίον ή υπέρ μερικών από αυτών; Ο πιο γόνιμος τρόπος για να δοθεί απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι η εξέταση αναφορών στα έργα του Λουκιανού, οι οποίες θα μαρτυρήσουν κάποια στοιχεία για την εν γένει πρόσληψη της κυνικής φιλοσοφίας από τον συγγραφέα.

Ο Desmond πρόβη στην κατάταξη του Λουκιανού ανάμεσα στους κυνικούς του καιρού του, και δικαιολογεί αυτή του την άποψη περιγράφοντας με κάποιο δισταγμό τον Λουκιανό ως «κυνικό της λογοτεχνίας» ή αλλιώς «κυνικό κριτικό των ανθρώπων». Το γεγονός ότι ο Λουκιανός περιγράφει με δυσμένεια και χλευασμό ανάξιους συγχρόνους του, αλλά και το ότι υιοθετεί απόψεις κυνικές (π.χ. για τον θάνατο), θα μπορούσε να τον καταστήσει εν μέρει κυνικό.¹⁰⁰ Τα πράγματα, όμως, στην περίπτωση του Λουκιανού είναι για μία ακόμη φορά δυσεπίλυτα.

Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς

Αν ειπώθηκε μέχρι στιγμής πως ο Λουκιανός αποστρέφεται όσους επιδιώκουν τη δόξα και την προσοχή του κόσμου, το έργο του *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* πιστοποιεί μεγαλόφωνα αυτή του την αποστροφή. Ποιος ήταν ο Περεγρίνος και ποια η σχέση του με την κυνική φιλοσοφία;

Σύμφωνα με τον Λουκιανό, ο Περεγρίνος ήταν ένας κυνικός φιλόσοφος, με καταγωγή από το Πάριο, αμφιβόλου ηθικής και αξιοπρέπειας άνθρωπος. Σε μεγάλη ηλικία, το έτος 165 μ.Χ. αποφάσισε να αυτοκτονήσει μέσα σε μία μεγάλη πανήγυρη μετά τη λήξη των Ολυμπιακών Αγώνων στον ιερό χώρο της Ολυμπίας. Μεταξύ άλλων, ο τρόπος με τον οποίο διάλεξε να βάλει τέλος στη ζωή του, να καεί δηλαδή μπροστά σε πλήθος κόσμου σε μία μεγάλη τελετή, αποτελεί για τον Λουκιανό μία από τις πολλές αξιοκατάκριτες πράξεις του.

Το έργο διαθέτει τη μορφή επιστολής την οποία αποστέλλει ο Λουκιανός σε έναν φίλο του, τον Κρόνιο. Ο Λουκιανός ήταν παρών και στα γεγονότα πριν από τον θάνατο του Περεγρίνου αλλά και κατά τη διάρκεια της ιδιαίτερης αυτοκτονίας του. Έτσι λοιπόν, διηγείται στον φίλο του ένα λογύδριο κάποιου Θεαγένη υπέρ του Περεγρίνου και, πριν αρχίσει να το παραθέτει, περιγράφει την εικόνα του Θεαγένη με τον ακόλουθο τρόπο: «άκουσα κάποιον Κυνικό να λέει με μεγάλη και βραχνή φωνή τα συνηθισμένα και τετριμμένα για την αρετή και να βρίζει γενικά τους πάντες» (*Περ.* 3.5). Η αντιμετώπιση που λαμβάνει ο Θεαγένης από τον Λουκιανό δεν μοιάζει ιδιαίτερα κολακευτική, καθώς τον παρουσιάζει σαν αυτός να αναμασά χλιοειπωμένες κυνικές

¹⁰⁰ Destrée, Trivigno, 2019: 785.

απόψεις περί αρετής και να βωμολογεί ενοχλώντας τους πάντες. Αμέσως ο Λουκιανός ενημερώνει τον Κρόνιο — και τους αναγνώστες αυτής της επιστολής — πως πρόκειται να μιλήσει για ένα διεφθαρμένο φιλοσοφικά άτομο, ένα από τα πολλά που κυκλοφορούσαν εκείνον τον καιρό.

Μερικά από τα χαρακτηριστικά που αποδίδει ο Λουκιανός στον Θεαγένη, θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς, ότι τα διέθετε και ο Διογένης· και ο Σινωπέας φυσικά μιλούσε για την αρετή και έβριζε τον κόσμο. Υπάρχει όμως μία ειδοποιός διαφορά: ο Διογένης ενοχλούσε μόνο όσους ήταν άξιοι ενόχλησης, ενώ εδώ ο Λουκιανός μας πληροφορεί πως ο Θεαγένης έβριζε τους πάντες χωρίς καμία εξαίρεση. Επιπλέον, ο Θεαγένης ως ακόλουθος και πιστός σύντροφος¹⁰¹ του Περεγρίνου δεν θα μπορούσε παρά να ασπάζεται τις ίδιες απόψεις και να διακατέχεται από την ίδια φαιδρότητα με εκείνον.

Η επιβεβαίωση της μωρίας του Θεαγένη έρχεται από τον Λουκιανό λίγο παρακάτω στο έργο· ο θαυμασμός του Θεαγένη προς το πρόσωπο του Περεγρίνου ήταν τόσο ισχυρός, αφού ο Θεαγένης φαίνεται πως θεωρούσε τον Περεγρίνο ανώτερο φιλοσοφικό ον: «διότι με τον Σινωπέα ή με τον δάσκαλό του τον Αντισθένη δεν δεχόταν να τον συγκρίνει, αλλά ούτε με τον Σωκράτη, μόνο τον Δία καλούσε σε συναγωνισμό» (Περ. 5.11). Αδιαφορούσε για τους αναγνωρισμένους πατέρες του κυνισμού, Αντισθένη και Διογένη, αλλά και για τον μέγιστο φιλόσοφο Σωκράτη, σε βαθμό που αυτούς τους τρεις τους θεωρούσε ανάξιους να συγκριθούν με τον Περεγρίνο. Οι Φιλόσοφοι οι οποίοι εδραίωναν τον κυνισμό και ο Φιλόσοφος ο οποίος με τον μοναδικό χαρακτήρα του και τις ξεχωριστές μεθόδους του προσπαθούσε να αφυπνίσει τον κόσμο θεωρούνται από τον Θεαγένη «μικροί και τιποτένιοι μπροστά στη μεγαλειώδη προσωπικότητα του Περεγρίνου, με την οποία μόνο ο Δίας μπορεί να συγκριθεί». Η ύβρις αυτή δεν είναι η μοναδική η οποία έχει διαπραχθεί από τον Περεγρίνο και γύρω από αυτόν, καθώς στη συνέχεια θα έρθουν στο φως ακόμη περισσότερες και πιο σοβαρές.

Αφότου επιτέλους τελείωσε τον «γελοίο» του λόγο ο Θεαγένης σύμφωνα με τον Λουκιανό, τον λόγο αναλαμβάνει κάποιος άλλος, ο οποίος, σε αντίθεση με τον Θεαγένη, δεν εκθειάζει τον Περεγρίνο, αλλά τον κατηγορεί για διάφορα σοβαρά εγκλήματα:

ἐπεὶ εἰς ἄνδρας τελεῖν ἤρξατο, ἐν Ἀρμενίᾳ μοιχεύων ἄλους μάλα πολλὰς πληγὰς ἔλαβεν καὶ τέλος κατὰ τοῦ τέγουσ ἀλόμενος διέφυγε, ῥαφανίδι τὴν πυγὴν βεβυσμένος. εἶτα μειράκιόν τι ὠραῖον διαφθείρας τρισχιλίων ἐξωνήσατο παρὰ τῶν γονέων τοῦ παιδός, πενήτων ὄντων, μὴ ἐπὶ τὸν ἄρμοσθην ἀπαχθῆναι τῆς Ἀσίας. “Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἑάσειν μοι δοκῶ· πληλὸς γὰρ ἔτι ἄπλαστος ἦν καὶ οὐδέπω ἐντελὲς ἄγαλμα ἡμῖν δεδημιούργητο. ἃ δὲ τὸν πατέρα ἔδρασεν καὶ πάννυ ἀκοῦσαι ἄξιον· καίτοι πάντες ἴστε, καὶ ἀκηκόατε ὡς ἀπέπνιξε τὸν γέροντα, οὐκ ἀνασχόμενος αὐτὸν ὑπὲρ ἐξήκοντα ἔτη ἤδη γηρῶντα”.

Λουκιανός, *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*, 9.2

¹⁰¹ Ο Θεαγένης, με τόση προσήλωση στον Περεγρίνο, θα ήταν σε θέση να κατατάξει τον Περεγρίνο στον Πάνθεο των κυνικών φιλοσόφων, πλάι στον Ηρακλή και στον Διογένη. Πρόθεση του Λουκιανού είναι ακριβώς αυτή η διαπόμπευση και απομυθοποίηση τέτοιων πρακτικών αποθέωσης ανθρώπων, ένα παραπάνω όταν μάλιστα δεν αξίζουν επ' ουδενί επαίνους (Branham, 1984: 147-8).

Όταν μόλις άρχισε να μπαίνει στην ανδρική ηλικία, συνελήφθη στην Αρμενία επειδή ήταν μοιχός και δάρθηκε χωρίς έλεος, στο τέλος κατάφερε να φύγει από τη στέγη, έχοντας μια ραφανίδα βυθισμένη στα οπίσθιά του. Έπειτα διέφθειρε έναν ωραίο νεαρό και αναγκάστηκε να πληρώσει τρεις χιλιάδες δραχμές στους γονείς του παιδιού, οι οποίοι ήταν φτωχοί, για να μην τον καταγγείλουν στον αρμοστή της Ασίας. Τέτοια και παραπλήσια θα μπορούσα κι άλλα να αναφέρω, αλλά τα παραλείπω, γιατί ακόμη ήταν πηλός άπλαστος και δεν είχε δημιουργηθεί τέλειο το άγαλμά μας. Αλλά τη διαγωγή του προς τον πατέρα του αξίζει να την ακούσετε, μολοντί όλοι γνωρίζετε και θα ακούσατε πως έπνιξε τον γέροντα, μην υποφέροντας να τον βλέπει να ζει, αφού είχε ήδη υπερβεί το εξηκοστό έτος.

Μετάφραση: Ι. Κονδυλάκης

Η παραβατική συμπεριφορά του Περεγρίνου δεν έχει τέλος καθώς, εκτός από τη μοιχεία, την αποπλάνηση ανηλίκου και την πατροκτονία, ακολούθησαν κι άλλες ανάρμοστες πράξεις. Πιο συγκεκριμένα, πλαισίωσε τους Χριστιανούς με τέτοιον τρόπο, ώστε εκείνοι τον νόμιζαν για θεό. Έπειτα φυλακίστηκε και οι Χριστιανοί αγωνίστηκαν πάση θυσία για να τον σώσουν, ώσπου ο τότε διοικητής της Συρίας, αηδιασμένος από τις φρικαλεότητες του Περεγρίνου, τον άφησε ελεύθερο. Ο λόγος της απελευθέρωσης του Περεγρίνου αποδίδεται στην κατανόηση του παράφρονα χαρακτήρα του Περεγρίνου από τον διοικητή, ο οποίος μάλιστα είκασε πως αυτός ο άνθρωπος δεν θα δίσταζε για χάρη της δόξας ακόμη και να πεθάνει.¹⁰² Με την επιστροφή του στην πατρίδα του, στο Πάριο¹⁰³ της βορειοδυτικής Μικράς Ασίας, οι συντοπίτες του έτρεφαν ακόμη μεγάλο μίσος εναντίον του εξαιτίας της πατροκτονίας που διέπραξε ο Περεγρίνος. Για να τους εξευμενίσει, λοιπόν, προέβη στην ακόλουθη πράξη:

ὁ δὲ σοφὸς οὗτος Πρωτεύς πρὸς ἅπαντα ταῦτα σκέψασθε οἷόν ἐξεῦρεν καὶ ὅπως τὸν κίνδυνον διέφυγεν. παρελθὼν γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Παριανῶν—ἐκόμα δὲ ἤδη καὶ τρίβωνα πιναρὸν ἡμπείχετο καὶ πήραν παρήρητο καὶ τὸ ξύλον ἐν τῇ χειρὶ ἦν, καὶ ὅλως μάλα τραγικῶς ἐσκεῦαστο—τοιούτος οὖν ἐπιφανεῖς αὐτοῖς ἀφεῖναι ἔφη τὴν οὐσίαν ἣν ὁ μακαρίτης πατὴρ αὐτῶ κατέλιπεν δημοσίαν εἶναι πᾶσαν.

Λουκιανός, *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*, 15.5

Ιδοῦ τι ἐπινόησε ὁ σοφὸς αὐτὸς Πρωτέας για να τα αντιμετωπίσει ὅλα αὐτά και πὼς διέφυγε τὸν κίνδυνο. Όταν εμφανίστηκε στη συνέλευση των Παριανῶν (εἶχε ἤδη αφήσει μακριά μαλλιά, φορούσε βρόμικο μανδύα και εἶχε κρεμασμένο δισάκι στον ὦμο του, κρατούσε τη ράβδο και γενικά εἶχε παρασκευάσει θεατρική τη φιλοσοφική του εμφάνιση). Αφού εμφανίστηκε με αὐτὸν τὸν τρόπο στους συμπολίτες του, δήλωσε ὅτι παραχωρούσε τὴν περιουσία του, τὴν οποία ὁ μακαρίτης πατέρας του ἀφησε σε αὐτόν, να γίνει ὅλη δημόσια.

¹⁰² Η γνησιότητα της εικασίας του διοικητή της Συρίας για τη ματαιοδοξία του Περεγρίνου είναι αμφίβολη, καθώς μπορεί να αποτελεί λογοτεχνικό τέχνασμα του Λουκιανού για ὅσα επακολούθησαν, σαν ἓνα εἶδος προοικονομίας.

¹⁰³ Σύμφωνα με ἐμπεριστατωμένη μαρτυρία, στο Πάριο δέσποζε ἓνα ἄγαλμα του Περεγρίνου, τὸ οποίο, εκτός από μεγάλης ἐκτίμησης, ἔχαιρε και θρησκευτικῆς ευλάβειας (Αθηναγόρας, *Legat*, 26 στο Billerbeck, 1991: 167).

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Λουκιανός παρουσιάζει έναν Περεγρίνο αποκομμένο από την αληθινή ουσία του κυνισμού, αφού έχει ενστερνιστεί μόνο κακά στοιχεία που μπορούν να απορρέουν από κατάχρηση της φιλοσοφίας του δόγματος και βλέψεις μεγαλομανίας. Εκτός από την τετριμμένη κυνική εμφάνιση με την οποία έχει ντυθεί «υποκριτικά», ο Περεγρίνος βρήκε το θράσος να μετατρέψει την αγανάκτηση των συμπολιτών του σε συμπάθεια με τρόπο αναιδέστατο και προκλητικό. Τα παθήματα δεν γίνονται μαθήματα στην περίπτωση του Περεγρίνου, καθώς επιμένει στο ένα ατόπημα μετά το άλλο. Ο ίδιος ο Περεγρίνος διαπράττει όλα όσα ωθούσαν τους παλιούς αληθινούς κυνικούς (Διογένη, Αντισθένη, Κράτη κ.ά.) σε σφοδρή κριτική και ηθική κατακεραύνωση του ανήθικου περιγύρου τους. Αντίστοιχα με το έργο του *Άλιεϋς*, ο Λουκιανός και εδώ τίθεται ενάντια σε «κυνικούς φιλόσοφους», οι οποίοι ομοιάζουν περισσότερο με υποκριτές παρά με γνήσιους εκφραστές φιλοσοφίας. Ο Περεγρίνος περιγράφεται από τον — όχι και τόσο φιλικό — βιογράφο του ως ένας ηθοποιός τραγωδίας καθ' όλη τη διάρκεια του βίου του. Η πτώση του στις φλόγες της Ολυμπίας επιβεβαιώνει περίτρανα την ακόρεστη δίψα του για να δοξαστεί ανά τους αιώνες.¹⁰⁴ Αξίζει να εξετάσουμε πώς περιγράφει ο Λουκιανός την «πράξη αυτοθυσίας» του Περεγρίνου, ώστε να αποκτήσουμε μια πλήρη εικόνα για την προσωπικότητα αυτού του ανθρώπου — σύμφωνα με τον Λουκιανό — και να καταλήξουμε σε αντίστοιχες σκέψεις.

Πριν προβεί στην περιγραφή της τελετής εκούσιου θανάτου του Περεγρίνου, ο Λουκιανός σχολιάζει ποικιλοτρόπως με αρνητικό πρόσημο αυτήν την αλλοπρόσαλλη απόφαση του μελλοθάνατου, λέγοντας μεταξύ άλλων πως, ως πατροκτόνος, του αξίζει ένας αντίστοιχος βάνουσος θάνατος — όχι με πτώση στις φλόγες, αλλά με ασφυκτικό θάνατο από τις αναθυμιάσεις. Ακόμη, θα μπορούσε όλη αυτή η τελετή να διαδραματιστεί κρυφά στην κορυφή ενός δάσους και όχι σε πάνδημη πανήγυρη, καθώς δεν αποτελεί καθόλου παράδειγμα προς μίμηση για τους νεότερους: «διότι οι κυνικοί μαθητές του τον παρορμούν και τον ωθούν στην πυρά και τον ενθαρρύνουν και δεν του επιτρέπουν να αποδειλιάσει· εάν συμπαρασύρει στην πυρά και δύο από αυτούς, αυτό θα είναι η μόνη του καλή και ωραία πράξη» (*Περ.* 26.7). Ο Λουκιανός δεν θα μπορούσε να καταστήσει πιο ξεκάθαρη την ειλικρινή του απέχθεια για τους ψευδο-κυνικούς, και προπάντων για τους οπαδούς του Περεγρίνου. Δεν αποτολμά να εξομολογηθεί πως θα ήταν ευχαριστημένος με τον χαμό και άλλων κυνικών εκτός από τον Περεγρίνο. Μάλλον ο Λουκιανός δεν φοβόταν τον στιγματισμό του «κακού» με μια τέτοια δήλωση. Το μίσος για τους απατεώνες φιλοσόφους την εποχή εκείνη ενδέχεται να βρισκόταν στο ζενίθ του. Οπότε, μάλλον ο Λουκιανός μιλά εκ του ασφαλούς, γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι οι αναγνώστες του θα ομνοούσαν μαζί του.

Αν ο *Περεγρίνος* ήταν το μοναδικό έργο του Λουκιανού το οποίο είχε διασωθεί, οι ερευνητές και οι αναγνώστες του Λουκιανού θα ήταν βέβαιοι πως ο Λουκιανός ήταν σφοδρός πολέμιος της κυνικής φιλοσοφίας. Στην πραγματικότητα, όμως, το έργο *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* δεν στρέφεται τόσο εναντίον του κυνισμού όσο του ακραίου ασκητισμού. Ο συγγραφέας είναι νοσταλγός και υπερασπιστής του ακμαίου αρχαίου

¹⁰⁴ Goulet-Cazé, 2019: 28, 41.

ελληνικού πολιτισμού. Συνεπώς, η δριμεία κριτική του Λουκιανού δεν αφορά μονάχα τον Περεγρίνο, αλλά και τον τότε σύγχρονο πολιτισμό του.¹⁰⁵

Ο υποκριτικός χαρακτήρας του Περεγρίνου τον ακολουθεί μέχρι τέλους. Με πιστό ακόλουθο τον Θεαγένη, ο μελλοθάνατος κατευθύνεται στην πυρά με την καθιερωμένη κυνική ενδυμασία και το ρόπαλο του Ηρακλή. Επικαλούμενος τα μητρικά και τα πατρικά του πνεύματα, ορμά στην πυρά και χάνεται διά παντός. Το θράσος του Περεγρίνου να επικαλείται τον πατέρα του τη στιγμή του θανάτου του, ενώ τον φόνευσε με τα ίδια του τα χέρια, ξεπερνά κάθε λογικό και ηθικό όριο, και ο Λουκιανός ξεσπά σε γέλια καθώς γράφει την επιστολή του.

οί Κυνικοί δὲ περιστάντες τὴν πυρὰν οὐκ ἐδάκρυον μὲν, σιωπῇ δὲ ἐνεδείκνυντο λύπην τινὰ εἰς τὸ πῦρ ὀρῶντες, ἄχρι δὴ ἀποπνιγείς ἐπ’ αὐτοῖς, “Ἀπίωμεν,” φημί, “ὦ μάταιοι· οὐ γὰρ ἡδὸν τὸ θέαμα ὠπτημένον γέροντα ὄραν κνίσης ἀναπιμπλαμένους πονηρᾶς. ἢ περιμένετε ἔστ’ ἂν γραφεύς τις ἐπελθὼν ἀπεικάσῃ ὑμᾶς οἴους τοὺς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐταίρους τῷ Σωκράτει παραγράφουσιν;” ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἠγανάκτουν καὶ ἐλοιδοροῦντό μοι, ἔνιοι δὲ καὶ ἐπὶ τὰς βακτηρίας ἤζαν. εἶτα, ἐπειδὴ ἠπειλήσα ζυναρπάσας τινὰς ἐμβαλεῖν εἰς τὸ πῦρ, ὡς ἂν ἔποιντο τῷ διδασκάλῳ, ἐπαύσαντο καὶ εἰρήνην ἤγον.

Λουκιανός, *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*, 37.6

Οι Κυνικοί οι οποίοι είχαν περικυκλώσει την πυρά δεν δάκρυζαν, αλλά μόνο με τη σιωπή εξέφραζαν κάποια λύπη και παρατηρούσαν την πυρά, έως ότου εγώ, κουρασμένος να βλέπω την κωμωδία εκείνη, είπα: «Είμαστε ανόητοι να καθόμαστε εδώ και να βλέπουμε θέαμα όχι ευχάριστο, έναν γέροντα ψημένο, και να γεμίζουμε τους πνεύμονές μας με δυσάρεστη οσμή. Ἡ περιμένετε να έρθει κανένας ζωγράφος να μας ζωγραφίσει, όπως απεικονίζουν τους μαθητές του Σωκράτη στο δεσμωτήριο;» Οι κυνικοί θύμωσαν και άρχισαν να με βρίζουν, κάποιοι από αυτούς ύψωσαν και τις βακτηρίες τους. Αλλά επειδή απείλησα ότι θα άρπαζα μερικούς από αυτούς να τους ρίξω στην πυρά για να ακολουθήσουν τον δάσκαλό τους, σιώπησαν και ησύχασαν.

Μετάφραση: Ι. Κονδυλάκης

Οι κυνικοί μαθητές του Περεγρίνου, σύμφωνα με τον Λουκιανό, είναι θρασύδειλοι και στερούνται υπόληψης. Με πλάγιο τρόπο, σε όλο το έργο ο Λουκιανός παρουσιάζεται ως ο γενναιότερος όλων των παρισταμένων, καθώς είναι ο μοναδικός που τολμά να εκφράσει ανενδοίαστα την αρνητική του άποψη για τον Περεγρίνο σε ένα πλήθος υποστηρικτικό προς εκείνον.¹⁰⁶ Η Fields, μέσα από το εκτενές της άρθρο και την παράθεση πολλών πειστικών επιχειρημάτων, καταλήγει στη διαπίστωση πως η επίθεση του Λουκιανού στο έργο του για τον Περεγρίνο, μέσα από μία δεύτερη ανάγνωση, μπορεί να ιδωθεί ως επίθεση και στον ίδιο του τον εαυτό αλλά και στον αυτοκρατορικό ελληνικό πολιτισμό. Στη δημόσια σφαίρα της εποχής του Λουκιανού δέσποζε ο ανταγωνισμός και η ανάγκη αναγνώρισης. Ο συγγραφέας μας δεν στέκεται αδιάφορος στις καταστάσεις ηθικής διαφθοράς. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο εμμένει

¹⁰⁵ Graham, 2016: 45.

¹⁰⁶ Hodkinson, 2017: 548.

επαναλαμβανόμενα σε αυτά τα θέματα σε κάθε έργο του ξεχωριστά.¹⁰⁷ Θα ήταν σκόπιμη και επιστημονικά τεκμηριωμένη η αναζήτηση και η εξέταση άλλων ακόμη πηγών εκτός από τον Λουκιανό. Έχουν διασωθεί γραπτές μαρτυρίες για τον Περεγρίνο ή (και) για τον Θεαγένη; Και αν ναι, αυτοί οι αρχαίοι συγγραφείς ομολογούν ή αντιτίθενται στην άποψη του Λουκιανού;

Ο Γαληνός, ο μεγάλος γιατρός της αρχαιότητας μετά τον Ιπποκράτη, έχαιρε μεγάλης εκτίμησης και υψηλού κύρους στους αυτοκρατορικούς κύκλους της Ρώμης.¹⁰⁸ Φαίνεται πως ο Γαληνός είχε διαφορετική άποψη για τον Θεαγένη, τον υποκριτικό κυνικό υποστηρικτή του Περεγρίνου, καθώς αναφέρεται στον Θεαγένη (*De Methodo medendi* 10. 909 Kühn) εφόσον ήταν γνωστοί και σύγχρονοι στη Ρώμη. Εκεί, λοιπόν, ο Θεαγένης παρουσιάζεται να συγχάζει στο Γυμνάσιο του Τραϊανού διάγοντας έναν λιτό και ήσυχο βίο.¹⁰⁹ Ο Ρωμαίος συγγραφέας Αύλος Γέλλιος,¹¹⁰ γνωρίζοντας προσωπικά τον Περεγρίνο, στο έργο του *Atticae Noctes* (12, 11, 1-7) τον χαρακτηρίζει ως *vir gravis et constans*,¹¹¹ ο οποίος μιλούσε *utiliter et honeste*. Ακόμη, στο έργο του για τον Περεγρίνο αντλείται η πληροφορία από τον Λουκιανό πως οι Χριστιανοί¹¹² προσέδιδαν στον Περεγρίνο υπόσταση θεϊκή. Για τον λόγο αυτό, όταν ο Περεγρίνος φυλακίστηκε, οι Χριστιανοί έσπευσαν να του παράσχουν τρόφιμα, συντροφιά, και επιχείρησαν να τον αποφυλακίσουν. Οι Χριστιανοί¹¹³ δεν προσέδωσαν στον Περεγρίνο μόνο θεϊκή αλλά και φιλοσοφική διάσταση, καθώς τον έβλεπαν ως «νέο Σωκράτη».¹¹⁴

Ποιος συγγραφέας μιλά ειλικρινά και ποιος εξυπηρετεί ίσως άλλους σκοπούς; Η συμπεριφορά του Περεγρίνου προσαρμοζόταν ανάλογα με το άτομο που συναναστρεφόταν; Σύμφωνα με τον Λουκιανό σίγουρα όχι. Άρα, μάλλον κάτι άλλο συμβαίνει στην περίπτωση αυτή.

Μέχρι στιγμής κατέστη αρκετά σαφές πως ο Λουκιανός καταδικάζει παθιασμένα θεότητες και φιλοσόφους οι οποίοι δεν πληρούν σωστές προδιαγραφές, ξεστρατίζουν

---

¹⁰⁷ Fields, 2013: 237- 41.

¹⁰⁸ Μάλιστα, εκτός από ιατρικές πραγματείες, έγραψε και έργα φιλοσοφικά, τα οποία όμως έχουν χαθεί και διασώζονται κυρίως μόνο οι τίτλοι τους. Τα έργα του για τη φιλοσοφία χωρίζονται σε έργα λογικά, ηθικά, πλατωνικά, αριστοτελικά, αντιρρητικά προς τους στωικούς και επικούρεια (Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, 2004: 11, 14, 21).

¹⁰⁹ Bywater, 1880: 302.

¹¹⁰ Ramelli, 2015: 106.

¹¹¹ «Άντρας σεβαστός και συγκροτημένος» ο οποίος μιλούσε «αποτελεσματικά και ειλικρινά».

¹¹² Ramelli, 2015: 105.

¹¹³ Γενικότερα, πολλά έχουν γραφτεί για τη σχέση των Χριστιανών με τους κυνικούς. Αρκετοί μελετητές βλέπουν μία σύνδεση μεταξύ χριστιανισμού και κυνισμού, η οποία όμως πολλές φορές προκαλεί δυσκολίες κατά την προσπάθεια ιχνηλάτησής της. Λ.χ. ο Γρηγόριος ο Ναζιανζός σύγκρινε τον Χριστό με τον Ηρακλή, τον προστάτη των κυνικών. Ακόμη, πολύ ενδιαφέρουσα είναι η αποτύπωση του Χριστού ως κυνικού φιλοσόφου, έτσι όπως διασώζεται η απεικόνισή του σε μία σαρκοφάγο. Εκεί ο Ιησούς εικονίζεται με μακριά γενειάδα, μακριά μαλλιά, ο ένας ώμος του είναι ακάλυπτος, ενώ με το αριστερό χέρι του κρατά έναν πάπυρο και με το δεξί φαίνεται ότι μιλά σαν ρήτορας (Betz, 1994: 431-2). Κατά πάσα πιθανότητα, ο κυνισμός είχε βρει χώρο για ανάπτυξη στη Γαλιλαία και ενδέχεται ο Χριστός να ήταν εξοικειωμένος με την παράδοση του κυνισμού. Υπάρχει βέβαια και η αντίθετη άποψη της έρευνας, ότι δηλαδή οι ομοιότητες του Ιησού με διδασχές και συμπεριφορές των κυνικών είναι τυχαίες και οφείλονται στον ασκητισμό και τη σοφία Εβραίων σοφών, οι οποίοι επηρέασαν το πολιτισμικό υπόβαθρο του Χριστού και δεν είχαν καμία σχέση με τους κυνικούς (Downing, 1998).

¹¹⁴ *καινός Σωκράτης ὑπ' αὐτῶν ὠνομάζετο* (Περ. 12.16).

από τον δρόμο της ηθικής και στρέφονται στην υπερβολή και τη ματαιοδοξία¹¹⁵. Όμως, πουθενά στα έργα του δεν κατονομάζει ούτε υπονοεί σύγχρονους του πολιτικούς άρχοντες. Από την άλλη πλευρά, ο κυνισμός κατά την περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας του 2^{ου} αι. μ.Χ. ενδεχομένως να προκαλούσε αναταράξεις στη δομή του αυτοκρατορικού συστήματος, καθώς πληθώρα δούλων μούνταν στον κυνισμό με στόχο μια πιο αξιοπρεπή ζωή. Ο κυνισμός έλαβε διαστάσεις πανδημίας με κυνικούς φιλοσόφους στα αχανή όρια της αυτοκρατορίας και τη φιλοσοφία των κυνικών να βρίσκει έδαφος στις λαϊκές τάξεις.¹¹⁶ Έτσι, η απόλυτη ελευθερία των κυνικών και η αποδέσμευση από οποιαδήποτε υλική εξάρτηση μπορούσε να αποβεί μοιραία για την ομαλή λειτουργία της αυτοκρατορίας. Ο Λουκιανός, με τους ευφυείς λογοτεχνικούς χειρισμούς του και αδιαφορώντας για τα αληθινά στοιχεία της προσωπικότητας του Περεγρίνου, ενδέχεται να παρουσίασε τη ζωή και τον θάνατο του συγκεκριμένου κυνικού μεροληπτικά,¹¹⁷ με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση των αυτοκρατορικών συμφερόντων.

Δημώννακτος βίος

Ο Λουκιανός θα κινδύνευε να χαρακτηριστεί ως πεσιμιστής με τόση αρνητικότητα απέναντι στους σαθρούς φιλοσόφους¹¹⁸ της εποχής του. Η αλήθεια, όμως, είναι ότι, εκτός από τους πρώτους φιλοσόφους, θαύμαζε και φιλοσοφικές προσωπικότητες της δικής του εποχής. Θα έλεγε κανείς πως το έργο του για τη ζωή του Δημώννακτα αποτελεί ένα εγκώμιο στην προσωπικότητα και στον μετριασμένο χαρακτήρα του φιλοσόφου. Ποιος ήταν όμως ο Δημώννακτας και γιατί είναι τόσο επαινετός από τον Λουκιανό;

Ο θαυμαστός από τον Λουκιανό Δημώννακτας είχε κυπριακή καταγωγή. Αφού έλαβε ποιητική και ρητορική παιδεία, αποφάσισε τελικά να εντρυφήσει στη φιλοσοφία.¹¹⁹ Από την πρώτη κιόλας παράγραφο του έργου του, ο Λουκιανός εξομολογείται πως ο Δημώννακτας κατέχει την τέλεια σοφία, κάνοντας ξεκάθαρο πως στο πρόσωπο του Δημώννακτα ατενίζει το ιδεώδες του πραγματικού φιλοσόφου.¹²⁰ Ο συγγραφέας μας θεωρεί τον Δημώννακτα *άριστο* (Δημ. 2.2) και εξοχότατο παράδειγμα για τους νέους της

---

¹¹⁵ Ο Μάρκος Αυρήλιος προέτρεπε τον αναγνώστη του έργου του να υπομένει την κακία, την αναίδεια, την πανουργία και όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων. Θεωρούσε πως μόνο όταν τα αποδεχτεί ο άνθρωπος ως φυσικά και απαραίτητα για τη λειτουργία των πραγμάτων, μόνο τότε θα καταστεί ο ίδιος ο άνθρωπος ανώτερος από όλους τους άλλους (*Τὰ εἰς ἑαυτόν*, Θ', β).

¹¹⁶ Goulet-Cazé, 2019.

¹¹⁷ Bywater, 1880: 303.

¹¹⁸ Χωρίς να γίνεται ονομαστική αναφορά, ο Περεγρίνος και ο κυνικός συρφετός του αναφέρονται και σε άλλο έργο του Λουκιανού: «πρόσφατα είδα εγώ να γίνεται το ίδιο και στους Ολυμπιακούς αγώνες, και είναι φυσικό να ήσουν κι εσύ εκεί, τότε που κήκε ο γέροντας. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ Ούτε που ανέβηκα, πατέρα μου, στην Ολυμπία, επειδή φοβόμουν εκείνους τους καταραμένους που σου είπα, καθώς έβλεπα πολλούς απ' αυτούς να πηγαίνουν εκεί, για να κακολογήσουν τους συγκεντρωμένους και να γεμίσουν με φασαρία το πίσω μέρος του ναού γαβγίζοντας. Έτσι λοιπόν δεν είδα καθόλου πώς πέθανε εκείνος» (Περ. 7.5). Η ίδια η Φιλοσοφία εξομολογείται στον Δία πως δεν παρευρέθηκε η ίδια στην επιθανάτια πομπή του Περεγρίνου στην Ολυμπία γιατί φοβόταν πολύ τους δήθεν κυνικούς. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της, θορυβούσαν με πολύ βάρβαρο τρόπο και είχαν μια κακή κουβέντα για κάθε παραβρισκόμενο. Τόσο «μιαροί» και φοβεροί είναι αυτού του είδους οι κυνικοί που και η ίδια η Φιλοσοφία τους τρέμει, εν αντιθέσει με τον Λουκιανό που, αν και δεν τους άντεχε καθόλου, είχε το θάρρος να τους ανεχτεί για λίγο, να εκφράσει αβίαστα την άποψή του για τον Περεγρίνο και να ανταποδώσει τις λεκτικές τους απειλές. Εδώ, σύμφωνα με τον Λουκιανό, ο ίδιος αναδεικνύεται σιωπηλά ανώτερος από τη Φιλοσοφία.

¹¹⁹ Goulet-Cazé, 2019.

¹²⁰ Sachs: 68.

εποχής, αφού ο ίδιος: «καταφρόνησε όλα τα ανθρώπινα αγαθά και εξολοκλήρου αφοσιώθηκε στην ελευθερία και την παρρησία. Υπήρξε ο βίος του ευθύς και τα ήθη του αγνά και άψογα και για τους άλλους ήταν παράδειγμα ο χαρακτήρας του και η ειλικρίνεια των φιλοσοφικών του αρχών» (Δημ. 3.13). Με τον Δημόνακτα να αποτελεί το καλό παράδειγμα οι νέοι θα συνειδητοποιήσουν πως οι άριστοι φιλόσοφοι δεν αποτελούσαν προνόμιο μόνο της αρχαιότητας, αλλά και της εποχής τους.

Η απαξίωση των αγαθών και η εντύπωση του Δημόνακτα στην ελευθερία και την παρρησία μπορούν να αποτελέσουν φραστικούς «οδοδείκτες» για τον μονοπάτι της φιλοσοφίας στο οποίο πορευόταν ο Κύπριος φιλόσοφος, και αυτό δεν πρέπει να ήταν άλλο από τον κυνισμό. Μάλιστα, πιο κάτω ο Λουκιανός μας πληροφορεί πως ο Δημόνακτας ασκούσαν με τέτοιο τρόπο στο μυαλό και στο σώμα, ώστε να είναι αυτάρκης (κυνική *ἄσκησις*). Άρα, ο Δημόνακτας υπήρξε κυνικός φιλόσοφος. Ή μήπως όχι; Στα άρθρα και στις έρευνές τους το μεγαλύτερο ποσοστό των μελετητών χαρακτηρίζει ξεκάθαρα ως «κυνικό» τον Δημόνακτα (Bridge, Navia, Bosman), ενώ υπάρχουν και φωνές οι οποίες θεωρούν πως ο Δημόνακτας δεν ξεκαθάρισε ποτέ ρητά τη φιλοσοφική του θέση, αν και μοιραζόταν τα περισσότερα στοιχεία με την κυνική σκέψη¹²¹ (Keil). Την πληροφορία αυτή τη βρίσκουμε στον Λουκιανό, καθώς αναφέρει πως δεν ασπάζεται απόλυτα ένα φιλοσοφικό δόγμα, αλλά προέβη στην ανάμειξη διάφορων στοιχείων από πολλά δόγματα, με μεγαλύτερη εγγύτητα στη σωκρατική φιλοσοφία, με τη διαφορά όμως πως τον Δημόνακτα δεν τον διακατείχε η ιδιαίτερη σωκρατική ειρωνεία.

Ως προς την εμφάνιση «αν και έμοιαζε ότι προσπαθούσε να μιμηθεί τον άντρα από τη Σινώπη στην εμφάνιση και στη νωθρότητα του βίου» (Δημ. 5.4), δεν έμοιαζε στον παράξενο χαρακτήρα του Διογένη ούτε ξεσήκωνε διαφορετικές αντιδράσεις ανάμεσα στους πολίτες. Αντίθετα με τον Διογένη, ο Δημόνακτας ήταν διαβόητος για την τάση του να απαλύνει τις διαφωνίες των ανθρώπων και να τους φέρνει κοντά. Ο ήπιος χαρακτήρας του λατρεύτηκε ιδιαίτερα από τους συγχρόνους του, με αποτέλεσμα να θεωρείτο καλός οiwνός σε όποιο μέρος μετέβαινε.¹²²

Ο Λουκιανός, λόγω της προσωπικής γνωριμίας μαζί του, ενδεχομένως γοητεύτηκε από την πραότητα και την αρετή του συγκεκριμένου φιλοσόφου, όπως ακριβώς και οι υπόλοιποι πολίτες. Θα μπορούσε να εξαχθεί με ασφάλεια το συμπέρασμα πως, μετά από την περιφρόνηση και κατακεραύνωση κάθε (κυνικού) φιλοσόφου με τάσεις

---

¹²¹ Vella, 2019: 59.

¹²² Ο Μένιππος δυσανασχετεί επειδή, αν και ήθελε ο ίδιος να εμπιστευτεί την ψυχή του σε φιλοσόφους ώστε να του δείξουν το νόημα της ζωής: «παρατηρώντας τους διαπίστωνα ότι αυτοί ακριβώς οι ίδιοι κανόνιζαν τη ζωή τους εντελώς αντίθετα από τα ίδια τους τα λόγια. Αυτούς δηλαδή που δίδασκαν να περιφρονούμε τα χρήματα τους έβλεπα να είναι γαντζωμένοι πάνω σ' αυτά και να καυγαδίζουν για τόκους και να διδάσκουν για να πάρουνε λεφτά, και να υπομένουν τα πάντα για να τα κερδίσουνε. Αυτούς πάλι που απέρριπταν τη δόξα τούς έβλεπα και να κάνουν και να λένε τα πάντα επιδιώκοντας αυτήν και μόνο. Την ηδονή πάλι έβλεπα σχεδόν όλους να την κατηγορούνε, αλλά στην ιδιωτική τους ζωή να είναι προσκολλημένοι μόνο σ' αυτήν» (Μέν. 5) Ο Διογένης, όπως αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, παρά τις λαιμοδείξεις που μπορεί να εξέλαβε από τον κόσμο, τουλάχιστον ήταν συνεπέστατος στη σύζευξη λόγου και πράξης, τουλάχιστον σύμφωνα με την ανεκδοτολογική παράδοση. Αυτό το χαρακτηριστικό του είναι από μόνο του αξιόπαινο. Οι καινούργιοι υποτιθέμενοι κυνικοί στην προσωπική τους ζωή ενδίδουν σε ηδονικές καταστάσεις (οι οποίες δεν προέρχονται από τη φύση, διότι μόνο αυτές ενέκρινε ο Διογένης), είναι φιλοχρήματοι και απελπιστικά ματαιόδοξοι. Σε αντιπαραβολή με αυτούς, ο Δημόνακτας αποτελεί πρότυπο ηθικό και φιλοσοφικό για την εποχή της δολιοφθοράς.

ματαιοδοξίας και φιλαργυρίας, ο Λουκιανός νιώθει ασφαλής μέσα σε μία φιλοσοφία η οποία φέρει μεν κυνικά χαρακτηριστικά, αλλά οπωσδήποτε δεν τείνει στα άκρα και συμπορεύεται με γνώμονα το μέτρο. Μεταξύ άλλων, ο Λουκιανός επαινεί τον Κύπριο φιλόσοφο για την επιδέξια χρήση της αττικής διαλέκτου στους λόγους του — πρόκειται για την ίδια γλώσσα της οποίας οι ευέλικτες λειτουργίες επέτρεψαν στον Λουκιανό να γίνει επιδέξιος χειριστής της και να διαχειριστεί με επιτυχία και κομψότητα το λογοτεχνικό του περιεχόμενο.

Καθώς η συνεχόμενη αφήγηση του Λουκιανού για γεγονότα του βίου και αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά του Δημόνακτα προχωρά, ο συγγραφέας αποφασίζει να τη διανθίσει με αποφθεγματικού/ανεκδοτολογικού τύπου ρήσεις με πρωταγωνιστή τον Δημόνακτα, είτε για λόγους ποικιλίας είτε για να προσδώσει περισσότερη πειστικότητα στα λεγόμενά του:

Ἐρωτήσαντος δέ τινος, τίς αὐτῶ ὄρος εὐδαιμονίας εἶναι δοκεῖ, μόνον εὐδαίμονα ἔφη τὸν ἐλεύθερον· ἐκείνου δὲ φήσαντος πολλοὺς ἐλευθέρους εἶναι, Ἄλλ' ἐκεῖνον νομίζω τὸν μῆτε ἐλπίζοντά τι μῆτε δεδιότα· ὁ δέ, Καὶ πῶς ἂν, ἔφη, τοῦτό τις δύναιτο; ἅπαντες γὰρ ὡς τὸ πολὺ τούτοις δεδουλώμεθα. Καὶ μὴν εἰ κατανοήσεις τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, εὖροις ἂν αὐτὰ οὔτε ἐλπίδος οὔτε φόβου ἄξια, παυσομένων πάντως καὶ τῶν ἀνιαρῶν καὶ τῶν ἡδέων.

Λουκιανός, *Δημόνακτος Βίος*, 19.4

Όταν ρωτήθηκε από κάποιον πώς ορίζει την ευτυχία, απάντησε ότι μόνο τον ελεύθερο θεωρεί ευδαίμονα. «Αλλά ελεύθεροι είναι πολλοί» είπε ο άλλος. «Εκείνον θεωρώ ελεύθερο ο οποίος ούτε ελπίζει κάτι, ούτε φοβάται¹²³» είπε ο Δημόνακτας. «Και πώς είναι δυνατόν αυτό, αφού όλοι είμαστε δούλοι αυτών των δύο αισθημάτων;» είπε ο άλλος. «Κι όμως, αν εξετάσεις κατά βάθος τα ανθρώπινα πράγματα, θα δεις ότι ούτε ελπίδα ούτε φόβο αξίζουν, καθότι όλα θα λήξουν, και τα λυπηρά και τα ευχάριστα» απάντησε ο Δημόνακτας».

Μετάφραση: Ι. Κονδυλάκης

Ο Δημόνακτας, κατά τις περιγραφές του Λουκιανού, ανήγε την ελευθερία σε ύψιστο αγαθό, και, εφόσον αυτή κατακτηθεί, ο άνθρωπος αποδιώχνει εντός του κάθε αίσθημα ελπίδας και φόβου. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι η επίγνωση και συνειδητοποίηση πως οι επιγίεις απολαύσεις και κατακτήσεις εξανεμίζονται με την έλευση του θανάτου. Η ρήση αυτή του Δημόνακτα περί θανάτου ανακαλεί τις απόψεις των κυνικών για συρρίκνωση των ανθρώπων σε σκελετούς και κοινή απογύμνωση των πάντων στον κόσμο των νεκρών (*Νεκρικοί Διάλογοι*). Εκτός από μεταθανάτιες αντιλήψεις, ο Δημόνακτας φαίνεται να έμοιαζε με τους κυνικούς και στον χλευασμό ανόητων ανθρώπων με πομπώδεις χαρακτήρες, αφού: «έσκωπτε συνήθως και εκείνους οι οποίοι στις ομιλίες τους μεταχειρίζονταν πολύ αρχαίες και ασυνήθιστες λέξεις. Σε έναν από αυτούς, ο οποίος σε ερώτηση του απάντησε σε υπεραττικίζουσα γλώσσα, είπε «Εγώ, φίλε μου, σε ρώτησα σήμερα και εσύ μου απαντάς από την εποχή του Αγαμέμνονα» (Δημ. 26).

¹²³ Είναι πιθανό λόγω της επισταμένης ενασχόλησής του με τα αρχαία ελληνικά κείμενα ο Νίκος Καζαντζάκης να αφομοίωσε τη φράση του Δημόνακτα και να την ενσωμάτωσε στον τρόπο σκέψης και ζωής του, με αποτέλεσμα επάνω στο μνήμα του μεγάλου Κρητικού λογοτέχνη να αναγράφεται η πασίγνωστη αποφθεγματική ρήση ««Δεν ελπίζω τίποτα, δε φοβούμαι τίποτα, είμαι λέφτερος».

Με πραότητα και σεβασμό προς τον συνάνθρωπο, ο φιλόσοφος επεδείκνυε τις αστοχίες των άλλων.

Η γραφή του Λουκιανού αναδεικνύει έναν Δημόνακτα συγκροτημένο, με φιλικές διαθέσεις απέναντι σε κάθε λογής άνθρωπο, αλλά και με διακριτική ειρωνεία εμποτισμένη με λεπτές χιουμοριστικές πινελιές. Κάθε σύντομη συνομιλία του Δημόνακτα η οποία ξεδιπλώνεται στα μάτια του αναγνώστη (με φιλοσόφους κάθε λογής, με υπάτους, φίλους, μάντις, ποιητές κ.ά.) είναι δομημένη με τον Δημόνακτα να απαντά με λογοπαίγνια και ευφυολογήματα. Ομοίως, η θεματολογία των συζητήσεών του είναι ποικίλη, αλλά σε αντιστοιχία και με το ποιόν των συνομιλούντων — θέματα λογοτεχνικά, οικογενειακά, φιλοσοφικά, διοικητικά, νομικά. Σε αυτό το σημείο αξίζει να δοθεί έμφαση στο γεγονός πως ο Λουκιανός και το παρόν έργο του αποτελούν σχεδόν την αποκλειστική πηγή πληροφοριών για τον Δημόνακτα. Συμπερασματικά, αυτό σημαίνει πως υπάρχουν κι άλλες πηγές, ίσως λιγότερο γνωστές;

Η ύπαρξη επιπρόσθετων πηγών για τον φιλόσοφο Δημόνακτα χρονολογούνται στην Ύστερη Αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα, και εμφανίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ή καλύτερα διαφορετικό¹²⁴ τόνο και ύφος από αυτό του Λουκιανού. Πιθανώς, ο συγγραφέας επεξεργάστηκε τις πληροφορίες που διέθετε για τον Δημόνακτα με τέτοιο τρόπο ώστε να πετύχει τον δικό του συγγραφικό σκοπό, δηλαδή τη φιλοσοφική εξύψωση του συγκεκριμένου ανθρώπου. Το βέβαιο είναι πως η ύπαρξη κι άλλων μαρτυριών για τον Δημόνακτα, εκτός από τον Λουκιανό, πιστοποιούν την ύπαρξη και την ισχυρή φιλοσοφική φιγούρα του Δημόνακτα.¹²⁵

Οι διαθέσεις του Δημόνακτα ήταν τόσο αλτρουιστικές, ώστε σύμφωνα με τον Λουκιανό, ζήτησε να μην ταφεί για να αποτελέσει το νεκρό του σώμα τροφή για τα άγρια και πεινασμένα ζώα. Επιθυμούσε να ωφελεί με τη χρησιμότητά του όποιον βρισκόταν σε ανάγκη ακόμη και μετά θάνατον και να παρέχει απλόχερα το καλό, κυριολεκτικά μέχρι τελευταίας ρανίδας του αίματός του. Δυστυχώς, η επιθυμία του δεν πραγματοποιήθηκε, όμως οι πολίτες της Αθήνας τον έθαψαν μεγαλοπρεπώς και τον τιμούσαν με ευλάβεια και μετά τον θάνατό του. Έφυγε πλήρης ημερών, σε ηλικία περίπου εκατό ετών.

Οι δύο κυνικές προσωπικότητες που αναλύθηκαν παραπάνω, ο Περειγρίνος και ο Δημόνακτας, δεν αποτελούν τα μοναδικά έργα του Λουκιανού όπου πρωταγωνιστούν κυνικοί φιλόσοφοι. Ενδεχομένως, όμως, είναι τα πιο χαρακτηριστικά, κυρίως λόγω της εκ διαμέτρου αντίθετης μεταχείρισης που λαμβάνουν από τον Λουκιανό τα δύο πρόσωπα. Τελικά, μετά από όλες αυτές τις αναφορές, ποιο είναι το συμπέρασμα που εξάγεται για τη στάση του Λουκιανού απέναντι στους κυνικούς; Πολέμιος, υπέρμαχος, απλός παρατηρητής ή επιλεκτικά σατιρικός;

---

¹²⁴ Παραδείγματος χάρη, μία τυχαία ρήση από τις άλλες πηγές για τον Δημόνακτα, η οποία αποδίδεται στον ίδιο, είναι η εξής: «Τοῖς ὡσί πλέον ἢ τῆ γλώττη χρῶ», δηλαδή πρέπει κανείς να ακούει περισσότερο του άλλους παρά να μιλά ή και ενδεχομένως να κρίνει (Fons: Corpus Parisinum 3.335.-Ps.-Maximus40.24./47.32 (Δημόνακτος); Gnomica Basileensia312Demonax fr.17Funk, Demonax fr.9FPG II (Mullach) Searby, 2008: 130. Αυτές οι συλλογές που περιλαμβάνουν φράσεις του Δημόνακτα κυρίως επικεντρώνονται σε θέματα φιλοσοφικά, δεν εμπεριέχουν σχεδόν καθόλου διάλογο και έχουν πιο σοβαρό και όχι χιουμοριστικό ύφος. Ακόμη, ο παραινετικός-διδακτικός τους χαρακτήρας είναι πιο άμεσος.

¹²⁵ Searby, 2008: 121.

Πρέπει να δοθεί η δέουσα προσοχή στις μαρτυρίες του Λουκιανού για τους κυνικούς, καθώς τα γραπτά των κλασικών κυνικών έχουν χαθεί· ως εκ τούτου, ο Λουκιανός αποτελεί την πρώιμη λογοτεχνική πηγή στην οποία συναντώνται και περιγράφονται εκτενώς διάφοροι κυνικοί φιλόσοφοι.¹²⁶ Η σατιρική και κωμική του φλέβα δεν επιτρέπει σε κανέναν φαύλο να αποδράσει. Το γεγονός ότι συνήθως χρησιμοποιεί γελοίους και ανίκανους κυνικούς φιλοσόφους της εποχής του ως παραδείγματα προς αποφυγή, αυτόματα ανάγει τους κλασικούς κυνικούς σε παραδείγματα προς μίμηση, όμως και σε αυτούς ακόμη θα εντοπίσει χαρακτηριστικά αξιοκατάκριτα. Ο Λουκιανός με αυτήν την τακτική δίνει την εικόνα πως είναι αμερόληπτος και λέει τα πράγματα με το όνομά τους χωρίς καμία δέσμευση. Θαυμάζει τον Δημόνακτα, τον Μένιππο και ενίοτε τον Διογένη, αλλά δεν ταυτίζεται μαζί τους, κρατά μια διακριτική απόσταση από τον κυνισμό τους.¹²⁷

Στην περίπτωση του Δημόνακτα, ο Λουκιανός φαίνεται να τάσσεται ξεκάθαρα υπέρ αυτού και της φιλοσοφίας του, όμως μια πλευρά της έρευνας έχει διαφορετική άποψη, καθώς υποστηρίζει πως ενδεχομένως με σιγανή φωνή ο Λουκιανός υποτιμά τον φιλόσοφο. Ανάμεσα στα πολλά περιστατικά από τη ζωή του Δημόνακτα που παρατίθενται στον *Βίο* του από τον Λουκιανό, υπάρχουν σκηνές κατά τις οποίες αντιμετωπίζει ρατσιστικά ορισμένους ανθρώπους¹²⁸ (θηλυπρεπείς, χωλούς κ.ά.). Άρα, ο Δημόνακτας δεν ήταν πραγματικά φιλικός απέναντι στους πάντες και υπόδειγμα χαρακτήρα όπως υποστήριζε με ζέση ο Λουκιανός; Ή απλώς δεν πρέπει να είμαστε καχύποπτοι με τα πάντα και να δεχτούμε ότι παρόμοιες συμπεριφορές ήταν συνήθειες στον αρχαίο κόσμο;

Αν κάτι μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι πως ο Λουκιανός είναι ασυνεπής στη δέσμευσή του σε κάποια ακέραη φιλοσοφική σχολή, και αυτή του την ασυνέπεια τη μεταφέρει και σε χαρακτήρες των έργων του που επαναλαμβάνονται: Στους *Νεκρικούς Διαλόγους* ο Διογένης είναι πιο σοβαρός, πιο μετριοπαθής και συμπαθητικός, ενώ στο *Βίων πρᾶσις* και στο *Άλιεὺς* περισσότερο οξύθυμος και περίεργος. Η συμπεριφορά του κάθε κυνικού χαρακτήρα πολλές φορές στον Λουκιανό ακολουθεί την πορεία που θέλει ο Λουκιανός να ακολουθήσει, και όχι το αντίστροφο.¹²⁹ Ο Λουκιανός καθοδηγεί και οι χαρακτήρες προσαρμόζονται στις συγγραφικές του απαιτήσεις.

---

¹²⁶ Roberts, 2006: 38-9.

¹²⁷ Allen, 2020: 81-2.

¹²⁸ Neto, Paganini, Laursen, 2009: 151. [Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ως Paganini & Neto]

¹²⁹ Hodkinson, 2017: 554.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η επιρροή που άσκησε η κυνική φιλοσοφία στην αρχαιότητα υπήρξε διαφορούμενη. Το απόλυτα ελεύθερο πνεύμα, ο αιχμηρός λόγος και η παντελής νοητική και σωματική αποδέσμευση από την ύλη ήταν προκλήσεις δύσκολες και επίπονες τις οποίες μόνο οι αυθεντικοί κυνικοί φιλόσοφοι μπορούσαν και επιθυμούσαν να φέρουν εις πέρας. Ο αρχαίος κόσμος δεν φάνηκε πρόθυμος να ακολουθήσει μια τόσο ακραία φιλοσοφική τάση, με αποτέλεσμα οι κλασικοί κυνικοί να λατρεύονται από λίγους και να χλευάζονται από πολλούς. Τρανό παράδειγμα αντίστοιχης αντιμετώπισης αποτελεί ο Διογένης ο Κυνικός, ο οποίος αναδύεται μέσα από την ανεκδοτολογική παράδοση, αλλά και από τα έργα του Λουκιανού, του οποίου το πνεύμα κατόρθωσε να επιζήσει έως και σήμερα.

Ο Λουκιανός φαίνεται να θαύμαζε τον Διογένη για το ελεύθερο πνεύμα του και την ειλικρίνειά του. Η έντονη και συχνά επαναλαμβανόμενη παρουσία του Διογένη στο σώμα κειμένων του Λουκιανού μαρτυρεί, αφενός, την εντύπωση που άσκησε ο ιδιάζων χαρακτήρας του Διογένη στον Λουκιανό και, αφετέρου, την καταλληλότητα του Διογένη να εξυπηρετήσει τους σατιρικούς και κωμικούς σκοπούς του Λουκιανού. Ο Διογένης «προσαρμόζεται» στις συγγραφικές ανάγκες του Λουκιανού, ανάλογα με τον σκοπό που θέλει να υπηρετήσει ο συγγραφέας στην εκάστοτε περίπτωση. Άλλωστε, η προσαρμοστικότητα και η συχνή μεταβολή είναι έννοιες γνωστές στη ζωή του Διογένη. Όταν ο Λουκιανός προσδίδει κάποια καινούργια αρνητικά χαρακτηριστικά στον Διογένη (τα οποία δεν υπήρχαν στην ανεκδοτολογική παράδοση), αυτοί οι χαρακτηρισμοί δεν πρέπει να ιδωθούν ως αντιπάθεια του Λουκιανού προς το πρόσωπο του Διογένη. Περισσότερο πρέπει να ερμηνευθούν ως ανάγκη του Λουκιανού να προκαλεί γέλιο και να σατιρίζει τα ανθρώπινα ελαττώματα, ακόμη κι αν τρέφει συμπάθεια για το άτομο που βρίσκεται στο στόχαστρο της σάτιράς του — ακριβώς με αυτόν τον τρόπο θα ενεργούσε και ο Διογένης.

Το συμπέρασμα που προκύπτει μέσα από τη σάτιρα, όταν διοχετεύεται προς πάσα κατεύθυνση, είναι ότι ο Λουκιανός δεν παίρνει ξεκάθαρη θέση, όχι μόνο απέναντι στην κυνική φιλοσοφία, αλλά και στη φιλοσοφία γενικότερα. Η διακωμώδηση φιλοσόφων κάθε σχολής δυσχεραίνει την ασφαλή εκτίμηση των επακριβών φιλοσοφικών πεποιθήσεων του Λουκιανού. Μπορεί να υποστηριχθεί με σχετική ασφάλεια ότι, μετά τη μελέτη των έργων του, ο συγγραφέας προσβλέπει σε μία εκκαθάριση της φιλοσοφίας από κίβδηλους και ανήθικους εκπροσώπους. Αν και δεν διεισδύει σε βαθιά φιλοσοφικά θέματα στο σύνολο των έργων του, ο Λουκιανός ενδιαφέρεται για την πορεία των φιλοσόφων της εποχής του από άποψη ηθική και ανθρωπιστική. Ιδανικά, θα ήταν ευχαριστημένος αν η φιλοσοφία εμπεριείχε στους κόλπους της περισσότερους φιλοσόφους σαν τον Δημόνακτα και, ει δυνατόν, κανέναν σαν τον Περεργίνο.

Αναμφίβολα, οι κυνικές μεταθανάτιες αντιλήψεις φαίνεται ότι άσκησαν κάποια γοητεία στον Λουκιανό, εφόσον τις χρησιμοποιεί ως έρεισμα και για την κατασκευή του σκηνικού και των ηρώων του (*Νεκρικοί Διάλογοι*). Εκκρεμεί ακόμη από την έρευνα το βέβαιο συμπέρασμα για τον κυνισμό του Λουκιανού, όμως αν κάτι μπορεί να επιβεβαιωθεί είναι ότι ο Λουκιανός, κυνικός ή μη, εμφανίζει ομοιότητες με τις κυνικές διδαχές· είναι κυρίαρχος του εαυτού του και τολμά να εκφράζεται ελεύθερα μέσα στα έργα του παρωδώντας και διασκεδάζοντας με όσους στοχοποιεί· τονίζει τα ελαττώματα και τις αδυναμίες άλλων ανθρώπων χωρίς να είναι διατεθειμένος να ανατρέψει κάποια

κατάσταση, απλώς παρατηρεί σατιρικά και σχολιάζει.¹³⁰ προβληματίζεται για την απουσία ηθικών αναστολών των συγχρόνων του γενικότερα, και των κυνικών φιλοσόφων της εποχής του ειδικότερα, και την ανάληψη υποκρισία τους.

Ο Σύρος συγγραφέας πιθανότατα ήταν πιστός σε ένα «πάνθεν φιλοσοφικόν» — όπως και ο αγαπητός του Δημόνακτας είχε συγκεράσει διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες— λαμβάνοντας στοιχεία από πολλές φιλοσοφικές σχολές και συστήματα που του ταίριαζαν και απορρίπτοντας όσα του φαινόταν ακραία και ακατάλληλα για την ιδιοσυγκρασία του. Θεωρώ ότι η πραγματική άποψη του Λουκιανού βρίσκεται καλά κρυμμένη στο απόσπασμα ενός έργου του, στο έργο *Κατάπλους*, όταν ο φιλόσοφος Κυνίσκος υποβάλλεται σε εξέταση της ψυχής του στον Κάτω Κόσμο από τον Ραδάμανθη. Εκεί ο Κυνίσκος πληροφορείται ότι, για όσες κακές πράξεις διαπράχθηκαν από έναν άνθρωπο στη διάρκεια της ζωής του, αντίστοιχα αποτυπώνεται στην ψυχή του ένα έγκλημα. Η ψυχή του Κυνίσκου κρίνεται σε γενικές γραμμές καθαρή με δύο τρία υπολείμματα μόνο από αχνά σημάδια. Ο Ραδάμανθης απορεί με ποιον τρόπο κατόρθωσε και εξάλειψε αυτά τα σημάδια και ο Κυνίσκος απαντά πως η φιλοσοφική του εκπαίδευση καθάρισε την ψυχή του από κάθε ρυπαρή κηλίδα. Ο Ραδάμανθης τον επικροτεί για αυτήν του την επιλογή, λέγοντάς του μάλιστα πως πράγματι το φάρμακο που χρησιμοποίησε ήταν αποτελεσματικό (*Κατ.* 23). Προσεγγίζοντας τη φιλοσοφία με πρακτική σκοπιά, φαίνεται να αναγνωρίζει ο Λουκιανός σε αυτήν τις ευεργετικές τις ιδιότητες.¹³¹ Η ορθή και ανιδιοτελής χρήση της φιλοσοφίας, ανεξάρτητα από τη σχολή ή το είδος της, απαλύνει και γιατρεύει κάθε πληγή, και ο Λουκιανός το είχε αντιληφθεί.¹³² Η φιλοσοφία οφείλει να ασκείται με μόνο γνώμονα τις ιαματικές της προς την ψυχή ιδιότητες.

---

¹³⁰ Bozia, 2019: 27.

¹³¹ Keil, 2018: 12.

¹³² Στο έργο του Λουκιανού *Μένιππος* ή *Νεκρομαντεία* ο μάντης Τειρεσίας εκμυστηρεύεται στον Μένιππο (ο οποίος έχει βρεθεί σε αδιέξοδο από την πληθώρα και τις αντικρουόμενες φιλοσοφικές θεωρίες των διαφόρων σχολών) πως ο πιο δόκιμος και ορθός τρόπος ζωής είναι αυτός των απλών ανθρώπων. Μοναδικό του μέλημα οφείλει να αποτελεί η παρούσα φάση της ζωής του και κυρίως η διακωμώδηση των πάντων (*Μέν.* 21). Θεωρώ ότι τα λόγια του Τειρεσία εσωκλείουν την κοσμοθεωρία του Λουκιανού για τη φιλοσοφία και τη ζωή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adamson, P. (2015). *Philosophy in the Hellenistic and Roman worlds* (Vol. 1). History of Philosophy.
- Ajvazi, I. (2022). Diogenes's Sayings and Anecdotes: With Other Popular Moralists: An Introduction to Cynicism and Cynic Philosophy. Available at SSRN 4085753.
- Allen, A. (2020). *Cynicism*. MIT Press.
- Anderson, G. (1976). *Lucian* (No. 41-44). Brill Archive.
- Andrade, N. (2014). Assyrians, Syrians and the Greek language in the late Hellenistic and Roman Imperial periods. *Journal of Near Eastern Studies*, 73 (2), 299-317.
- Betz, H. D. (1994). Jesus and the Cynics: Survey and Analysis of a Hypothesis. *The Journal of Religion*, 74(4), 453-475.
- Billerbeck, M. (Ed.). (1991). *Die Kyniker in der modernen Forschung: Aufsätze mit Einführung und Bibliographie* (Vol. 15). John Benjamins Publishing.
- Bosman, P. (2006). Selling Cynicism: The pragmatics of Diogenes' comic performances. *The Classical Quarterly*, 56 (1), 93-104.
- _____ (2007, January). King meets dog: the origin of the meeting between Alexander and Diogenes. In *Acta Classica: Proceedings of the Classical Association of South Africa* (Vol. 50, No. 1, pp. 51-63). Classical Association of South Africa (CASA).
- Bozia, E. (2014). *Lucian and his Roman Voices: cultural exchanges and conflicts in the Late Roman Empire*. New York: Routledge.
- Bragues, G. (2004). The market for philosophers: an interpretation of Lucian's satire on philosophy. *The Independent Review*, 9 (2), 227-251.
- Branham, B. (1984). The comic as critic: Revenging Epicurus: A study of Lucian's art of comic narrative. *Classical Antiquity*, 3 (2), 143-163.
- _____ (1994). Defacing the currency: Diogenes' rhetoric and the "invention" of Cynicism. *Arethusa*, 27(3), 329-359.
- Bywater, I. (1880). Bernays' Lucian and the Cynics. *The Journal of Hellenic Studies*, 1, 301-304.
- Γιαγκόπουλος Α. Ι., Μαλαθούνη Ζ. Ε. (2012). *Πλούταρχος, "Αλέξανδρος"*. Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.
- Γρυπάρης Ι. (2015). *Πλάτων "Πολιτεία"*. Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.
- Destrée, P., & Trivigno, F. V. (Eds.). (2019). *Laughter, Humor, and Comedy in Ancient Philosophy*. Oxford University Press, USA.
- Downing, F. G. (1998). Deeper Reflections on the Jewish Cynic Jesus. *Journal of Biblical Literature*, 117(1), 97-104.
- Fields, D. (2013). The reflections of satire: Lucian and Peregrinus. *Transactions of the American Philological Association (1974-)*, 213-245.
- Goulet-Cazé, M. O. (2019). *Cynicism and Christianity in antiquity*. Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Graham, A. (2016). Epicureanism and Cynicism in Lucian. *Pseudo-Dionysius*, 18.

- Hansen, D. T. (2009). Walking with Diogenes: Cosmopolitan accents in philosophy and education. *Philosophy of Education*, 14 (1), 1-13.
- Hodkinson, Owen. "Lucian." *Characterization in Ancient Greek Literature*. Brill, 2017. 542-557.
- Keil, M. (2018). Rhetorical and philosophical Paideia in Lucian. *Journal of Humanities*, 26, 1-15.
- Kennedy, K. (1999). Cynic rhetoric: The ethics and tactics of resistance. *Rhetoric Review*, 18 (1), 26-45.
- Κονδυλάκης, Ι. (1911). *Λουκιανού Άπαντα* τόμος 5^{ος}. Αθήνα: Φέξη.
- Krueger, D. (1993). Diogenes the Cynic among the fourth century Fathers. *Vigiliae christianae*, 47 (1), 29-49.
- Long, A. A. (2008). The concept of the cosmopolitan in Greek & Roman thought. *Daedalus*, 137 (3), 50-58.
- Μαντά, Σ. (2006). *Μάρκου Αυρηλίου "Τὰ εἰς ἑαυτὸν"*. Αθήνα: Γεωργιάδης.
- Mazella, D. (2006). Diogenes the Cynic in the Dialogues of the Dead of Thomas Brown, Lord Lyttleton, and William Blake. *Texas studies in literature and language*, 48 (2), 102-122.
- Mestre, F., & P. Gómez (Ed.). (2010). *Lucian of Samosata, Greek writer and Roman citizen*. Edicions Universitat Barcelona.
- Μιχαλόπουλος, Χ. Ν. (2014). *Μύθος, γλώσσα και φύλο στο «Corpus Priapeorum»*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μιχαλόπουλος, Α. Ν., Μιχαλόπουλος Χ. Ν. (2015). *Ρωμαϊκή Λυρική Ποίηση Οράτιος "Carmina"*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, www.kallipos.gr.
- Montanari, F. (2008). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας: από τον 8ο αι. π. Χ. έως τον 6ο αι. μ. Χ.* University Studio Press.
- Μπουσές, Σ. (2019). *Λουκιανού ΠΗΤΟΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ*. Αθήνα: GUTENBERG.
- Nasrallah, L. (2005). Mapping the world: Justin, Tatian, Lucian, and the second sophistic. *Harvard Theological Review*, 98 (3), 283-314.
- Paganini, G., & Neto, J. R. M. (Eds.). (2009). *Renaissance scepticisms*. Dordrech: Springer.
- Panayotakis, S., Paschalis, M., & Schmeling, G. (2015). Holy men and charlatans in the ancient novel. *Holy Men and Charlatans in the Ancient Novel*, 1-211.
- Ramelli, I. L. (2015). Lucian's Peregrinus as Holy Man and Charlatan and the Construction of the Contrast between Holy Men and Charlatans in the Acts of Mari. *Holy Men/Women and Charlatans in the Ancient Novel*, 105-120.
- Relihan, J. C. (1987). Vainglorious Menippus in Lucian's" Dialogues of the Dead". *Illinois Classical Studies*, 12 (1), 185-206.
- Robert, D. (2012). *The Cynic Philosophers: From Diogenes to Julian*. London: Penguin Classics.
- Roberts, H. G. A. (2006). *Dogs' tales: representations of ancient Cynicism in French Renaissance texts* (No. 279). Rodopi.
- Sachs, J. (1880). Observations on Lucian. *Transactions of the American Philological Association (1869-1896)*, 11, 66-71.

- Σαρίσχουλη, Π. (2005). Η σύγχρονη διάσταση του λουκιάνειου κυνισμού. ΡΟΔΟΠΗ. *Επετηρίδα Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης*. ΡΟΔΟΠΗ, τόμ. Ι, 147–160.
- Searby, D. M. (2008). Non-Lucian Sources for Demonax with a new collection of “fragments”. *Symbolae Osloenses*, 83(1), 120-147.
- Στασινόπουλος, Μ. Δ. (1989). Λουκιανός, “*Δις Κατηγορούμενος ή Δικαστήρια*”. Πρώτη δημοσίευση: *Νέα Εστία* 149 & 150 (1933) 247-251 & 299-308.
- Trapp, M. (2007). Cynics. *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, 189-203.
- Vella, C. J. (2019). What Rome Really Adopted from Ancient Greece.
- Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (2004). *ΓΑΛΗΝΟΣ, Περί δυσπνοίας*. Αθήνα: Κάκτος.
- Χρηστίδης Δ. Α. (2002). *Λουκιανός. Σάτιρα φιλοσοφίας και φιλοσοφούντων*. Εισαγωγή, σχόλια, μετάφραση. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Χρηστίδης Δ. Α. (2002). *Λουκιανός. Σάτιρα θανάτου και κάτω κόσμου*. Εισαγωγή, σχόλια, μετάφραση. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Η Πύλη για την ελληνική γλώσσα [Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο

<https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>]

Perseus Digital Library [Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>]

Thesaurus Linguae Graecae (TLG) [Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο

<http://stephanus.tlg.uci.edu/>]